

Továbbképzés felsőfokon

Skaliczki Judit

A rendszerváltás könyvtárügyétől a könyvtárügy rendszerváltásáig

Budapest
2011

Sorozatszerkesztő
Bartos Éva

Lektorálta
Rác Ágnes

Fedélterv
Gerő Éva

ISBN 978–963–201–638–2
ISSN 1589–1682

A kötet megjelenését
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium
Nemzeti Kulturális Alap támogatta

Kiadja a Könyvtári Intézet
Felelős kiadó: dr. Bartos Éva igazgató
Készült az AKAPRINT Nyomdaipari Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Freier László

*Ezt a könyvet azoknak a közvetlen munkatársaimnak és barátaimnak ajánlom,
akik nélkül mindaz, amiről írok, nem valósulhatott volna meg.*

Tartalom

Bevezető	9
1. Általános könyvtári helyzet 1989-ben	11
1.1. A hazai könyvtárügy helyzete a rendszerváltáskor	14
1.2. A változásokra változtatás a válasz	17
1.2.1. A magára ébredő szakma és a szakmai ernyőszervezetek	20
1.3. Elvetélt törvénykezési kísérletek	24
2. A könyvtári törvény elkészítése, rendelkezései és hatása	29
2.1. Dokumentumok, munkacsoportok	29
2.2. Az újraszabályozás indoklása	31
2.3. Konceptióból normaszöveg	41
2.4. A törvény filozófiája, szabályozásának jellemzői, rendszert alkotó elemei	44
3. A három stratégiai ciklus, központi fejlesztések	47
3.1. Kulturális stratégiák	47
3.2. Országos könyvtárfejlesztési stratégia 1998–2002. Az első stratégiai cik-	
lus	48
3.2.1. Helyzetkép	48
3.2.2. Megoldandó feladatok 1998	50
3.2.3. Jövőkép	50
3.2.4. Küldetésnyilatkozat	51
3.2.5. A célok megvalósulása	51
3.2.5.1. A jogi szabályozás korszerűsítése, a követő jogszabályok	51
3.2.5.2. Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer kialakítása	54
3.2.5.3. Információs és Kommunikációs Technológia és tartalom-	
szolgáltatás-fejlesztés, Telematikai koncepció	61
3.2.5.3.1. A könyvtárak IKT-fejlesztése	64
3.2.5.3.2. Az információs hálózat tartalmi feltöltése	65
3.2.5.3.3. A könyvtári szakemberek továbbképzése	66
3.2.5.3.4. A tervezett program finanszírozásának forrása	
és ütemezése	66
3.2.5.3.5. A Telematikai (IKT) pályázati kiírások	67
3.2.5.3.6. A Magyar Országos Közös Katalógizálás támo-	
gatása	73

3.2.5.4. A nyilvános könyvtárak feltételrendszere kialakításának megkezdése	74
3.2.5.5. Az Országos Széchényi Könyvtár szervezeti és szolgáltatási korszerűsítésének megkezdése	78
3.2.5.6. A Könyvtári Intézet létrehozása	77
3.2.5.7. Kudarcok az IKT-fejlesztésben	78
4. Országos könyvtárfejlesztési stratégia 2003–2007	79
4.1. Helyzetkép	80
4.1.1. A vidék, elsődlegesen a kistelepülések könyvtári ellátása	80
4.1.2. Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer	82
4.1.3. A könyvtárak IKT és tartalomszolgáltatás-fejlesztése	84
4.1.4. A könyvtárak állapota	85
4.1.5. A helyzetkép legfontosabb elemei	87
4.1.6. A helyzetképből fakadó feladatok	87
4.1.7. A helyzetképből kialakított stratégiai célrendszer	88
4.1.8. A stratégia időhatárának kijelölése	88
4.2. Jövőkép	88
4.3. Küldetésnyilatkozat	88
4.4. A stratégiai célok alakulása	89
4.5. Az elfogadott stratégiai célok	92
4.5.1. A könyvtári minőség, a hátrányos helyzetűek ellátása	92
4.5.2. Az IKT és az ODR fejlesztése	93
4.5.3. A kistelepülések könyvtári ellátásának megoldása	94
4.5.4. A könyvtárosi életpálya vonzóbbá tétele	95
4.6. A megvalósult eredmények	96
4.6.1. A minőségmenedzsment és a hátrányos helyzetű könyvtárhasználók ellátása	96
4.6.2. A könyvtárak feltételrendszerének javítása	99
4.6.3. Az ODR fejlesztése	101
4.6.4. IKT-fejlesztés	102
4.6.5. A kistelepülések könyvtári ellátása a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszeren (KSZR) keresztül	104
4.6.6. A könyvtárosi életpálya vonzóbbá tételében	106
4.6.7. Szakfelügyeleti vizsgálatok 2002–	108
4.7. Kudarcok	108
4.7.1. Az Országos Könyvtári Digitalizálási Stratégiai Terv kútba esése	108
4.7.2. Az Új Tudás program – könyvtárak nélkül	109
4.7.3. A meg nem valósult könyvtárbusz esete	109
4.7.4. Az ODR postaköltségének csökkentésére tett hiábavaló kísérletek	109
4.7.5. Párhuzamos infrastrukturális fejlesztések	110
5. Országos könyvtárfejlesztési stratégia 2008–2013	
Portál Program – Harmadik stratégiai ciklus	111
5.1. Helyzetkép	111
5.1.1. Vidékfejlesztés	113
5.1.2. Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR)	113

5.1.3. A könyvtárak feltételrendszere	114
5.1.4. IKT- és tartalomszolgáltatás-fejlesztés	115
5.1.5. Minőségmenedzsment	116
5.1.6. Továbbképzés	116
5.1.7. Statisztikai adatok (2001–2006)	116
5.1.8. A helyzetképből fakadó feladatok	124
5.1.9. A helyzetképből kialakított stratégiai célrendszer	125
5.1.9.1. Portál Program, a könyvtári rendszer országos fejlesztésének új iránya	125
5.1.9.2. A minisztériumi dokumentum véleményeztetése	127
5.1.9.3. Jövőkép	130
5.1.9.4. Küldetésnyilatkozat	130
5.1.9.5. Alapvető célok	130
5.1.9.6. Kulcsterületek, feladatok	130
6. Az Új Magyarország Fejlesztési Tervektől – az európai uniós pályázatokig	135
6.1. Az előkészítés időszaka	135
6.1.1. Minisztériumi digitalizálási és IKT-fejlesztés az európai uniós fejlesztések ismeretében	137
6.2. Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program, TIOP 2007–2013	138
6.2.1. Pályázati eredmények	141
6.3. A Társadalmi Megújulás Operatív Program, TÁMOP 2007–2013	142
6.3.1. Az országos konstrukció	143
6.3.2. A könyvtárhasználók igényeinek hatékonyabb kielégítését célzó szolgáltatásfejlesztés	144
6.3.3. Pályázati eredmények	145
6.4. A várható szakmai hatások	146
6.5. A várható gazdasági és társadalmi hatások	147
7. Utóirat	149
8. Irodalom	151
9. Név- és tárgymutató	155
Summary	159

Bevezető

Ahogy a rendszerváltás az életnek majd' minden területén változást hozott, a könyvtárügyben is paradigmaváltást eredményezett.

A politikai, a gazdasági rendszer, a társadalmi környezet megváltozása kihatott a kulturális szférára, benne a közgyűjtemények helyzetére is. A változást kezelni kellett, használható válaszokat kellett fogalmazni, új megoldásokat kialakítani. Olyanokat, amelyek ugyanakkor magukban hordják a további fejlesztés lehetőségét is.

Ez a könyv **elsősorban a megváltozott helyzet kezeléséről szól.**

Az első, és a későbbiek is meghatározó esemény a könyvtári törvény elkészítése volt. Ezt tekinthetjük a további változtatások kiinduló pontjának.

Természetesen az előzményekről is szólni kell. Le kell írni a könyvtárügy rendszerváltás körüli helyzetét csakúgy, mint a könyvtári törvény hatályba lépéséig, az 1997-ig terjedő időszakot, hogy a megújulás folyamatát könnyebben megértsük, egységben lássuk.

A változtatásokat számba véve elsőként a jogi környezet újraszabályozását írtam meg, mintegy keretet adva a többi változtatásnak.

A jogi szabályozás után a stratégiai ciklusokat alkotó stratégiai terveket és fejlesztéseket vettem sorra. Ezek a tervek fogalmazták meg a fejlesztési célokat, a prioritásokat és a célok feladatonkénti megvalósítását.

Az európai uniós pályázatok megszületésével, illetve a pályázatok elnyerésével olyan források megszerzése vált lehetővé, amelyek segítségével teljesíteni tudtuk, tudjuk a stratégiai tervekben megjelölt célokat és megvalósulhatott a törvényben kijelölt paradigmaváltás.

Másodsorban arra szeretnék kísérletet tenni, hogy ne csupán ismertessem az adott időszak meghatározó történéseit, hanem bepillantást engedjek – amennyire a személyiségi jogok tisztelete, a belső szabályok megengedik – **a dolgok születésébe is.** Nehezen tudom elfogadni, hogy mindig csak a végeredmény – siker vagy kudarc –, csak a jéghegy csúcsa látszik, de a hozzá tartozó sok-sok feljegyzés, levél, irat és mindezek mögött a munka nagyjából láthatatlan marad. Ha a könyv megírásának motivációit nézem, a háttéresemények, illetve a velük foglalkozók munkájának megörökítése is fontos volt számomra.

A sors különös játékának is mondhatom, hogy egyéni érdeklődésem és az engem megtalált vagy általam keresett feladatok igen sokszor egybe estek. Majdnem minden jelentősebb feladat felmerülésekor a megvalósítást megkönnyítette, hogy az érintett körben már volt némi tájékozottságom, mert a problémával már hosszabb-rövidebb ideig

foglalkoztam. Sok példát említhetnék arra, hogy a különböző tanulmányútjaim során a tanulmányozott téma mellett, mintegy mellékesen olyan ismeretekre is szert tettem, amelyeket a későbbiekben hasznosítani tudtam. Ilyen volt – többek között – a törvényalkotás, a stratégiai tervek elkészítése vagy éppen az országos dokumentum-ellátási rendszer kialakítása.

A könyv a könyvtárak rendszeréről és fejlesztéséről szól, nem törekszik teljességre. Az ágazati irányítás által ellátandó tevékenységek csomópontjait veszi számba.

Igyekeztem egyforma gondossággal kitérni az elért sikerekre és az elszenvedett kudar-
cokra.

Szeretnék mindenkinek köszönetet mondani, akivel egy-egy munkacsoportban, egy-egy feladat, vagy akár több feladat megoldásában is együtt dolgoztam.

Nélkülük nem lehetett volna eljutni oda, ahol most vagyunk, nem születtek volna meg azok az eredmények, amelyekről – többek között – a könyv szól.

Budapest, 2011. március

Skaliczki Judit

1. Általános könyvtári helyzet 1989-ben

1989-ben a fennálló rendszert gyökeresen megváltoztató politikai, gazdasági, szociális változások történtek Európában. A keleti blokk országokban új politikai struktúrák alakultak.

A makrovilág változásai az addigi meglehetősen egyértelmű könyvtári jövőképet megkérdőjelezték, kevésbé sarkosan fogalmazva, elbizonytalanították. Ez az elbizonytalanodás nemcsak a volt szocialista országokban jelent meg, világjelenség volt.

1990 körül bizonytalanná vált a könyvtárak sorsa, és bizonyos értelemben a könyvtárosoké is.

Ezt jelzi az a számtalan kérdés, amelyet azokban az években – a szakirodalom és a külföldi tapasztalatok szerint – mind a szakma képviselői, mind a fenntartók, mind a kulturális terület trendjeivel foglalkozó szakemberek föltek. Lesz-e a jövőben egyáltalán olyan intézmény, amelyet könyvtárnak nevezhetünk? Kell-e könyvtár az elektronikus információk, a számítógépes hálózatok korában? Szükség van-e könyvtárosokra? Miképpen változik a tevékenységük?

Miért tartson fenn közkönyvtárt a fenntartó, ha egyre kevesebben olvasnak? Megmarad-e az olvasás addigi szerepe a számítógépek elterjedésével? Használják-e majd az egyetemi oktatók és hallgatók az egyetemi könyvtárakat, ha az onnan megszerezhető információhoz az otthoni számítógépükön keresztül is hozzá juthatnak?

1989-ben az OCLC (Online Computer Library Center) által rendezett, a közművelődési könyvtárak jövőképéről szóló konferencián ötven nagy közművelődési könyvtár igazgatója a következőképpen összegezte optimista és pesszimista elképzeléseit a könyvtárak jövőbeni helyzetéről.

A remények

- A könyvtárak sikerrel alkalmazkodnak a jövő változásaihoz
- A használók számára a könyvtár nélkülözhetetlenné válik, mert ez lesz a társadalom információs központja
- A használói igények növekednek, ezért nő a könyvtárhasználat is
- A permanens tanulás elképzelhetetlen permanens könyvtárhasználat nélkül
- A társadalom és a kormány a megváltozott fontos szerepet új finanszírozási technikákkal és forrásokkal honorálja

A félelmek

- A könyvtárak vezetése alkalmatlannak bizonyul a változások menedzselésére
- A könyvtárakat ellenőrizhetetlenül privatizálják, így a szolgáltatások díjazása kikerül a könyvtár felelősségi köréből, s ez nem kedvez a könyvtárak megmaradásának
- Olyan mély szakadék lesz a vagyonos és a szegény rétegek között, hogy ezt az intézmények – a könyvtárakat is beleértve – már nem tudják kezelni
- A kistelepüléseken lévő könyvtárakat az önkormányzatok nem tudják fenntartani, esetleg magán intézmények veszik át, vagy egyszerűen megszűnnek
- A kormányzat szintjén a könyvtárügy alig-alig jelenik meg, érdektelen területet képvisel
- A felsorolt tendenciák miatt a könyvtárak egyre kevésbé tudnak megfelelni az információs és kommunikációs központi feladatoknak. Ez főképpen a kisvárosokat és a városkörnyéki településeket fenyegeti
- A könyvtárak nem használják ki az együttműködésben rejlő lehetőségeket a forrásaik megosztásában, nem működnek együtt.¹

Még élesebben és meghökkentőbben fogalmaz Bruce A. Shuman, a Wayne State University (USA) Könyvtári és Információs Tanszékének tanára, aki kilenc változatot írt arról, hogy 2015-re melyek a lehetséges szcenáriók²:

1. A könyvtár meghal
2. A könyvtár interaktív robotként működik
3. A status quo-szindróma érvényesül
4. Kulturális műemlékké válik
5. Mindent szolgáltat, de csak keveseknek
6. Kevés szolgáltatást nyújt, de sokaknak
7. Ismereteket nyújtó szalonná válik
8. Az aktuális politika kiszolgálója (orwelli minta alapján)
9. Győz az otthonról mindent elérhetővé tevő kényelem a könyvtárba járás helyett.

Ugyanakkor a sokfajta vélemény között nem kevés volt azon szakemberek száma sem, akik jövőt „álmodtak” a könyvtáraknak.

P. J. Th. Schoots, a rotterdami városi könyvtár akkori igazgatója 1992-ben Pebble Townshipban (USA, Nebraska) a közkönyvtárakkal foglalkozó konferencián a túlélés zálogát abban látta, ha a könyvtár átalakul egyfajta információs központtá, amelyet bárki bármilyen információs céllal igénybe vehet. Amennyiben így lesz, Schoots szerint a következő jellemzői lesznek:

1. A könyvtárak értékét nem az állomány nagysága, hanem a nyújtott információ gyorsasága és pontossága adja
2. A használóiknak legalább felét az addig könyvtárba nem járók alkotják

¹ Koskiala, Sinikka–Hahtanen, Anni: The Finnish Delphi study: forecasting the extent of information technology use in libraries in 1996 and 2010. In: *Electronic Library* 1989. 3. 17–175.

² Shuman, Bruce: The library of the future: alternative scenarios for the information profession. *Libraries Unlimited*, 1989.

3. Rendelkezik az egyre növekvő és változó információhalmaz teljességével
4. Mindez nemcsak a nagy könyvtárak privilégiuma lesz
5. A szolgáltatások színvonalát nem a technológia fejlettsége, hanem a munkatársak hozzáértése és a ráfordított idő határozza meg
6. Interaktív, térítéses kutatói szolgáltatások jönnek létre
7. Új munkakörként megjelenik az információs szakember
8. A dokumentum kölcsönzés a szolgáltatás részeként megmarad
9. A közkönyvtárak nem egyszerűen túlélnek a válságot, de újra meghatározó szerepük lesz.³

A kihívás, a változtatás okozta bizonytalanság érintette a szakembereket, a könyvtárosokat is.

A könyvtáros szakma addigi egyértelmű fogalma kezdte elveszíteni tartalmát, nem tűnt adekvátnak az új kor új kihívásaihoz. Így az is kérdésessé vált, hogy a könyvtárakban a könyvtárosok egyben információs szakemberek is lesznek-e, vagy ezek egymástól különböző területek?

A könyvtárosokra, a könyvtárügyre és a könyvtárakra vonatkozó stratégiai elképzelések érvényüket veszítették, a megváltozott körülmények között megváltozott stratégiára volt szükség. A könyvtárak addigi szerepe helyett újat kellett keresni, a régi célok megvalósítása nem érdekelte többé az átalakuló társadalmat.

Az új jövőkép, az új stratégia kialakításához pontosan meg kellett ismerni az adott helyzetet, az újfajta társadalmi elvárásokat. A lényegi kérdés az volt, hogy érdemes-e az államnak, a különböző fenntartóknak könyvtárat finanszírozni, szükség van-e még könyvtárra?

A válasz egyértelmű volt: csak abban az esetben, ha a potenciális könyvtárhasználó igényeit elégíti ki, ha társadalmi haszna van. A közművelődési könyvtárakat létrehozó XIX. század közepi filantróp elképzeléseket a hasznosság és a hatékonyság elve váltotta föl.

Ezt felismerve Európa országai közül az első látványos változás talán Nagy-Britanniában történt. Nem véletlen, hogy éppen ott, ahonnan a public library gondolata és megvalósítása származik. Alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez, a könyvtár szerepét bővítették.

Az Információs és Kommunikációs Technológia, az IKT fejlődése következtében a könyvtárakban egyrészt átalakult a belső munka – más tudással rendelkező munkatársakra, szakemberekre lett szükség –, másrészt a viszonylag zárt intézményekből nyitott, bárhol elérhető és bárhová adatokat, információt küldő intézményekké váltak. Létrejöttek a falak nélküli, a virtuális könyvtárak. A számítógépes fejlesztések, az elektronikus információk erőteljes könyvtári megjelenése, és az elektronikus tartalomszolgáltatás megnövekedése következtében a könyvtárak – a többi szerepük mellett – gyors, hatékony információs központokká váltak.

1998-ban a brit kormány ezt felismerve, azaz számolva a könyvtárakban rejlő újfajta, a társadalom minden tagját gazdagító lehetőségekkel, kormány szinten rendelkezett a könyvtárak IKT fejlesztésének pénzügyi háttéréről.⁴

Az évtized végére az angol könyvtárügy, különösképpen a közkönyvtári szektor megerősödve jutott ki a válságból.

³ Schoots, P. J.: Public libraries as nerve centres. In: *Public Library Journal*, 1993. 2. 29–32.

⁴ New Library: The People's Network. URL: <http://www.ukoln.ac.uk/services/lic/newlibrary>

Miután az információs társadalom egyik legfontosabb attribútuma és eszköze az információ, **azokban az országokban, amelyekben tudtak élni ezzel a lehetőséggel**, megkerülhetetlenné vált a könyvtár, mint intézmény, hiszen ennek az intézménytípusnak az alapfeladata az információ gyűjtése, feltárása, szolgáltatása, visszakereshetősége.

Az addig elképzelhetetlen nagy mennyiségű elektronikus információ, az ezzel kapcsolatos feladatok mennyisége és újszerűsége, a mindenkori használói igényeknek megfelelő szolgáltatások kialakításának megvalósítása **új szerepkörbe helyezte a könyvtárakat, amelyek a válságból megerősödve kerültek ki.**

Az új szerep egyértelmű üzenete lett, hogy az információs társadalom alapintézménye a könyvtár.

1.1. A hazai könyvtárügy helyzete a rendszerváltáskor

A könyvtárügy jogi szabályozottságát a rendszerváltás előtt három alapjogszabály határozta meg. Az 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet, a hozzá kapcsolódó 17/1976. (VI. 7.) végrehajtási rendelet és az 5/1978. (XII. 12.) KM. számú rendelet.

Érdeemes megjegyeznünk, hogy a könyvtári területről hazánkban nem rendelkezett még törvény. (A nemzeti nagy közgyűjteményekről szóló 1922. évi törvénycikkely a Magyar Nemzeti Múzeum részeként említi ugyan az „Országos Széchenyi-könyvtárt” [Sic!], de a törvénycikknek megfelelően csak ezt a könyvtárt és csak a fenntartását és a könyvtárosok státusát illetően.)⁵

A felsorolt „jogi hármast” volt hivatott arra, hogy fenntartsa és szabályok között működtesse a könyvtári hálózatokon keresztül a könyvtári rendszert. Mind a három jogszabály külföldi – nyugat-európai, skandináv – mintákat próbált követni, de kötelezően át- és átszövédket az elmúlt rendszer szükségyszerűen használatos demagógiájával és frazeológiájával. Olyan nagy ívű rendszert vázoltak föl, amelynek megvalósítására a finanszírozás forrásai nem álltak a könyvtárügy rendelkezésére. Az elképzelés és a megvalósulás közötti különbségre az 5/1978. évi rendelet a leglátványosabb példa. A koordinációs központok szerepkörét sosem sikerült teljesen tisztázni, és főképpen nem megvalósítani. Kevés helyen működtek jól a területi és a szakterületi együttműködési körök. Ugyanakkor nyugodtan mondhatjuk, hogy nem az elképzelés volt hibás – hiszen ezekre a szerveződésekre szükség lett volna –, hanem a társadalmi közeg volt alkalmatlan a célok megvalósítására, amelyben a könyvtárak dolgoztak. Az együttműködést jogszabály írta elő csupán, de tényleges érdekük nem fűződött hozzá a könyvtáraknak. Nem alakult ki olyan érdekviszony, amely garantálta az együttműködés esetén a jobb szolgáltatást, a hatékonyabb olvasói kiszolgálást. A tulajdonképpen jó jogszabályok tehát nem, vagy alig tudtak megvalósulni, mert alkalmazásukhoz nem fűződtek érdekek, de bizonyosfajta biztonságot nyújtottak a könyvtáraknak, például a fenntartásuk szempontjából.

A könyvtári rendszer rendszerszerű működésének igen fontos része volt az ágazati és szakmai irányítás megfogalmazása és működtetése. Ameddig működött a szakfelügyelet a jogszabályok lehetővé tették a fenntartók kötelezettségeinek számonkérését is a szakfelügyeleti vizsgálatokkal.

Am egyre kevésbé volt érdemi hatása a jogszabályoknak, és szabályozásoknak. A rendszerváltás előtti időszakban soknak már egyáltalán nem lehetett érvényt szerezni,

⁵ Az 1922. évi XIX. tc. nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről.

például kötelezpéldány-szolgáltatás, az Országos Széchényi Könyvtár számára történő központi bejelentések stb.

Az egypártrendszer sajátosságai következtében minden jogszabálynál nagyobb hatást lehetett elérni a pártbizottságokon keresztül, az abban és a társadalom hatalmi szervezeteiben gyökeredző kapcsolatrendszer igénybevételével.

A könyvtári rendszert a következő könyvtári hálózatok alkották:

- tanácsi közművelődési könyvtári hálózatok
- szakszervezeti közművelődési könyvtári hálózatok
- a fegyveres erők, a fegyveres testületek és a rendészeti szervek közművelődési könyvtári hálózatai
- iskolai könyvtári hálózatok
- szakkönyvtári hálózatok
- felsőoktatási könyvtári hálózatok.

Az akkori társadalmi berendezkedés jellemző vonása volt a könyvtárügyön belül a szakszervezeti könyvtári hálózat. Az említett szakszervezeti könyvtárak jelentős részét elsődlegesen a szakszervezeti ideológia terjesztésére hozták létre. A könyvtárosok szakmaszeretete következtében azonban ezeknek a könyvtáraknak egy része – főképpen a megyei és ágazati központi könyvtárak – jó színvonalú, válogatott irodalmat nyújtó közművelődési könyvtárrá váltak, nagy részében elhivatott könyvtárosokkal, ahol a szakszervezeti kiadványok egy-egy polcnyi helyet foglaltak el csupán.

A könyvtári hálózatoknak központja is volt. A hálózati központok feladatai közé a következők tartoztak:

- a hálózaton belüli együttműködés szervezése
- a hálózaton belüli könyvtárak állományának és szolgáltatásainak egybehangolása
- szakmai-módszertani tanácsadás
- képzés, továbbképzés szervezése
- rendszeres igényfelmérés a tagkönyvtárak szolgáltatásairól
- a szolgáltatások népszerűsítése
- részvétel a könyvtárközi kölcsönzésben

A hálózati központok irányító és közvetítő szerepet tölthettek be. Akadtak azonban olyan hálózati központok, amelyek nem teljesítették ezt a feladatot, elsősorban a szakkönyvtári területen, de a megyei könyvtárak között is. Volt olyan megyei könyvtár, amely nem nyújtott többet, mint egy-egy, a hálózatához tartozó városi könyvtár. Emiatt az évek során több helyen jogos elégedetlenség gyűlt a hálózati központokkal szemben. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy nem a központi szerepkör kialakítása volt téves, hanem a rosszul működő gyakorlat. Nyomon követhetjük majd a rendszerváltás után, hogy az elégedetlenség sok esetben nem a jobbítást, hanem a létező hálózat – végső soron a könyvtári rendszer egy-egy elemének – összeomlását eredményezte.

A könyvtárak finanszírozása éppen olyan maradékelvű gazdálkodás volt, mint a kulturális terület többi intézményéé is. Az éves költségvetési keretek meglehetősen alacsonyak voltak, de azért meg lehetett vásárolni a megjelent könyveket több példányban is, sőt az újabb dokumentumokat, hanglemezeket, kazettákat, majd később a CD-ket, videókat. **Az igazi gondot a fejlesztés és a folyamatos fenntartás okozta.**

Annak érdekében, hogy a rendszerváltás előtti, és a jelenlegi helyzetet is teljes mélységében megértsük, beszélünk kell a kulturális területen jelen lévő – már említett – ma-

radékelvű finanszírozás tágabb összefüggéseiről is. Jóllehet sosem lehet minden megoldandó probléma alapja a költségvetés alacsony mértéke, ezen a területen ez volt az egyik legnagyobb gond. Szembe kellett azzal a ténnyel nézni, hogy már az 1970-es, 1980-as évektől kezdve elvált egymástól az intézményi fenntartás és a fejlesztés lehetősége.

Főképpen észrevehető volt ez az új épületek esetében. Azaz „konfliktuskonténerként”⁶ cipelte magával az egész terület, s benne a könyvtárügy is ezt a megoldatlan finanszírozási helyzetet.

A könyvtárak gazdálkodására az volt jellemző, hogy a költségvetésből származó forráson kívül szolgáltatásaikkal nem törekedtek, nem kellett törekedniük pénzügyi házonra. Minden szolgáltatás ingyenes volt csak a dokumentumok másolásáért kértek igen csekély, úgynevezett amortizációs összeget. Ingyen lehetett látogatni a könyvtárakban rendezett író-olvasó találkozók, különböző rendezvényeket, ingyenesek voltak a könyvtári kiadványok is: akár az ajánló bibliográfiák, akár a kisebb terjedelmű helyismereti kiadványok. Finanszírozási szempontból a könyvtárak helyzete egyértelmű volt: kevés pénz jutott a könyvtárakra, de a fenntartó működtette őket. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy igen alacsony volt a könyvek, és a többi dokumentum ára is. A könyvtárakban technikai berendezések csupán a könyvtári nyomdákban voltak, a korszerű gyorsmásológépek, faxok csak az 1980-as évek közepétől, végétől – nem elhanyagolandó a Soros Alapítvány tevékenysége e téren – kezdtek hozzátartozni a könyvtárak felszereltségéhez, a számítógépekre még tovább kellett várni.

A közkönyvtárak ismert szolgáltatásai az 1970-es években a zenei szolgáltatásokkal, 1984-ben pedig a vakok és csökkentlátók számára indított hangoskönyv-szolgáltatással gyarapodott. Emellett általában is elkezdődött a fizikailag vagy szociálisan hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásának megszervezése. (A házhozzállítást, mint könyvtári szolgáltatást már az 1970-es évek elején elkezdték, de folyamatos forrás biztosítása hiányában abamaradt, ekkor szervezték meg a börtönkönyvtárakat és a kórházi közkönyvtárakat is.) Azaz a könyvtári funkciók sorában a szociális feladatok is teret nyertek, ehhez olyan lényegi kiegészítő tevékenységek társultak, mint például a biblioterápia alkalmazása.

Az alapszolgáltatások mellett az egyedi szerepköröknek megfelelően a különböző könyvtártípusokban, más – és más kiegészítő szolgáltatásokkal bővítették kínálatukat, például a felsőoktatási és a szakkönyvtárakban, vagy a nemzeti könyvtárban.

Mindez a szolgáltatások sokszínűségét eredményezte, de a hatékonyságukra nem igazán figyeltek, mert nem kellett rá figyelniük. Ez az egész közgyűjteményi területre jellemző volt. A jól működő könyvtár sem kapott több költségvetési forrást, mint a rosszul működő. A szolgáltatások eredményességét áttételesen a beiratkozott olvasók száma, nem az olvasók elégedettsége jelezte. Mennyiségi elvek érvényesültek a minőségiek helyett. A kiemelkedő könyvtárvezetők tevékenysége ellenére sem vált a szakmai terület szerves részévé a könyvtár vezetésének, menedzselésének technikai, módszertani kérdése, és még kevésbé a minőségi, azaz a használói igényekkel foglalkozó témák. Természetes, hogy az átlagos kép ez volt, hiszen még az oktatásban sem mindenütt foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel.

Az eddigieket kiegészítendő, a hazai könyvtári terület mindent átfogó, majdnem legsúlyosabb gondja ezekben az években a könyvtári információs infrastruktúra, az IKT fejletlensége volt. Ebben volt talán a legnagyobb lemaradásunk.

⁶ Vigvári András: Megtelt-e a konfliktus konténer? Néhány gondolat a magyar önkormányzati rendszer jelenéről és jövőjéről. In: *Politikatörténeti Alapítvány konferenciája*, 2010. szeptember 22.

1.2. A változásokra változtatás a válasz

Magyarországon 1990-ben demokratikus, szabad választás eredményeként megszületett a független országgyűlés szerve, megalakult a felelős kormány, létrejöttek a jogállamiság alapintézményei, megkezdte munkáját a demokratikus köztársaság. Megtörtént a rendszerváltás.

A rendszerváltás automatikusan természetesen nem hozott sem érdemi változást, sem javulást a könyvtárügyben. Sőt. A megszokott keretek híján nagyobb lett a bizonytalanság, a jövőtől való félelem, az aggodalom és a hiábavalóság érzése. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy érdemi változtatásra van szükség.

Az 1990-es évek elejének külföldi jóslatai Magyarországon is élesen artikulálódtak. Igen sok szakmai cikk, megbeszélés szólt a válságról. 1995-ben például Győri Erzsébet, a KMK akkori igazgatója egy erről szóló országos szakmai konferencián arról tartott előadást, hogy mindent meg kell tennünk, hogy a könyvtárak elkerüljék „a közelgő, jelőlben már itt-ott érzékelhető szellemi skorbutot.”⁷

Erre rímelt Takács Miklós, a szombathelyi Megyei Könyvtár nagytekintélyű igazgatójának „A szakma fél” című írása⁸, amelyben a végiggondolatlan intézkedésekről szólva idézi egy másik könyvtárigazgató, a Zala Megyei Könyvtár vezetőjének, Kiss Gábornak a szavait: „Most már ember embernek, könyvtáros könyvtárosnak farkasa lett: a szent restrikció jegyében végsőkig nyomorított könyvtárak egymáson, olvasón, a társintézményeken áttaposva igyekeznek életben maradni...”⁹

A bizonytalanságot növelte, hogy az újat akarás, a rosszból való menekülés szándéka meggondolatlan ötleteket is elővarázsolt a szakmai kútfőkéből. Erre hivatkozott Halász Béla, az Eötvös Károly Megyei Könyvtár országsszerte megbecsült vezetője, amikor arra hívta fel a figyelmet, hogy az itt-ott felröppenő hír, hogy a megyei könyvtárakat szüntessék meg, nem az ésszerűség, hanem a káosz felé viszi a könyvtárügy megroppant rendszerét.¹⁰

A politikai rendszer változása együtt járt a piaccgazdaság kialakulásával. Az állampárt helyét a többpártrendszer, a párt által irányított gazdaságpolitika helyét a piaci érdekek váltották föl.

Mindez földindulásszerűen hatott a társadalom minden területére. A könyvtárügyre is. Sokszor átláthatatlan, kezelhetetlen helyzeteken kellett úrrá lenni.

Félelmek, bizonytalanság, reménytelenség egyrésztől, ahogy az előbbiekben írtam is már. Ráadásul nemcsak a nagy megrázkódtatáson keresztül ment keleti blokk országokban, hanem – a szakmát tekintve – világszerte. Másrésztől – ennek ellentettjeként – sok biztató, reménykeltő, újszerű kezdeményezés is történt. Csak a két oldal egyforma megközelítése adhat pontos helyzetképet az 1990-es évek első feléről.

Igen jelentős lépésként kell értékelnünk, hogy az 1986-ban az OMFb kezdeményezésére, az MTA támogatásával megalakult Információs Infrastruktúra Fejlesztés Program (IIF) 1990-től országos szervezetté változott Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program néven. Célja a kutatói, felsőoktatási és közgyűjteményi közösség részére egy számítógép-hálózati háttér kialakítása volt.

⁷ Győri Erzsébet: Túlélés és könyvtár. Lesznek-e könyvtárak a jövőben is? In: *Könyvtári Levelező/lap*, 1995. 5. 5.

⁸ Takács Miklós: A szakma fél... In: *Könyvtári Levelező/lap*, 1995. 11. 1.

⁹ Takács Miklós: i. m.

¹⁰ Halász Béla: Levél a széthúzásról. In: *Könyvtári Levelező/lap*, 1995. 11. 3.

Ezzel megteremtődött a gerinchálózat kialakításának, azaz a könyvtári számítógépes hálózatok kialakításának feltétele.¹¹

Már 1990-ben elindult egy új felsőoktatási pályázati rendszer, a TEMPUS, amelynek keretében a felsőoktatásban dolgozók, így a könyvtárosok is, külföldi tanulmányutakon vehettek részt, és hozzánk is jöttek tanulmányútra külföldi kollégák.

A biztató kezdeményezések közül a legjelentősebb, a legtöbb hasznot és eredményt hozó az ún. Japán segély volt.¹²

Ezt készítette elő a kormány 2004/1991. évi (HT. 4.) határozata a tankönyv- és jegyzetkiadás állami támogatásáról, valamint a tankönyvek és jegyzetek terjesztéséről. A kormányhatározat kitért arra is, hogy „meg kell vizsgálni a külföldi források – világbanki hitel – bevonásának szükségességét, illetve lehetőségét”. Az erőforrás bevonásának célja a tankönyv- és könyvtárellátás feltételeinek, a könyvtári hálózatnak a korszerűsítése.

A hazai helyzet és igények alapos felmérése – a már megtett intézkedéseket is figyelembe véve – a nemzetközi tapasztalatok összegyűjtése, összehasonlító elemzése végül a japán kormány segítségével valósult meg. Az ún. „japán segélyprogram” keretében a japán kormány jelentős pénzügyi segítséget (87,5 millió yent) ajánlott fel a teljes – tehát a közoktatást is magában foglaló – feladat megvalósítására, egy esetleges hitelfelvétel szakmai megalapozására.¹³

A segélyprogram azt a célt szolgálta, hogy – külföldi szakértők és tapasztalatok bevonásával – áttekintsék a hazai tankönyvi és könyvtári rendszer helyzetét, erősségeit, gyengeségeit, lehetőségeit, veszélyeit. Ez a projekt teremtette meg annak a lehetőségét, hogy számos magyar közigazgatási, felsőoktatási, kiadói, terjesztői és felsőoktatási könyvtári szakember mintegy két éven át tanulmányozza a tankönyvellátás és a könyvtári rendszer hazai és nemzetközi gyakorlatát, illetve külföldi szakértők mérjék fel a hazai helyzetet. A tanulmányutakon szerzett tapasztalatok lehetővé tették a hazai szakemberek számára egyfajta új szemlélet megszerzését. A tapasztalatok a felsőoktatási könyvtári fejlesztések későbbi alapjaivá szolgálhattak. A könyvtári vizsgálatok célja az volt, hogy a könyvtárakat felkészítsék és alkalmassá tegyék a felsőoktatás megnövekedett és megváltozott feladatainak ellátására: különösképpen a technikai infrastruktúra, az állomány és az újfajta igényeket kielégítő épület tekintetében. A vizsgálatok a TFKF, a Tankönyv és Felsőoktatási Könyvtár Fejlesztési Alprogram keretén belül valósultak meg.

1992–1994 között az MKM külföldi és hazai szakértők bevonásával kidolgoztatta a felsőoktatási könyvtárak stratégiai fejlesztési projektjét, melyről 1995-ben záró konferencia keretében adtak tájékoztatást a hazai szakmai közösségnek. A különböző fontos szakértői anyagok közül kiemelkedett újszerűségével és fontosságával Martos Balázs, Springer Ferenc és Tétényi István tanulmánya¹⁴ a hazai könyvtárak számítógép-hálózati ellátásáról.

A fejlesztési projekt négy átfogó területe: automatizálás, állománygyarapítás, képzés- és személyzeti kérdések, strukturális változtatások volt. A külföldi szakértők szak-

¹¹ Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program. URL: <http://niif.hu>

¹² Veres Pál: A felsőoktatás tankönyvellátási rendszerének összehasonlító intézményi elemzése. Doktori (PhD) értekezés. Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, 2008

¹³ Veres Pál: i. m.

¹⁴ Martos Balázs–Springer Ferenc–Tétényi István: Magyarországi könyvtárak számítógép-hálózati infrastrukturális ellátása. In: *TMT*, 1993. 9–10. 391–398.

mai anyagai mellett a hazai szakemberek szakmai utaztatására, tanulmányok irattatására is volt lehetőség.

Ezek a szakmai tapasztalatok, külföldi utak, finanszírozási források eredményezték, hogy a későbbi együttes fejlesztés, azaz a könyvtári rendszer fejlesztésének során a közkönyvtárak területére jóval többet kellett fordítani, hiszen az a terület kimaradt ebből a koncepcionális fejlesztésből.

Az International Book Development (IBD), az angliai székhelyű szervezet 1991 és 1993 között – a segélyből rendelkezésre álló forrásból – a teljes magyar könyv- és könyvtári szektort átvilágította a szakértőivel.

A segély pénzügyi forrása tette lehetővé, hogy az MKM Könyvtári Osztálya olyan tanulmányokat is rendelhessen a szakemberektől, amelyek közül néhány meghatározó lett a felsőoktatási könyvtárak fejlesztése szempontjából.¹⁵

A külföldi tanulmányok eredménye az lett, hogy csak abban az esetben van értelme a hitelprogramnak, ha a hitel felvételét megelőzi a teljes felsőoktatási struktúra szervezeti megújítási koncepciójának kidolgozása, a felsőoktatási intézmények integrálásának terve. Ennek hiányában sajnálatos módon az MKM–VB projektjének megvalósítására nem került sor.

Így az asztalfiókba került a projekt egyik almodulja is, a könyvtári, az MKM–VBK, amely *a felsőoktatást és kutatást szolgáló korszerű gyűjtemények és a hozzá kapcsolódó – a jelen és a jövő kihívásainak megfelelő – szolgáltatások, a dokumentumellátás korszerű rendszerének létrehozását célozta meg.*

Alapvetően és általánosságban is meghatározta ezeknek az éveknek a könyvtárügyét, hogy nem volt egységes könyvtárpolitikája. Ezt mondta el 1993-ban az akkori miniszter a vele készült interjúban. Egyben reményt adott a jövőre nézve is:

„Az új helyzetnek megfelelő könyvtár-politikai irányelvek hiánya valóban nagy gond, de úgy vélem, ezt most nem lehet mulasztásként felfogni. A magyar könyvtári rendszernek jelentős modernizációs tartalékai vannak. Ezen azt értem, hogyha korlátok között is, de a magyar könyvtárakban a hatvanas évek végétől fellelhetők a modern polgári könyvtárügy törekvései. A könyvtárosok döntő többségének nem kellett a rendszerváltást szégyenkezve átélnie. A könyvtárakban – különösen a szakkönyvtárakban – a világ fontos szakirodalmá elérhető volt, a nemzetközi szolgáltatási együttműködést nagyon kevés kötöttség zavarta stb. A legnagyobb lemaradást a modern technikában látom, de ennek nemcsak belső okai vannak, ezt az adott időszakban a legkorszerűbb könyvtár politikai elvekkel sem lehetett volna megszüntetni.”¹⁶

Kár, hogy annak ellenére, hogy értő módon viszonyult az információs jelenlét prioritásához, az általa vezetett minisztérium nem tudott hatékonyabban harcba szállni a terület fejlesztéséért.

¹⁵ Ezekkel a kérdésekkel foglalkozott többek között Mader Béla, a szegedi JATE könyvtárának főigazgatója, Huszár Ernőné, a Közgazdasági Egyetem Könyvtárának főigazgatója, Dömötör Lajosné, a Veszprémi Egyetem Könyvtárának főigazgatója, Zsidai József, a Miskolci Egyetemi Könyvtár főigazgatója, Cserey Lászlóné, az Állatorvostudományi Egyetem igazgatója.

¹⁶ Bereczky László–Vajda Kornél: A polgári társadalom könyvtári programjáról. Beszélgetés Mádl Ferenc miniszterrel. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1993. 5. 3–12.

Ugyanakkor az egész kulturális területet átfogó és a könyvtárügyet is érintő jelentős esemény volt a Nemzeti Kulturális Alap, az állami mecenatúra intézményének létrehozása 1993-ban.

A Nemzeti Kulturális Alapot a Magyar Országgyűlés 1993-ban az 1993. évi XXIII. törvény megalkotásával hozta létre. A Nemzeti Kulturális Alap célja a nemzeti és az egyetemes értékek létrehozásának, megőrzésének, valamint hazai és határon túli terjesztésének támogatása lett.

Az Alap átfogta:

- a kulturális ágazat területén a nemzeti és az egyetemes értékek létrehozását, megőrzését, valamint hazai és határon túli terjesztését
- a kulturális ágazatot érintő évfordulókat, fesztiválokat, hazai és külföldi rendezvényeket
- a nemzetközi kiállításokon, vásárokon a nemzeti kulturális jelenlét biztosítását, a hazai és külföldi kulturális rendezvényeken, fesztiválokon történő részvételt
- a művészeti alkotások új irányzatainak kialakítását, új kulturális kezdeményezéseket, a kultúrával kapcsolatos tudományos kutatásokkal, az épített örökséggel, az építőművészettel kapcsolatos tevékenységeket
- a kultúrateremtő, kultúraközvetítő, valamint egyéni és közösségi tevékenységeket, a kiemelkedő szakmai teljesítmények elismerésének díjazását, valamint a szakmai szervezetek által alapított díjakhoz való hozzájárulást
- a nemzetközi tagdíjak megfizetését.¹⁷

Az NKA a többi közgyűjteményi terület mellett létrehozta a Könyvtári Kollégiumot is. Ezzel lehetővé vált, hogy a könyvtárak is olyan plusztámogatási lehetőségekhez jussanak, amelyek kiegészítették a fenntartói támogatásokat. Tulajdonképpen elkezdődött az a központi támogatási szisztéma, amely akkor vált stratégiai, rendszerszervező támogatássá, amikor – 1998-tól az elkészült országos stratégiai fejlesztések céljait szem előtt tartva – a támogatások kiegészítették egymást, a források nem átfedték, hanem erősítették a megvalósítandó cél elérését. Ez egy természetes együttműködési készséget és felelősséget tételezett fel és várt el az NKA Könyvtári Kollégiuma, az MKM, és jogutódjai, NKÖM, OKM, NEFMI Könyvtári Osztálya képviselői részéről.

1.2.1. A magára ébredő szakma és a szakmai ernyőszervezetek

Beszéltünk már a rendszerváltást követő korszak ellentmondásosságáról. Míg egyfelől több szempontból kilátástalannak tűnt a könyvtári szakmai terület, másfelől a meghatározó egyéniségek az élére álltak az újat eredményező kezdeményezéseknek. Ilyen volt például az országos közös katalógizálás.

Az első kísérletek nálunk az 1980-as években kezdődtek a közös katalógizálási rendszerek létrehozására. A tervezett és létrehozott rendszerek azonban csak a könyvtárak szűkebb körére terjedtek ki.

Ugyanakkor a központi katalógusok, lelőhelyjegyzékek kizárólag a külföldi dokumentumok adatait tartalmazták – ezek közül az időszaki kiadványok központi katalógu-

¹⁷ <http://www.nka.hu>

sa (Nemzeti Periodika Adatbázis) viszonylag korszerű, számítógépes megoldással, a könyvek központi katalógusa pedig manuális szerkesztéssel készült és működött.

Az országos kiterjedésű közös katalogizálásnak az ország és a könyvtárak méreteinél fogva reális alternatíváját csak 1996-ban kezdeményezte Mader Béla, a József Attila Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának főigazgatója.¹⁸

A rendszerváltás után az 1990-es évek elejétől a könyvtárügy szemléletváltásában sokat tettek a civil szféra általános megerősödésével együtt fejlődő, új erőre kapott szakmai szervezetek is. Különösen lényeges volt a két országos ernyőszervezet, a nagy hagyományú, 1935-ben alapított Magyar Könyvtárosok Egyesülete, az MKE és a fiatal, a rendszerváltás hatására 1989–1990-ben létrehozott Könyvtári és Informatikai Kamara, a KIK, az Informatikai és Könyvtári Szövetség, az IKSZ jogelődje szerepe. Más és más oldalról támogatták a változásokat.

Az MKE elnöke a rendszerváltás idején Billédi Ferencné volt. Sok érdemi kezdeményezése mellett meg kell említeni a könyvtárak új szerepköre kialakítása érdekében tett lépéseit. 1992-ben az MKE a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, valamint a British Council anyagi támogatásával Békéscsabán „Business információs rendszerek és szolgáltatások” címmel neves előadók részvételével nyári továbbképző tanfolyamokat szervezett az egyetemi könyvtárak, a szakkönyvtárak és a megyei könyvtárak részére. Vállalkozási Információs Projekt, VIP néven együttműködési kört alakítottak 1992 végén az üzleti információs szolgáltatások rendszerének kimunkálására. A VIP célja, hogy elősegítse a könyvtárak üzleti, vállalkozási információs szolgáltatásainak fejlesztését és „hogyan a vállalkozási információ területén érdekelt szervezetekkel kooperálva a magyar népgazdaság szereplőinek tevékenységét elősegítő információs szolgáltatásokat hoz létre és működtet. A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának (BKE KK) vezetésével az információs szolgáltató szervezeteket feltáró hajlékonylemez adatbázis készült, amelyet valamennyi egyetemi és megyei könyvtárhoz eljuttattak.”¹⁹

Az MKE tevékenységei közül ezekben az években a legfontosabbak – az előző mellett – a jogi szabályozás előtérbe helyezése, és a könyvtárügy rendszerszerű működése számítástechnikai alapfeltételeinek megfogalmazása volt.

A szabályozás fontosságát hangsúlyozva, az Európa Tanács támogatásával több ilyen tárgyú konferenciát szerveztek. Ebben meghatározó szerepe volt az MKE akkori főtitkárának, Papp Istvánnak, míg az informatikai fejlesztés fontossága hangsúlyozásában az MKE elnökének, Horváth Tibornak.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete már 1990-ben kezdeményezte, hogy kormány-szintű koordináló szerv jöjjön létre a könyvtár- és tájékoztatáspolitikai alapvető kérdéseinek a kezelésére. 1993-ban meg is alakult a kormány Tudománypolitikai Bizottsága mellett az a testület, amelynek ez lett a feladata. A későbbi országos fejlesztési elképzelések egyik lehetséges metszetét adta a megbízásukból, 1994-ben elkészített előzetes rendszerterv is „Az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer megvalósítására” címmel.²⁰ Sajnos, a rendszerváltás óta létező rossz gyakorlatnak megfelelően az új kormányok szinte semmiben, semmikor nem folytatták az előző kormány kezdeményezéseit.

¹⁸ <http://www.mokka.hu>

¹⁹ Billédi Ferencné: Tájékoztató az MKE vállalkozási információs továbbképző tanfolyamairól. In: *TMT*, 1993. 1. 23.

²⁰ Előzetes rendszerterv az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer megvalósítására. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1994. különszám (március–május).

Ez történt ezzel a bizottsággal is. Az előzetes megalapozó rendszertervből nem készült sem megvalósíthatósági tanulmány, sem később fejlesztés.

A rendszertervet Szűcs Erzsébet, a nemzeti könyvtár számítástechnikai fejlesztésével foglalkozó osztályvezetője készítette Bakonyi Gézával, Kokas Károllyal, Martos Balázssal, Nagy Miklóssal és Springer Ferencsel együttműködve.

A rendszerterv szakmai konzultánsai Bakonyi Péter, Csurgay Árpád, Horváth Tibor és Rózsa György voltak.

Jóllehet a dokumentumot előzetes rendszertervként definiálták, sok terület működését megtervezték készítői és a későbbiek végiggondolását is segítették. Nem csupán azazal, amit pozitív megoldásként felvázoltak, hanem azzal is, hogy bizonyos tévhitet megpróbáltak eloszlatni. Érdekes ebből két megállapítást idézni:

- a számítástechnikai együttműködéseknek köszönhetően egyre közelebb kerülnek egymáshoz a felsőoktatási és közkönyvtárak
- egy ország jól működő információs rendszerének nem feltétele, hogy egységes szoftvert használjanak a könyvtárakban, hiszen pl. a JANET brit egyetemi könyvtári hálózatban, amelyben 80 integrált rendszer kapcsolódik össze, ez 87–100 különböző integrált könyvtári szoftvert jelent.

Ugyanakkor olyan megállapítás is olvasható a tervezetben, amely hamarosan, már egy-két év múlva is idejét múlta. Például az országos feladatkörű „tároló” és kölcsönző könyvtárra való hivatkozás, a British Library Document Supply, amely mint meghatározó példa egy-két év múlva elveszítette példaértékét.

A másik ernyőszerkezet a Könyvtári és Informatikai Kamara volt. Az éppen a rendszerváltás következtében, 1989–1990-ben létrejött KIK már megalakulásával is azt példázta, hogy a demokráciában egy területnek – a könyvtárügynek – többféle képvisellete, artikulációja lehetséges. A szervezetében is újat hozott, hiszen tagozatai lefedték a nagyobb, és együttműködésre kész könyvtár-csoportokat. Így jött létre a megyei, városi, munkahelyi, tudományos és szakkönyvtári tagozat.

A könyvtárak önszerveződő kezdeményezését voltak, akik nem nézték jó szemmel. Érthető, hiszen nehéz volt a könyvtári egypártrendszerrel áttérni a „többpártira”.

A KIK tevékenységében kiemelt szerepet kaptak azok a javaslatok, amelyek a könyvtári rendszer változására, racionális kezelésére születtek.

Ilyenek voltak:

- a volt szakszervezeti és megszűnő intézményi szakkönyvtárak gyűjteményeinek további hasznosítására született elképzelések
- a magára maradt intézmények működési, szervezeti, fenntartási kérdéseinek tisztázása
- a külföldi könyvtári gyakorlatok megismertetése
- a könyvtári menedzsment és a TQM-szemlélet elterjesztésére tett erőfeszítések.

A KIK első választott elnöke 1990-ben Zalainé Kovács Éva lett, Szita Ferencet követte, aki az elsőként megalakult megyei tagozatnak volt a képviselője. A titkársági teendőket a KMK Hálózatfejlesztési és Koordinációs osztálya látta el, ennek vezetője Skaliczki Judit – egyben a KIK főtitkára –, a jogi szakértő pedig az osztály munkatársa, Kenyéri Katalin lett.

Meghatározó volt a KIK tevékenysége azokon a területeken, amelyekben a készülő törvénytervezetek rendelkezéseire olyan szakmai javaslatokat tett – pl. Önkormányzati

törvény, ún. hatásköri tv. –, amelyek a használók érdekeit szem előtt tartva, a könyvtárak fenntartását meghatározták, és amelyek – több esetben – beépültek a készülő törvényekbe.

A könyvtárak új szerepkörének meghatározásában, a rendszerváltás megfelelő kezelésében kiemelkedő szerepe volt a KIK és a British Council között kialakult jó kapcsolatnak, amely lehetővé tette, hogy a legkorszerűbb szakmai ismereteket a legjobb szakemberek adják át.

Ennek volt köszönhető 1993-ban az OSZK-ban, majd 1994-ben a Lakitelken megrendezett Könyvtári menedzsment és marketing tanfolyam. Ez utóbbinak tanára volt Sheila Corrall mellett az azóta elhunyt, a könyvtáros világ kiemelkedő egyénisége, Maurice Line.

A szakma iránti elkötelezett felelősség nyilvánult meg a KIK 1995-ben először megszervezett újszerű kampányában, az „Összefogás a Könyvtárakért” címűben is. Ennek a lényege az volt, hogy a társadalom könyvtárlátogató és nem könyvtárhasználó tagjai számára megmutassák a könyvtárak mással nem helyettesíthető szerepét, az újonnan megszervezendő gazdaság, a kialakítandó demokrácia építésében. És bizony fontos tett volt, hogy a kicsit megbolydult, széthúzó szakmában egy újonnan alakuló szervezet az együttműködés, az együttes fellépés mellett tette le a voksot.

A program kettős célkitűzését így határozta meg a programfüzet:²¹

- a könyvtárak új arculatának megjelenítése
- az összefogás példázása.

Az első cél lényege, hogy megváltoztassuk a társadalomban ma is élő, téves felfogást, miszerint a könyvtár csupán a könyvkölcsönzés és olvasás helye. A könyvtár sokkal több ennél: a társadalmi és gazdasági átalakulás és struktúraváltás alapintézménye. A demokráciát a könyvtárakban tanulhatjuk. A gazdaságban nem történhet profilváltás információk, információs adatbázisok nélkül. Ezek szolgáltatásához a könyvtáraknak megvannak a megfelelő személyi és egyéb feltételei, s ha a gazdasági élet szereplői is támogatják törekvéseiket, bármikor naprakész információval tudnak az érdeklődők rendelkezésére állni a világ bármely részéről és bármilyen szakterületről.

A másik megközelítés kulcsszava az összefogás. Szeretnénk megmutatni, hogy lehetséges az összefogás egy szakmán belül, egy ágazaton belül és az országon belül a társadalmi és gazdasági élet többi szereplőivel is.”

Az „Összefogás” fővédnökségét a köztársaság elnöke, a védnöki szerepeket a társ kulturális szakmai egyesületek vállalták. A központi rendezvényen részt vett a miniszter is, Fodor Gábor Kecskeméten, az akkor épülő, még félkész megyei könyvtárban.

A szakmai szervezetek átfogó, a könyvtárügyért vállalt felelősségét illusztráló lényeges megemlíteni az MKE Elnöksége nevében Vajda Erik elnök 1995. szeptember 22-i, Fodor Gábor művelődési és közoktatási miniszterhez írott levelét. A miniszter figyelmét a következőkre hívta fel a levél:

- a kiskönyvtárak közvetlen, nem a rendszeren belüli támogatása kidobott pénz,
- fejleszteni kell a könyvtárak informatikai ellátottságát,
- közös adatbázisokat kell létrehozni, és országos együttműködés szükséges azok építésében.

²¹ Összefogás a könyvtárakért. Programfüzet. Bp., 1995.

1.3. Elvetélt törvénykezési kísérletek

1991–1994

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium 1991. március 29-i miniszteri értekezletén döntött a könyvtár-, levéltár- és múzeumügy újraszabályozásáról.

A könyvtári területen elkezdett munkálatoknak köszönhetően készült el 1992. június 23-i dátummal „A könyvtár- és a szakirodalmi tájékoztatásügy törvényi szabályozásának koncepciója” című nyolcoldalas kézirat.²²

A 12 pontból álló koncepcióhoz öt melléklet tartozott. A koncepció pontjai a következők voltak:

- A magyar könyvtári rendszer törvényi szabályozásának múltja (1956, 1976), a mára elavult törvénykezés
- A demokratikus elveken felépülő társadalomban az államnak kötelessége – a társadalom közös forrásaiból – olyan könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási rendszer kialakítása és fenntartása, amely a hazai közművelődési hagyományokra támaszkodik, nyitott a nemzetközi együttműködésre és potenciálisan a lakosság teljes körének rendelkezésére áll
- A könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási rendszer törvényben szabályozandó feladatai
- A nemzeti könyvtári rendszer alapelemei
- Könyvtártípusok
- A könyvtári-információs rendszer ágazati szakfelügyelete
- Könyvtári társadalmi igazgatás
- A könyvtárak fenntartása és költségvetése
- A könyvtári rendszer
- Központi szolgáltatások
- A könyvtári gyűjtemény és a gyűjtemény védelme
- Egyéb szabályozási kérdések

A 3. sz. melléklet tartalmazza a könyvtári törvény tervezett vázlatát:

1. Közkönyvtárak
2. Nemzeti könyvtár(ak), nemzeti könyvtári feladatok
3. Szakirodalmi tájékoztatás
4. Könyvtári szolgáltatások
5. A könyvtári rendszer
6. A könyvtári rendszer irányítása
7. A könyvtárak fenntartása
8. A nemzeti könyvtári vagyon védelme

Mind a koncepciónak, mind a felsorolt törvénytervezeti fejezetnek érzékelhetően az 1976. évi tvr. az alapja. A könyvtári rendszer fejezetben a következő megfogalmazást olvashatjuk: „Az országos feladatkörű szakkönyvtárak és a területi feladatot ellátó általános gyűjtőkörű nyilvános könyvtárak külön-külön hálózatot alkotnak.” Egyáltalán nem szerepel a

²² A könyvtár- és a szakirodalmi tájékoztatásügy törvényi szabályozásának koncepciója című, sokszorosított kézirat. 1992. 8 p.

dokumentumban a finanszírozás kérdése. Ugyanakkor újdonságként megjelenik a könyvtárak körüli társadalmi ellenőrzés igénye. A minisztérium a dokumentumot elküldte a szakmai szervezeteknek, prominens könyvtári szakembereknek, és több megbeszélést tartott róla. A további munka aztán – a minisztériumban – több mint egy évre megszakadt.

A változás csak a kormányváltás előtti időszakban, az 1993-as évben történt, amikor Mádl Ferenc művelődési miniszter személyében, olyan ember vezette a minisztériumot, aki a közgyűjteményekre vonatkozó törvény elkészítését lényegesnek tekintette. Újból napirendre tűzte a könyvtári és a többi közgyűjtemény törvényi szabályozásának az előkészítését. Az 1993 májusában készített interjú meggyőzően mutatja, hogy ezt a területet mennyire fontosnak tartotta:

„Tudatában vagyok annak, hogy a könyvtári rendszer működését alapvetően 15-20 évvel ezelőtti jogszabályok határozzák meg, amelyeket az utóbbi évek jogalkotása során számtalanszor módosítani kellett, ezért ma már nem nevezhető koherens szabályozásnak. Az új könyvtári törvény megalkotása – amelyre reményeink szerint még ebben az évben, vagy a jövő év elején sor kerül – lehetőséget ad a könyvtáros szakmának arra, hogy tapasztalatait összegezve tevőlegesen hozzájáruljon egy korszerű szabályozáshoz. Meggyőződésem szerint ez a törvény a nemzeti könyvtári feladatok számbavétele mellett megteremti egy európai horizontú könyvtári együttműködés alapjait is.”²³

A Könyvtári osztálynak az 1993. év október 1-i határidőre kellett elkészítenie a saját javaslatát. Az osztály munkabizottságot hozott létre az előkészítésre, és 1993. december 6-ra elkészült a minisztérium Közgyűjteményi Főosztályának dokumentuma, a „Javaslat a könyvtár-, levéltár- és múzeumügy újraszabályozására.”²⁴

A közös javaslat előrevetíti a három közgyűjteményi terület közös szabályozásának gondolatát. A javaslat elkészítésében – mint az előzőekben is – mind a könyvtári szakemberek, mind az OSZK és az OSZK–KMK ilyen jellegű kérdésekkel foglalkozó munkatársai részt vettek.

A könyvtári terület szabályozási koncepciója a következő kérdések szabályozását javasolta:

1. A könyvtári ellátáshoz való állampolgári jog.
2. Az ellátás biztosítására kötelezettek köre.
3. A könyvtári alapszolgáltatások köre.
4. Az ingyenes és térítéses szolgáltatások köre.
5. A könyvtári ellátás alapvető paraméterei.
6. A könyvtárfenntartók kötelezettségei és jogai.
7. Az állami felügyelet jogosítványai.
8. A fenntartói felügyelet jogosítványai.
9. A helyi és regionális szolgáltatások, a közkönyvtárak együttműködése.
10. A könyvtári rendszer finanszírozási kérdései.
11. Szakmai felügyelő testületek, illetve tanácsadó testületek működése.
12. A könyvtári rendszer kapcsolata a nemzetközi könyvtári és információs szervezetekhez.

²³ Bereczky László–Vajda Kornél: i. m.

²⁴ Javaslat a könyvtár-, levéltár- és múzeumügy újraszabályozására. 1993. Sokszorosított kézirat.

13. A nemzeti könyvtári feladatok.
14. Az országos szakirodalmi információs rendszer szolgáltatási és finanszírozási kérdései.
15. A könyvtári zárt anyag szabályozása.

Ezt a koncepciót ismét megvitatták a szakmai szervezetek. Ezek a munkálatok az akkori Könyvtári Osztály vezetője, Sóron László nevéhez kötődnek, aki sokat dolgozott a törvény előkészítésén. Éppen ezért igen sajnálatos, hogy annak ellenére, hogy az osztály vezetője, és az általa felkért szakemberek sokat fáradoztak a jogszabályért, a minisztérium felsőbb vezetése a kormányzati ciklus egészében nem tette magáévá a törvény elkészítésének nem könnyű, de a terület fejlődése szempontjából meghatározó megszületését.

Akadályozta a munkát, hogy a minisztérium vezetése koncepcionálisan nem döntötte el, hogy milyen legyen a törvény. Egy, az összes közgyűjteményi területet magába foglaló, a nemzeti kulturális kincs, a „Kulturgut”²⁵ eszmeiségét szem előtt tartó keret-törvény szülessen-e, ahogy a törvényről szóló, a Szépművészeti Múzeumban 1994. február 9-én megtartott megbeszélésen nevezték, vagy olyan, amelyik tartalmazza a különböző területek sajátosságait is. A miniszter vezetésével megtartott megbeszélésen, ahol jelen voltak a minisztérium által meghívott múzeumi és a könyvtári szakemberek is, az elképzelések, az elgondolások, a vélemények igen kiforratlan formában csak ütköztek egymással, de nem vezettek sehová, nem hoztak semmiféle kibontakozást. Ez a koncepcionális kiforratlanság, véleménykülönbség a könyvtáros szakmát is jellemezte. Semmifajta szakmai megegyezés nem állt a törvényelőkészítő rendelkezésére.

1993–1994 között tehát nem jutott tovább az ügy a már említett nehézségek megjelenítésénél. Végül is ebben az időszakban nem készült el a törvény egységes koncepciója, hiszen alapvető kérdéseket nem tisztázott még a szakma, meghatározó kérdésekben nem sikerült dönteni.

1994–1996

A kötelespéldány-rendelet, az újfajta szolgáltatásról szóló elképzelések kialakítása nagy vonalakban egy ütemben zajlott a törvényi előkészítéssel. Tanulságos szót szólni a köteles példányok körüli vitákról is.

A rendszerváltás után az összeomlott, finomabban fogalmazva, az összeomlással fenyegető központi szolgáltatások közül az egyik legégetőbb gond a nem működő kötelespéldány-szolgáltatás volt. 1993-tól foglalkozott vele az MKM, a feladat felelőse, az OSZK, a feladat végrehajtója, a szakmai szervezetek, és az Országos Könyvtárügyi Tanács, az OKT.

Igazán használható előkészítő anyagok születtek, mind az OSZK-ban, mind az OKT-ben. Sok egyeztetés történt, jó megoldásokat felvázoló dokumentumtervek születtek, de a jogszabályt előkészítő minisztériumban – elsősorban a felső vezetés gyorsan változó elképzelései miatt –, nem vált a koncepciókból előterjesztés, illetve az előterjesztésből jogszabálytervezet.

1994-től mind a napi, mind a szaksajtóban egyre többször volt téma ez a probléma. Országos tanácskozásokon beszéltek meg a szakemberek a felmerülő gondokat és a megoldási lehetőségeket. Készült egy, a további tárgyalásokhoz alapot nyújtó változat is, amelyet az OKT megvitattott 1996. április 22-én.

²⁵ Kultúrkinccs (német)

Jelen voltak

- az MKM részéről: Inkei Péter, helyettes államtitkár, Rónai Iván, a Kulturális Örökség Főosztály vezetője, Csaba Gabriella, Könyvtári Osztályvezető, Bariczné Rózsa Mária, a Közművelődési Főosztály közkönyvtári referense;
- az OKT akkori tagjai: Bakonyi Géza, főigazgató-helyettes, Balogh Mihály, a Könyvtáros tanárok elnöke, Domsa Károlyné, főigazgató-helyettes, Halász Magdolna, igazgató, Horváth Tibor (elnök), Huszár Ernőné, főigazgató, Kiss Gábor, igazgató, Kiss Jenő, főigazgató, Mader Béla, főigazgató, Poprády Géza, főigazgató, Redl Károly, igazgató, Voit Krisztina, egyetemi tanszékvezető, Zalainé Kovács Éva, igazgató és meghívottként Rády Ferenc.

A következő határozat született:

„A köteles példányok elosztására az OKT az alábbiakat javasolja. Az OSZK két példányát és kb. 25 millió kompenzációs összeg elosztására pályázatot kell hirdetni. (Tágabb változat a pénzbeli kompenzációt is tartalmazza.) A pályázó mind diszciplináris, mind regionális vetületben jelentkezhet, viszont nem jelentkezhet teljes köteles sorra. A pályázóknak kötelezettséget kell vállalnia a kapott dokumentumok korlátozás nélküli rendelkezésre bocsátására, ezért az elbírálás egyik fő szempontja ennek elvállalása és teljesíthetősége kell, legyen.”²⁶

A kötelespéldány-rendeletéről szóló jogszabály végül is 1998-ban a törvényt követő első kormányrendeletként született meg. Annak azonban már – a törvényalkotás gondolati útjait megjárva – más volt a koncepciója.

1994-ben a törvény-előkészítésben élen járt az MKE. Együttműködve az Európa Tanács információ- és könyvtárüggyel foglalkozó bizottságával, különböző szakértői konzultáció, illetve tanácskozás után szemináriumot szervezett 1994. november 7–8-án. A tanácskozást az MKE először csak hazai szakemberek számára kívánta megrendezni, de csatlakozott a tervhez az Európa Tanács is kibővítve így külföldi szakemberekkel a hazai résztvevők körét. Ilyen jellegű szemináriumot a Tanács a kelet-európai országok majd mindegyikében tartott, hogy segítse a volt szocialista országok könyvtári törvény-előkészítő munkáját, végső soron a könyvtári és az információs terület európai fejlesztését.

A szemináriumon sok fontos kérdéstről tanácskoztak. A műfaj jellegéből adódóan itt megint elsődlegesen a problémák felvetése volt a fontos, nem a megoldása. A tanácskozás eredménye, mint az arról beszámoló Papp István, ekkor az MKE főtitkára, a tanácskozás egyik szervezője, írta: „Eleve nem lehetett elvárni e szemináriumtól, hogy produkálja az új könyvtári törvény szakmai koncepcióját. A cél az volt, hogy a legilletékesebb szakemberek közreműködésével egy probléma kataszter, alternatív megoldási javaslatok gyűljenek össze, amelyek a további munka kiindulópontjául szolgálhatnak.”²⁷

A szeminárium határozottan állást foglalt egy új törvény megalkotásának szükségessége mellett.

²⁶ Az OKT 1996. évi határozata a köteles példányok elosztási rendjére. Sokszorosított gépirat.

²⁷ Papp István: Az új könyvtári törvény előkészületeinek újabb szakasza. In: *Könyvtári Figyelő*, 1995. 4. 567–584.

Ezután 1995-ben az MKM Könyvtári Osztályának vezetője, Sóron László bizottságot hozott létre azzal a szándékkal, hogy előtanulmányok elkészítése könnyítse meg a majdan elkészítendő koncepció kidolgozását.

A bizottság tagjai voltak: Mader Béla, a szegedi JATE Központi Könyvtárának főigazgatója, Papp István, az MKE főtitkára, Skaliczki Judit, a KMK Koordinációs Osztályának vezetője, Balogh Mihály, a Könyvtárostánárok Egyesülete elnöke, és Ramháb Mária, a KIK képviselője. A résztanulmányok elkészültek, de a munkának nem lett folytatása, különböző okok miatt újra abbamaradt a koncepció kidolgozásának terve.

1996. februártól júliusig

1996-ban az MKM-ben újra felbukkant – a kormány munkatervének következtében – a közgyűjteményi és közművelődési terület törvényi szintű szabályozásának terve.

Csaba Gabriella, a Könyvtári Osztály akkori vezetője, aki Sóron Lászlót követte a székben, ennek értelmében 1996. február 20-án írt a szakmai és érdekképviseleti szervezeteknek, mellékelve – a gondolkodás irányát jelezve – Papp Istvánnak a Könyvtári Figyelő 1995. 4. számában megjelent, a törvényi elképzelésekről szóló cikkét. Emellett a következő szakembereket kérte fel a törvénytervezet kialakítása érdekében egy-egy részanyag megírására: Biczák Péter, igazgató, Pest Megyei Könyvtár, Papp István, főigazgató-helyettes, FSZEK, Horváth Tibor, főigazgató, OPKM, Sonnevend Péter, igazgató, PTE Központi Könyvtár, Kókai György, az egyházi könyvtárak szakfelügyelője, Huszár Ernőné, főigazgató, BKE Központi könyvtára, Hegedűs Péter, főigazgató-helyettes, OSZK, Redl Károly, igazgató, OGYK.

A szakmai szervezetektől egymással nem igazán összeegyeztethető, sok esetben egymásnak ellentmondó vélemények érkeztek.²⁸

A részanyagok is elkészültek a felkértektől²⁹, de koncepció ismét nem született.

²⁸ A szakmai szervezetek véleményei. 1996. június. Kéziratok.

²⁹ Résztanulmányok. 1996. Kéziratok.

2. A könyvtári törvény elkészítése, rendelkezései és hatása

2.1. Dokumentumok, munkacsoportok

Az újraszabályozás gondolata, a megalkotás szükségessége egyrészt a kormányhatározatban¹, másrészt a kormány 1996. évi II. félévi munkatervében jelent meg. A törvényjavaslatok között a 72. pont így rendelkezett: „Törvényjavaslat a könyvtárakról, felelős: a művelődési és közoktatási és az igazságügy miniszter.”

Ugyanakkor meghatározó szerepe volt az új miniszternek, Magyar Bálintnak. A kormányzati ciklus közepén miniszterváltás történt, Fodor Gábor helyére Magyar Bálintot nevezték ki. Az új miniszter igen fontosnak tartotta a kulturális szaktörvények megszületését, és így a tárca tevékenységében hangsúlyosan jelent meg és megerősödött – követve a kormányhatározatot – a könyvtári törvény elkészítésének gondolata. A szakmai érvek nem tudtak volna – mint ahogy addig sem tudtak – érvényesülni a miniszter **elkötölezett és következetes** akarata nélkül.

Miután a minisztérium vezetése elkötölezett volt abban, hogy a törvénytervezetek a teljes közgyűjteményi és közművelődési területen elkészüljenek, látva, hogy februártól júniusig érdemi előrelépés nem történt, a könyvtári terület vezetését új emberre bízták. 1996. július elsejével új osztályvezetőt nevezett ki a tárca a Könyvtári Osztály élére, Skaliczki Judit személyében.

És ismét a sors.

Azóta, hogy a KMK-ban megbíztak a Koordinációs Osztály vezetésével, eleinte munkaköri kötelességként, később kíváncsiságból, kedvtelésből is sokat foglalkoztam a különböző országok könyvtári törvényeivel. Az izgatott, hogy mi az összefüggés a hatékony könyvtári ellátás és a törvénykezés között, miképpen oldják meg a finanszírozást, miről rendelkezik egy-egy törvény és miről nem, mire vonatkozik egy-egy ország törvényének a hatálya stb. stb. Felkérésre részt vettem a minisztérium által az előző években e tárgykörben összehívott munkacsoport(ok) tevékenységében is. A téma tehát – nyugodtan mondhatom – nem volt ismeretlen a számomra.

Ugyanakkor, egyre nyilvánvalóbbá vált a feladat megoldásában rejlő alapvető nehézség. Sok, és sok esetben alapos, jó munkaanyagokat találtam a munkába lépésemkor az osztályon, de egészen különböző koncepcionális elképzeléseket képviseltek. Egyértelművé vált, hogy nem csak a minisztérium addigi hektikus, következetlen politikai szándéka akadályozta a törvény megszületését, hanem a lényeges szakmai elképzelések egymásnak ellentmondó megállapításai is, a különböző érdekek szembenállása is.

¹ 1062/1996. (VI. 4.) Kormányhatározat.

Az volt az érzésem hogy egy kiválóan ellátott éléskamrában járok, amelyben bármilyen ételhez megvannak az összetevők: sokfajta, remekül előkészített hús, zsírok és olajok, friss, finom zöldségek, tojás, gabona-, vagy akár gluténmentes lisztek, csodálatos aromájú fűszerek, csokoládék, lekvárok, gyümölcsök és édességek, és még sok-sok minden, de arra nézvést nem találtam receptet, hogy ebből a sok alkotóelemből mi készüljön.

Egyértelműen látszott a szakemberek, esetenként kiváló szakemberek előttem lévő dolgozataiból, hogy ezek egymástól független részanyagok csupán, amelyek így nem alakíthatók egységet. Nyilvánvalóvá vált, hogy az egységet az ágazati irányítás szakmapolitikájának kell megadnia, annak a jövőképeknek, amelyet az új szabályozással kívánunk elérni.

Július 10-i keltezéssel elkészítettem a törvénytervezet koncepciója előkészítésének ütemtervét²:

- július 20-ig elkészül egy annotált tartalomjegyzéke a tervezetnek.
- a 22-ével kezdődő héten a munkabizottság tagjainak felkérése, akik az előzetesen egyeztetett felkéréssel együtt megkapják a meghívót, a tartalomjegyzéket, az addig elkészült részanyagokat és a teljes közgyűteményi és közművelődési területet érintő törvénytervezet-koncepciókat, illetve az 1995-ben hatályba lépett Levéltári törvényt.
- a szabadságolásoktól függően augusztus utolsó, vagy szeptember első hetében összeül a munkabizottság, és az előzetesen általuk elkészített írásos anyag alapján összeállítja a végleges tartalomjegyzéket, és meghatározza, hogy egy-egy fejezetet ki dolgoz ki részletesen.
- a fejezetek kidolgozásának határideje két hét, azaz szeptember 23.
- október 1-ig a munkabizottság tagjai megkapják véleményezésre az elkészült fejezeteket, véleményüket írásban küldik be.
- az október 14-ével kezdődő héten a bizottság, a tagoktól beérkezett különböző véleményekből, velük és a szakmai szervezetekkel folyamatosan egyeztetve az alapelveket szem előtt tartva konszenzust alakít ki. Az egyeztetett álláspontokat az osztályvezető önti végleges formába.
- az általa így elkészített koncepciótervezetet a bizottsági tagok még egyszer megkapják véleményezésre, s ezután az osztályvezető elkészíti az első változatot, amely a minisztériumon belüli egyeztetésre kerülhet, az államtitkári értekezletre történő benyújtása előtt.

A tervezett munkabizottsági tagokat az alábbi szervezetektől, és intézményektől kértük:

- OSZK
- MTA
- Országos Könyvtárügyi Tanács
- Magyar Könyvtáros Egyesület
- Könyvtári és Informatikai Kamara
- Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma
- az Egyházi Könyvtárak Egyesülete
- a Közgyűteményi és közművelődési Dolgozók Szakszervezete
- az MKM Könyvtári Osztálya által felkért két szakértő

² Ütemterv. 1996. július 10. Kézirat.

Az intézmények és a szervezetek az alábbi képviselőiket delegálták, így a közvetett és közvetlen felkérés alapján a munkacsoport tagjai a következők lettek:

Bariczné Rózsa Mária könyvtári szakreferens, MKM, Közművelődési Főosztály
Bánhegyi B. Miksa OSB, elnök, EKE
Hegedűs Péter, OSZK
Kenyéri Katalin, jogi szakértő, KMK
Kiss Jenő, OKT
Papp István, főtitkár, MKE
Ramháb Mária, KIK
Rády Ferenc, OSZK
Redl Károly, KKDSZ
Sonnevend Péter, EKK
Vajda Erik, elnök, MKE
A munkabizottság vezetője a Könyvtári Osztály vezetője volt.

Már az előkészítés terve tükrözte azt az új szemléletet, amivel az új osztályvezető munkába állt. Ennek a lényege az volt, hogy bár minél előbb el kell készíteni a törvénytervezet koncepcióját – november volt a határidő –, de ezt csak a szakmával történő folyamatos egyeztetéssel, csakis szakmai konszenzus alapján lehet kialakítani. Ez nem volt könnyű feladatot azokban az években, amikor például még a két átfogó szakmai ernyő-szervezet között sem volt egyetértés, amikor sok esetben a személyi kérdések fontosabbak voltak a közös megoldandó ügynél.

Ugyanakkor a külföldi történések is támogatták az újra fellendülő hazai tevékenységet.

Az itthoni változásokhoz hozzájárult az Európa Tanács Oktatási, Kulturális és Sport Igazgatóságának a kelet-európai országok könyvtári törvénykezésével foglalkozó, a különböző országokban – a már említett Magyarországon, de emellett Horvátországban, Moldáviában, Lengyelországban stb. – tartott szemináriumai.

Az Európa Tanács könyvtári és információs szakértői bizottsága 1996-ban, Varsóban megfogalmazta a korszerű könyvtári ellátás kialakításának alappilléreit:

- a dokumentumok és az információ szabad hozzáféréseinek biztosítása,
- a számítógépes hálózat fejlesztése,
- a kulturális örökség digitalizálása,
- az információ elektronikus formában történő elérhetőségének elkezdése és megerősítése,
- a korszerű jogi keretek kialakítása: új könyvtári törvény, a köteles példányok szolgáltatásának megfelelő szabályozása.

Ez a bizottsági irányelv is segítette a későbbiekben a koncepcionális alapelvek kidolgozását. A minisztérium elkötelezett volt a könyvtárakról szóló törvény kidolgoztatásában.

2.2. Az újraszabályozás indoklása

A koncepcióban megfogalmazott elveket mindaz befolyásolta, ami magát az újraszabályozást is indokoltta tette.

A rendszerváltás következtében a korábban egységesen állami fenntartású könyvtárak között nagy számban megjelentek a különböző szervezetekben működő könyvtárak.

A fenntartó jogát és kötelezettségét, amennyiben mindenki számára nyitott, azaz nyilvános könyvtárat működtet, újra kellett fogalmazni. Meg kellett határozni, hogy az állami, az önkormányzati, költségvetési szervek által és önállóan gazdálkodó szervek által fenntartott könyvtárak milyen feltételek és szabályozások szerint végzik a nyilvános könyvtári tevékenységüket.

Emellett a rendszerváltást követő években több olyan törvényi szabályozás született, amely jelentősen érintette a könyvtárügyet is, pl. az önkormányzati, a hatásköri, a közoktatási, a felsőoktatási, az államháztartási, a nemzetiségi és etnikai törvények. Ugyanakkor jogharmonizációra kellett törekedni a készülő közművelődési, múzeumi és a közhasznú magánszervezetekről (nonprofit) törvények tervezeteivel, illetve a már elkészült levéltári törvénnyel is.

A hazai jogszabályokon kívül, mivel hazánk az Európai Unió teljes jogú tagságára törekedett, meghatározó volt, hogy a jogrendszerünkbe, jelen esetben a könyvtári ellátásról szóló jogszabályba be kell építeni a különböző nemzetközi egyezmények, keretdokumentumok előírásait, és velük harmonizációt kell kialakítanunk nemcsak jogi, de szakmai kérdésekben is.

Az újraszabályozáskor az is nyilvánvalóvá vált, hogy törvényi szabályozásra van szükség.

Ezt a következő rendelkezések indokolták, illetve egyértelműsítették:

- a nemzetközi szerződésekkel összhangban a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. tv. 2. §. c) pontja szerint az országgyűlés *törvényben* állapítja meg az állampolgárok alapvető jogait és kötelességeit, ezek feltételeit és korlátait, valamint érvényre juttatásuk eljárási szabályait
- az előbbieken említett jogalkotásról szóló tv. 7. §. szerint a kormány csak az Alkotmányban meghatározott feladatkörében, illetőleg *törvényben* kapott felhatalmazás alapján adhat ki rendeletet
- az önkormányzati törvény előírásai szerint a helyi önkormányzatok számára *törvény* állapíthat meg kötelező feladat- és hatáskört (a feladatellátáshoz szükséges anyagi feltételek biztosításával egyidejűleg).

Végül is a törvénytervezet koncepciójának elkészítésére létrejött munkacsoport először szeptember 5-én ülésezett az Művelődési és Közoktatási Minisztérium tárgyalójában. A megbeszélésre az osztályvezető összeállított egy vázlatot,³ amely az addig létrejött dokumentumok, előzetes megbeszélések, munkaértekezletek stb. alapján a legnyilvánvalóbban megvitandó területeket érintette. A vázlat javaslat volt, hogy mit tartalmazzon a koncepció.

A vázlat szerint:

1. Általános rendelkezések
 - a törvény előzménye
 - hatálya
 - célja
2. A könyvtár funkciójának meghatározása
 - szolgáltatások
 - gyűjtés
 - feltárás
 - hozzáférhetőség

³ Vázlat a törvénytervezet koncepciójára. 1996. augusztus. Gépirat.

3. A könyvtári rendszerről
 - a rendszert alkotó könyvtárak együttműködése
 - típusai
 - a nemzeti könyvtár
 - a központi szolgáltatások
4. A könyvtárak és a könyvtári rendszer finanszírozása
5. Irányítás
 - ágazati
 - fenntartói
 - szakfelügyelet
6. Szankcionálás
7. Záró rendelkezések

A munkacsoport ülésének három jelentős megállapodása volt:

- a törvény nem a könyvtárakról, hanem a könyvtári ellátásról fog szólni,
- használó- és szolgáltatáscentrikus lesz,
- kerettörvényt készítünk.

Az ülés megbeszélésének részeként az osztályvezető egyértelműsítette, hogy a készíten-dő törvénynek a szakmapolitikai alapja – általában a könyvtárakat illetően, és kifejezet-ten a közkönyvtárak esetében – az Európában mindenütt alapvetésként kezelt UNESCO Közművelődési Könyvtári Kiáltvány.⁴ Így néhány alapelv, ebből következően, magától értetődött:

- a közművelődési könyvtár a demokráciát szolgálja
- a helyi tájékoztatás központja
- a közösség jólétét szolgálja
- a gazdasági fejlődést támogatja
- a kultúra helyi központjaként segíti a művészeti és a tudományos teljesítmények közkinccsé tételét
- a törvénykezésnek és a stratégiai terveknek egy országos könyvtári hálózat kiala-kítását kell előmozdítaniuk
- a közművelődési könyvtár elvszerűen ingyenes
- az állam és a helyi önkormányzat tartja fenn
- szolgáltatásai a modern technológiára épülnek
- szolgáltatásai minden korosztálynak és rétegnek (hátrányos helyzetűek) szólnak

Ezeket a kereteket elfogadva, sok területen mégsem volt sikeresnek mondható a megbe-szélés. Nyilvánvalóvá vált, hogy alapvető kérdésekben is végletesen ellentétes elképze-léseket képviselnek a delegáltak. Az valósult meg, amit az előző felkérésekre született részanyagok már előre vetítettek.

Nem sikerült megegyezni például abban, hogy

- mely könyvtárakra vonatkozzék a törvény hatálya, csak a közkönyvtárakról szól-jon, vagy a többiről is
- kiterjedjen-e a felsőoktatási könyvtárakra, vagy sem
- mit szabályozzon

⁴ Közművelődési Könyvtári Kiáltvány, UNESCO, 1994.

- miképpen szóljon a fenntartásról
- a finanszírozásról
- miképpen jelenjen meg benne az ágazati irányítás szerepe
- kell-e szakfelügyelet stb. stb.

Az egymással gyökeresen ellentétes nézetek nyilvánvalóvá tették, hogy a jelen összetételében a munkacsoport nem, vagy csak bizonyos kérdésekben kész a konszenzusra.

Ilyen körülmények között két irányba lehetett tovább lépni:

- egyrészt az egy-egy területet másoknál jobban ismerő, sok tudással rendelkező munkacsoport – tagoktól írásbeli anyagot kellett kérni az általuk ismert szakmai területről,
- másrészt az egyéni képviselőktől eltekintve, időt kellett szánni a delegáló szervezettel történő közvetlen problématisztázásra. Azaz **az adott szervezetekkel**, azok tagozataival, szekcióival kellett végig venni a lehetséges alternatívákat, és velük **kellett konszenzuális döntésre jutni**.

Ez az utóbbi tevékenység társadalmilag megerősítette a törvénytervezet koncepciójának előkészítőjét, az MKM Könyvtári Osztályát. Az éveken keresztül csak húzódó előkészítési procedúrán belül egy egyértelmű helyzetet teremtett. Az osztályvezető – a minisztériumi megbízás mellé – a szakmai társadalom felhatalmazását is megkapta, hogy az új külföldi könyvtári törvények, az UNESCO közművelődési könyvtárakról szóló alapdokumentuma, és a különböző IFLA-kiadványok ismeretében, a szakmai szervezetek egyeztetett véleményei alapján, határozottan tartsa kézben a törvény-előkészítés menetét, és döntsön a másképp eldöntetlen kérdésekben.

Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy a tervezetet csak akkor lehet elkészíteni, ha a koncepció készítője rendelkezik a hazai könyvtárügy egészéről egy olyan jövőképpel, amely nem egy-egy részterület érdekeit tartja szem előtt, hanem az egész rendszerét. Tudja, hogy honnan hová kell eljutnia a fejlesztendő kulturális – információs területnek. Ez pedig a mindenkori ágazati irányítás feladata.

Mindezek ismeretében a munkacsoport vezetője egy-egy részterület kidolgozásával, leírásával bízta meg a munkacsoport tagjait, tudva, hogy a koncepciótervezetben megbújó jövőkép és átfogó cél megfogalmazása, ugyanúgy, mint magának a koncepciónak az összeállítása, menedzselése, a minisztériumi feladatok és határidők betartása az osztályvezető megoszthatatlan munkaköri felelőssége és kompetenciája.

Az alábbiaknak osztottuk a felsorolt feladatokat:

az OSZK-val kapcsolatban: Rády Ferenc főosztályvezető és Hegedűs Péter főigazgató-helyettes

a könyvtári ellátás rendszerével kapcsolatban: Papp István, az MKE főtitkára

a könyvtár betöltendő szerepével, a számítógépes technológiával és használói szükséglet-igény problémakörével kapcsolatban: Sonnevend Péter igazgató

a készülő törvény jogi környezete és az Alkotmányhoz való viszonya: Redl Károly, igazgató

az ágazati irányítással, fenntartással és szakfelügyelettel kapcsolatban: Kenyéri Katalin és Skaliczki Judit

A munkamenet az volt, hogy a részanyagokból az osztály vezetője Baricz Máriával, a Közművelődési Főosztály közművelődési könyvtári referensével és Kenyéri Katalin-

nal, a könyvtári jogi szakértővel összeállította a koncepció első változatát. (Ebben az időben, 1996 és 1998 között a közkönyvtárakkal, akkori szóhasználat szerint a közművelődési könyvtárakkal a Közművelődési Főosztály egyik, már idézett szakreferense foglalkozott, tehát sem osztályi, sem főosztályi szinten nem volt együtt a könyvtári terület. Ezt az anomáliát és kártékony gyakorlatot 1998-ra sikerült megváltoztatni, azaz újra „egyesíteni” a könyvtári területet.)

Az első változatot, amely szeptemberre készült el, megkapták a bizottság tagjai, és a delegáló szervezetek. Amennyiben összehasonlítjuk az első és a második, a végleges változat szerkezetét, látjuk, hogy miképpen alakult a koncepció tartalma.

„A könyvtári ellátás törvénytervezet koncepciója” 1. változat a törvény javasolt szerkezeteként az alábbi fejezeteket sorolja fel:⁵

- I. Általános rendelkezések
- II. A könyvtári ellátás rendszere és fejlesztése
- III. A könyvtárhasználók jogai és kötelezettségei
- IV. A könyvtári alkalmazottak
- V. Az önkormányzati könyvtárak fenntartása és finanszírozása
- VI. A központi szolgáltatások fenntartása és finanszírozása
- VII. A kötelezpéldány-szolgáltatás
- VIII. A könyvtárak és a könyvtári rendszer irányítása és felügyelete
- IX. A könyvtári állomány védelme
- X. Zárórendelkezések

Érdeemes idézni azokat a részeket, amelyek már a végleges koncepcióban, illetve az abból készített törvényben is – a tartalmukat illetően – az itt megegyező állításokkal szerepelnek.

A Bevezetésből:

„Az információs társadalom és a demokratikus jogállam működésének egyik alapfeltétele egy olyan intézményrendszer, amelyen keresztül az információk szabadon, bárki számára hozzáférhetőek.”

Később:

„A könyvtári ellátás fenntartása és fejlesztése tehát az állampolgár és a társadalom egésze szempontjából is szükséges, ezért a könyvtári és információs szolgáltatások kiemelt állami fenntartása stratégiai jelentőségű. A könyvtári rendszernek az állampolgárok érdekeit kell szolgálni.”

(Ezek a mondatok, az 1997. évi CXL. törvény második bekezdéseként – az első koncepció megfogalmazásától kezdve – olvashatók.)

⁵ A könyvtári ellátás törvénytervezet koncepciója. 1996. szeptember. Sokszorosított kézirat.

I. Az általános rendelkezések című fejezetből a célok között:

„Biztosítani az állampolgároknak az információhoz és a könyvtári dokumentumokhoz való szabad hozzáférés jogát, szabályozni az e jogokkal összefüggő kérdéseket.”

„A hatékony könyvtári ellátás feltétel-rendszerének megteremtése, fejlesztése és ennek érdekében olyan jogi és finanszírozási garanciák megfogalmazása, amelyek az előző célt a könyvtári ellátás rendszerén keresztül lehetővé teszik”

II. Az alapelvekben:

„A könyvtári ellátásban való részvétel joga nemre, korra, világnézetre, nemzeti-ségi, etnikai, kisebbségi, vallási hovatartozásra való tekintet nélkül mindenkit megillet, tilos bármilyen hátrányos megkülönböztetés.”

„Az állami és az önkormányzati fenntartású könyvtár – tevékenysége során – nem lehet elkötelezett egyetlen vallás vagy világnézet mellett sem, biztosítania kell az ismeretek, az információk tárgyilagos, többoldalú közvetítését.”

„Az állam és az önkormányzatok anyagi támogatást nyújtanak a nem állami és nem önkormányzati fenntartású könyvtáraknak olyan arányban, amilyen arányban ezek az e törvényben foglaltak szerint – a könyvtári ellátás rendszerében – feladatot vállalnak.”

III. A törvény személyi és tárgyi hatálya

A törvény a nyilvános könyvtárakra és fenntartóikra, valamint a könyvtárhasználókra és a kötelespéldány-szolgáltatókra terjed ki.

A könyvtári ellátás rendszeréről:

„Egy-egy könyvtár szolgáltatásainak csak egy, mindinkább csökkenő részét képezik a közvetlenül a saját állományra épülő szolgáltatások. A könyvtári ellátás rendszerszerű működése éppen azt teszi lehetővé, hogy az egyes könyvtárakhoz forduló használók hozzáférhessenek a rendszer valamennyi tagjának szolgáltatásához.”

Az idézett gondolatok ellenére ez az első változat még minden tekintetben magán viselte a kiforratlanság jegyeit. Jóllehet alapkérdéseket tisztázott, sok dologban nem foglalt egyértelműen állást. A legfontosabb erényének azt lehetett tekinteni, hogy egy úgyszólván egységes anyagban leírta, hogy megközelítőleg mit kíván szabályozni. Ezután lett igazán nagy szükség a szakmai véleményekre, a megbeszélésekre, az egyeztetésekre.

Ennek az első változatnak a megbeszélésére szeptember 26-án került sor a munkabizottság tagjaival. Ezt a megbeszélést azonban megelőzte a szakmai szervezetekkel történt egyeztetés, a vitás kérdések részletes megvitatása és a lehetőség szerinti konszenzusos megoldása.

A megmaradt vitás kérdések:

- mi legyen a hatálya, milyen típusú könyvtárakra és más jogi személyekre vonatkozzon, pl. vonatkozzék-e a felsőoktatási könyvtárakra, vagy az MKE véleményét figyelembe véve, ne rendelkezék róluk
- az állami fenntartás a nyilvánosság milyen fokához kötődjön
- melyek a rendszer működésének elemei, és ezek közül mi jelenjen meg a törvényben
- legyen-e helye a rendszerben pl. a volt szakszervezeti könyvtáraknak, az intézeti könyvtáraknak
- az állam, jelen esetben a miniszter irányítási hatásköre

A legfontosabb, megoldandó szakmai kérdéseik közül néhány:

- milyen legyen a nemzeti könyvtár, hogy újra megfeleljen a „primus inter pares” szerepkörnek
- legyen-e nyugat-európai mintára véleményező, tanácsadó testület a nemzeti könyvtár vezetése mellett
- kell-e, és ha igen, milyen szervezetű központi szakmai koordinációs intézet
- legyen-e szakfelügyelet és milyen jogosítvánnyal
- a megszünt központi szolgáltatások közül miről rendelkezék a törvény
- megállapítson-e kötelező könyvtári együttműködést, vagy olyan szolgáltatási rendszert alakítson ki, amely e nélkül nem működhet
- mi legyen az országos szakkönyvtárként már régen nem működő 120 könyvtárral
- a könyvtárközi kölcsönzést miképpen lehet feléleszteni, hatékonyra tenni
- milyen könyvtári kör kötelezettsége legyen ez a feladat és milyen támogatással
- mi legyen a kötelespéldány-szolgáltatással
- miképpen tudjuk a rendszerfejlesztést a törvény szabályozási rendszerének részévé tenni

A kérdésekre az október 7-re elkészült második változat⁶ többé-kevésbé választ adott.

Ez a változat már tartalmazta a különböző szakmai szervezetekkel, a Magyar Önkormányzatok Szövetségével folytatott viták után kialakult konszenzusos véleményt. A konszenzus persze nem automatikusan egy-egy vélemény elfogadását jelentette, hanem egyfajta közös elmozdulást egymás véleményének megértése céljából, illetve – esetenként – egy-egy fenntartott álláspont megváltoztatását.

A véleményekből:

- az Egyházi Könyvtárak Egyesülése nevében Bánhegyi B. Miksa OSB október 17-i leveléből idézek: „*Összességében úgy ítéljük meg, hogy a tervezetet a magunk részéről elfogadhatónak tartjuk a mellékelt kisebb javításokkal.*”
- az egyetemi könyvtárigazgatók október 16-i véleményét Huszár Ernőné összegezte, ebben – a kisebb jelentőségű megjegyzéseken kívül – két sarkalatos ellenvéleményt fogalmaztak meg az egyetemi könyvtárak igazgatói. Az egyik, hogy „a munkaokmány eldöntött tényként kezeli, hogy a felsőoktatási könyvtárak nem nyilvános könyvtárak”, a másik, hogy míg az önkormányzati autonómiát nem tartja „tisztelgetben” a tervezet, mert a közkönyvtárak, és fenntartóik számára feladatokat fogalmaz meg, addig az egyetemek esetében ez nem történik meg.

⁶ A könyvtári ellátás törvénytervezet koncepciója. 1996. október. Soksorozított kézirat.

Az első kifogást jó meggyőződéssel azonnal orvosoltuk, már csak azért is, mert az sokkal inkább a részterületet író szakember véleménye volt, mint a jövőképhez illeszkedő koncepció. A másikba azonban beletört a bicskánk. Ebben a kérdésben ugyanis nem állt a hátunk mögött olyan előzetes szabályozás – ld. Önkormányzati törvény – amely kötelező feladatként előírta a könyvtári ellátás fenntartását.

- a Magyar Önkormányzatok Szövetsége október 16-i levele, megerősítette a tervezet kirekesztés ellenes meghatározásait, az esélyegyenlőség érdekében javasolt intézkedéseit.

Ezt, az október 7-i változatot küldte el a minisztérium Könyvtári Osztálya újbóli egyeztetésre a szakmai szervezeteknek, a munkacsoport tagjainak, és az OSZK-nak azzal a kéréssel, hogy minél előbb juttassák vissza az osztályra. Az osztály vezetője arra kért lehetőséget a szervezetektől, hogy az ő jelenlétében vitassák meg, beszéljék meg a dokumentumot, és közösen együtt alakítsák ki a mindenki számára elfogadható álláspontot.

Az így, végül is a viták és megegyezések alapján kialakított véleményekből október 21-re készült el az a szakmai anyag, amelyet elküldtünk az OKT-nak és a minisztériumi főosztályoknak, október 31-i határidőt adva a véleményezésre.

Az OKT november 4-én ülésezett, de a tagok⁷ többsége írásban már elküldte az elnöknek, Horváth Tibornak a véleményét.

Az OKT elnöke, Horváth Tibor egyértelműen fogalmazott: „*A koncepció egészét – ezt leírtam az Elnökség számára is – igen jól sikerült munkának tartom, mind szellemében, mind számos szakmai szempontból. Ennek alapján a körülményeket is figyelembe véve jó törvény születhet.*”⁸ Ugyanakkor, a további munka érdekében 13 pontból álló „kiegészítő és bíráló” megjegyzéseket is tett.

A tagok véleménye közül is több volt a pozitív, mint az elutasító. Az OMIKK akkori főigazgatója, Hermann Ákos az alábbi mondattal kezdi a véleményét: „*A munkaanyag jól átgondolt, jól felépített és nagyjából tükrözi mindazokat a gondolatokat, amelyeket a szakma elvárt tőle. Emiatt itt csak kritikai észrevételekre szorítkozom, remélve, hogy azok egy része mások véleményével is találkozik és így hozzájárulhat a koncepció jobbitásához.*”⁹

Volt két olyan terület, ahol a feladatot világosan lehetett látni, de politikai döntés kellett a megvalósításhoz. A kérdés az volt, hogy a felkínált lehetőségek közül a miniszter melyik változat megvalósításához tud és akar forrást szerezni, illetve mit támogat. És persze alapvetően meghatározta a döntést, hogy a társtárcák közül a Pénzügyminisztérium melyik változatot fogadja el.

⁷ Az OKT akkori tagjai: Horváth Tibor, elnök, az OPKM főigazgatója, Antalóczy Lajos, az EKE elnöke, Bakonyi Géza, a szegedi JATE könyvtárának igazgatóhelyettese, Balogh Mihály, az MKE Könyvtáros Tanárok Szervezete elnöke, Domsa Károlyné, az MTA Könyvtár főigazgató-helyettese, Halász Magdolna, a sárospataki Városi könyvtár igazgatója, Hermann Ákos, az OMIKK főigazgatója, Huszár Ernőné, Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának főigazgatója, Kiss Gábor, a Zala Megyei Könyvtár igazgatója, Kiss Jenő, a FSZEK főigazgatója, Mader Béla, a szegedi JATE könyvtárának főigazgatója, Poprády Géza, az OSZK főigazgatója, Redl Károly, az OGYK igazgatója, Vajda Erik, az MKE elnöke, Varga Sándor, a Főiskolai Könyvtárigazgatók Kollégiuma elnöke, Voit Krisztina, az ELTE Könyvtártudományi és Informatikai Tanszékének vezetője, Zalainé Kovács Éva, a KIK elnöke, a titkári teendőket a Könyvtári Osztály mindenkori vezetője látta el, jelen esetben: Skaliczki Judit.

⁸ Az OKT véleménye a koncepcióról. Kézirat. 1996.

⁹ Hermann Ákos: Vélemény a koncepcióról. Kézirat. 1996.

Ez a két terület:

- a központi szolgáltatások ellátása,
- a központi szolgáltatások finanszírozása volt.

A koncepcióban mindkét esetben megfogalmaztunk egy A és egy B változatot.

A központi szolgáltatások ellátása esetében:

A változat:

„A könyvtárak szakmai tevékenységét segítő központi szolgáltatások ellátását a nemzeti könyvtár infrastruktúrájára támaszkodva egy, a könyvtártól teljesen független szervezetnek kell végezni, melynek irányítását a művelődési és közoktatási miniszter – könyvtári választmány közreműködésével – látja el. A szervezet működési forrásait az MKM költségvetésében külön tételként kell szerepeltetni.”

B változat:

„a nemzeti könyvtár; mint az országos könyvtári rendszer központja, alapfeladatként végzi.”

A központi szolgáltatások finanszírozása esetében:

A változat:

„Az éves költségvetés MKM fejezetében külön cím, Nyilvános Könyvtáraknak nyújtott központi szolgáltatások alatt kell előirányozni.”

B változat:

„A nemzeti könyvtár költségvetésében kell előirányozni.”

Miután már a '90-es évek közepe sem kedvezett az önálló intézmény létesítésének, nem igazán volt kétséges, hogy a pénzügyi szakmai döntés mindkét esetben a B változatot támogatja majd. Azt is érdemes hozzátenni, hogy a könyvtári szakemberek sem tudták egyértelműen eldönteni, hogy melyik változat lesz eredményesebb a jövőben. Az időben visszatekintve jó, hogy nem jött létre egy új, önálló háttérintézmény, az igen gyorsan változó – és sokszor romló – gazdasági helyzetben. Feltehetően már rég megszűntették volna.

A házon belüli belső egyeztetés során először is meg kellett küzdeni azokért a rendelkezésekért, amelyek szakmai szempontból számunkra fontosak voltak, de a kívüllők úgy gondolhatták, hogy ilyen kérdéseket – pl. nyitva tartás, helyben használat stb. – nem törvényi szinten és nem kerettörvényben kell szabályozni. Másrészt a különböző főosztályok különböző érdekeket képviseltek, és ezek sokszor egymásnak ellentmondó elképzeléseket tartalmaztak. Érdekes tény volt, hogy a minisztérium főosztályai közül csak kettő fogadta el a változtatás nélkül az előterjesztést, kilenc azonban észrevételt tett.

Ez további egyeztetéseket jelentett. Szó sem volt arról, hogy mindegyik véleményt elfogadtuk, beépítettük a koncepcióba, de ha ezt valamiért nem tettük meg, arra minden esetben pontos választ kellett adnunk, hiszen államtitkári értekezletre nem mehetett úgy előterjesztés, hogy ne legyen mindenkivel minden vitás kérdés megbeszélve.

Volt olyan vélemény, hogy sok a meghatározott állami (miniszteri) feladat, volt, akik ezt kevésnek tartották. Volt, akik kevesellték a köteles példányról szóló törvényi rendelkezést, voltak, akik ebben az anyagban nem tartották helyénvalónak.

Néhány példa a beépített és néhány az elvetett minisztériumi javaslatokból:

- a Gazdasági Helyettes Államtitkárság többek között felvetette, hogy a helyben használat ingyenességét ne emelje ki a dokumentum, és a lakóhelyi könyvtári ellátás megyei szintjén, ne gyűjteménnyel rendelkező könyvtárak, csupán szervező központok legyenek. (Elvetettük.)
- a Felsőoktatási Főosztály egyebek mellett a gyűjtőkört is törvényben szabályozandónak tartotta, és javasolta a felsőoktatási könyvtárak felsorolását. (Ez utóbbi megtörtént!)
- a Határon Túli Magyarok Főosztálya javasolta, hogy fogalmazódjék meg a határon túli magyar állományú könyvtárak támogatása. (Megtettük.) A kötelespéldány-szolgáltatás kiterjesztése a határon túlra. (Akkor már összeomlott a hazai szolgáltatási rendszer, nem volt lehetőség a javaslat kivitelezésére.)
- a Költségvetési Főosztály határozottan elvetette a szakmai központi szolgáltatások (a volt KMK által végzett tevékenységek) végzésére egy új intézmény létesítését, javasolta törvényi szinten felsorolni – minden könyvtártípusra kiterjedően – az alap és kiegészítő feladatokat. (Ez utóbbit beépítettük a szövegbe.)
- a Tanügyigazgatási Főosztály nehezményezte, hogy a koncepció nem nevesíti az iskolai könyvtárakat. Ennek oka azonban a Könyvtáros tanárok akkori vezetésének az álláspontja volt, miszerint erőteljesen elhatárolódtak attól, hogy a tevékenységüket a Közoktatási törvényben megfogalmazottakon kívül más is szabályozza, azaz nem kívánták a készülő törvény hatálya alá kerülni. (A mai napig sajnálom, hogy így döntöttek.)

A minisztériumi helyettes államtitkárságok és a főosztályi vélemények egyeztetése után – az alapvető koncepcionális célt szem előtt tartva, a szakmával már egyeztetett álláspontok megtartásáért harcolva – az újabb minisztériumi anyag november 13-ára készült el és került a december 5-i államtitkári értekezletre.¹⁰

Az államtitkári értekezlet, valamint a december 9-i miniszteri értekezlet a koncepciótervezetet átdolgozás nélkül elfogadta, és ezzel a koncepciótervezetből a minisztérium koncepciója lett.¹¹

A Kulturális Érdekegyeztető Tanács, a KÉT ezt a koncepciót vitatta meg és fogadta el 1997. január 2-án, Inkei Péter, kulturális helyettes államtitkár, Rónai Iván főosztályvezető és Skaliczki Judit osztályvezető előterjesztésében.

¹⁰ A könyvtári ellátás törvénytervezet koncepciója. 1996. november 13. Előterjesztés a december 5-i államtitkári értekezletre.

¹¹ A könyvtári ellátás törvénytervezet koncepciója. 1996. december. 5. Előterjesztés a december 9-i miniszteri értekezletre.

2.3. Konceptióból normaszöveg

Aki részt vett már jogszabályírásban, tudja, hogy nem könnyű a kodifikációs tevékenység, sok ága-boga van. Jelentős tudást igénylő külön szakmai terület, ahol nagy szerepe van – többek között annak is –, hogy a jog nyelvére miképpen fordítjuk át a szakmai szövegeket, miképpen alakítjuk át a folyamatos szöveget bárki számára érthető, magyar nyelven szépen szóló paragrafusokká, rendelkezésekké.

Egy-egy törekvés valóra válásában sokszor esetlegességek (ha úgy tetszik, maga a sors) is szerepet kaphatnak.

Ez történt például akkor, amikor 1996 őszén Varsóban, a már említett európai uniós törvénykezési szemináriumon részt vettek az Igazságügyi Minisztérium kodifikációs munkatársai is. Együtt hallgattuk a különböző külföldi könyvtári, információs és jogi szakemberek véleményét az európai könyves és könyvtári terület törvénykezési elképzeléseiről, javaslatokról és megvalósulásokról.

Érthető, hogy megörültem, amikor a koncepció kodifikációs szakaszába érkezve kiderült, hogy egyikük, Tallódi Zoltán, egyike azoknak az IM-es kollégáknak, akik az MKM kodifikációs munkáiban részt vesznek. Januárban már fel is kértük a munkára. A szakmai tevékenységek jogi formulákká alakítása Kenyéri Katalin feladata volt amellet, hogy az egész tervezet egységes jogi szempontjainak érvényesítését is szem előtt tartotta.

A törvénytervezet kodifikációjára létrehozott munkabizottság első ülését február 4-én tartotta az MKM 430-as szobájában. Ezen az ülésen a munkamódszereket és az alapelveket beszéltük meg. A legfontosabb döntés az volt, hogy – miután a koncepciót mind az igazgatási és jogi, mind szakmai oldalról elfogadták, és az teljes egészében megegyezik a könyvtári irányítás elképzeléseivel, attól – lehetőség szerint – nem térünk el.

A munkabizottság tagjai az alábbiak voltak:

Bariczné Rózsa Mária tanácsos, MKM

Kenyéri Katalin jogi szakértő, OSZK–KMK

Rác Ágnes osztályvezető, OSZK–KMK

Rády Ferenc főosztályvezető, OSZK

Redl Károly igazgató, OGYK

Tallódi Zoltán főelőadó IM, Közjogi Kodifikációs Főosztály voltak.

A munkacsoport vezetője Skaliczki Judit, osztályvezető, MKM volt.

Állandó meghívottja volt az értekezletnek Rónai Iván, aki akkor a Kulturális Örökség Főosztályának vezetője volt. Ő azonban sok és sokirányú elfoglaltsága miatt ezeken a megbeszéléseken általában nem vett részt.

A normaszöveg kialakítása tehát 1997 februárjában kezdődött, és lépésről, lépésre haladtunk a koncepció törvényi szöveggé alakításában. A kodifikálás nehéz munkáját megkönnyítette, hogy a munka alapjául szolgáló koncepció szövege egyértelmű, végiggondolt és végigegyeztetett dokumentum volt. Biztosan ez is hozzájárult ahhoz, hogy, akik részt vettek ebben a munkában, nem a nehézségekre emlékeznek, hanem a jó ízű, örömet adó, jó eredményeket hozó megbeszélésekre.

1997. február 17-én, majd március 26-án már volt egy-egy változat, s aztán, a heti kodifikálási alkalmak után, május 8-ra elkészült az a normaszöveg,¹² amelyet véleménye-

¹² A nyilvános könyvtári ellátásról szóló 1997. évi... törvényjavaslat, 1997. május 9.

zésre a szakmai szervezeteknek, és a nagy intézmények vezetőinek elküldtünk. A szakmai szervezetektől és az országos nagy könyvtáraktól igen sok fontos észrevételt kaptunk.

Külön meg kell említenem a Vajda Erik elnök nevével fémjelzett, az MKE elnöksége nevében írt igen alapos észrevételeket és javaslatokat.¹³

A 15 oldalas, mindenre kiterjedő vélemény annak a folyamatos együttgondolkodásnak volt az eredménye, amelyet a szakmai szervezetek részéről, jelen esetben az MKE részéről, végig a munka során tapasztaltunk. Sok olyan fontos megjegyzést tartalmaztak, amelyek segítettek a munkánkat, és persze sok olyat is, amely nem illett a koncepcióba. A javaslatokat, amelyek koncepcionálisan illeszkedtek az eredeti, már elfogadott elképzelésekhez, újra egyeztetjük a már megszokott szakmai körrel, és természetesen a házon belül is, hiszen újra el kellett jutni egyfajta – a megvalósítandó célt szem előtt tartó – konszenzusra.

Tudnunk kell, hogy mind a koncepció, mind a törvénytervezet úgy készült, hogy önálló könyvtári, azaz a könyvtári ellátásról szóló, önálló múzeumi és önálló közművelődési törvény születik. Végül is az a politikai döntés, hogy a különböző területek törvényi szabályozása egy törvénybe kerüljön, érdemi, koncepcionális változtatást nem jelentett, de először sokan – e sorok írója is – míg nem nézett szembe a realitásokkal, szakmai presztízsveszteségként élte meg a döntést.

Közben, február 18-án az Országgyűlés Kulturális Bizottsága beszámoltatta az MKM helyettes államtitkárát (Inkei Péter), a törvénytervezetről, illetve különböző politikai kérdéseket tettek fel. Néhány közülük:

Sasvári Szilárd (Fidesz) nehezményezte, hogy 1996-ban nem készítette el a minisztérium, a kormány I. félévi munkatervében meghatározottak alapján a törvénytervezetet.

Vitányi Iván (MSZP) arra kívánt egyértelmű választ, hogy a tervezet kiáll-e a kultúra állami finanszírozása mellett.

Molnár Péter (SZDSZ) hiányolta, hogy a bizottság nem hívta meg a Pénzügyminisztérium képviselőit, jóllehet a szaktörvények egyik kritikus pontja a finanszírozás kérdése, velük kellett volna tisztázni a lehetőségeket.

Az egységes törvénytervezetet júniusban fogadta el az államtitkári, majd a miniszteri értekezlet, majd júliusban fogadta el a kormány, és még ősszel benyújtották a parlamentnek, hogy sürgősségi eljárással tárgyalják. Az eljárás a Kulturális Bizottság keretében folyt. Erről az időszakról, a benyújtott módosító javaslatokról részletesen szól a Vadász János összeállításában megjelent kiadvány.¹⁴

A Kulturális Bizottság üléseire bizonyos alkalmakkor külső szakértőket is lehetett hívni. Erre általában Ramháb Máriát (IKSZ) és Vajda Eriket (MKE) kértük föl. Mindketten elkötelezetten, vitára felvértezten támogatták a minisztériumi oldalt. Ezt az oldalt Inkei Péter helyettes államtitkár vezette, aki mellett – a könyvtári terület esetében – szakmai kérdésekben én, jogiakban pedig Kenyéri Katalin állt.

Végül is az 1997. évi CXL. törvényt a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről (a továbbiakban: könyvtári törvény) az Országgyűlés az 1997. december 9-i ülésnapján fogadta el, és megjelent a Magyar Közlöny 1997. december 15-i 112. számában.

¹³ Észrevételek és javaslatok a nyilvános könyvtári ellátásról szóló 1997. évi... törvény javaslatának tervezetéhez, 1997. MKE, május 17.

¹⁴ Kulturális alaptörvény. Dokumentumok. Összeáll. és szerk. Vadász János. KKDSZ, Bp., 1998.

A törvény megszületése okozta öröm, a pillanat emelkedettsége érződik az elfogadását megelőző expozéból, amit az Országgyűlés előtt Inkei Péter mondott el. A bevezető mondatokból néhány részlet:

„Magyarország e században nem volt híján történelmi sorsfordulóknak. El is koptattuk ezt a kifejezést, és tudjuk, a sorsfordulók is koptattak minket. Az ifjú nemzetek szónokiassága helyett a sokat próbáltak higgadtságával szögezzük le: most az euro-atlanti beilleszkedés történelmi fordulója áll előttünk. Azzal a meggyőződéssel nyújtom be a kulturális szaktörvény-csomagot, hogy időben, még épp jókor keríthetünk sort az összegző törvénykezésre... Büszkén készülünk ezeréves állami létünk és keresztény kultúránk megünneplésére... A társadalmi, földrajzi és nyelvi kirekesztettség okozta alkati hátrányt görcsössé növelte a szovjet blokkba zártságunk. Ahogy nem volt elpusztítható a nemzedékekkel korábban a felvilágosodástól a XX. századig tartó kulturális polgárosodás eredménye, úgy nem léphető át egyszerre az elmúlt fél évszázad sem, beleértve a rendszerváltozás törvényszerű viszontagságait. De újra adottak a körülmények, hogy megteremtsük polgáraink teljes körű kulturális egyenlőségét a világ élvonalával. Nem tűzhet célul kevesebbet a törvénytervezetünk sem”.

A könyvtári részt illetően:

„Nemzetközi összevetésben a magyar kultúra területei közül a könyvtárügy állami támogatottsága marad el legjobban az Európai Unió tagállamainak gyakorlatától. Nem véletlen, hogy a törvénytervezet nyomán az 1998. évi költségvetésben a tárca fejezetében megjelenő támogatási többlet zöme a könyvtárak rendszerét célozza. A települések, minden egyes település könyvtári ellátottsága nem egyszerűen kulturális kérdés, a fehér foltok felszámolása nemcsak életmódbeli különbségek kiegyenlítését szolgálja. Az információs társadalom körülményei között a település (illetve nagyban az ország), amely nem, vagy csak késve és korlátozott módon jut hozzá az információkhoz, az az egzisztenciális boldogulás és felemelkedés eszközeit veszíti el. A törvény a magyar könyvtárügyből kiemeli a lakosságot ellátó nyilvános könyvtárakat és e körben minőségi fordulatot hoz. A hagyományos, szigetszerűen működő olvasó- kölcsönzőhelyek helyébe az egységes szakmai elvek alapján szerveződő szolgáltató helyek összefüggő rendszerét tűzi célul, ahol a helyileg meglévő nyomtatott és egyéb dokumentumok mellett fontos szerepet kap a könyvtárak közötti kapcsolat: az olvasót szolgáló információ sokirányú áramlása. A törvény és a törvény ereje folytán megnövekedett erőforrások megteremtik annak a feltételeit, hogy a nyilvános könyvtári hálózat révén a legkisebb településhez is vezessen ösvény a világ digitális szupersztrádáiról. ...A legtöbb tartalmi változtatást célul tűző nyilvános könyvtári ellátás alapfeltételei is teljesíthetők a legkisebb településen is, ami nem jelenti önálló könyvtár fenntartási kötelezettségét. Mind a tartalmi meghatározások, mind pedig a pénzügyi feltételek magukban foglalják azonban a lehetőséget a törvényes minimumot meghaladó intézményi feltételekre és tevékenységre, sőt, erre ösztönöznek. Valamely törvény hatásának megítélésére legalább öt-hat évre van szükség.”¹⁵

¹⁵ A kulturális szaktörvény expozéja. In: *Könyvtári Levelező/lap*, 1998. 1. 3–6.

2.4. A törvény filozófiája, szabályozásának jellemzői, rendszert alkotó elemei

A könyvtári törvény az a keret, amely a követő jogszabályokkal együtt lehetővé tette az Országos könyvtárfejlesztési stratégiák megalkotását, az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer kialakítását, a könyvtárak tematikai fejlesztését, a kistelepülések Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszerének megszervezését.

A törvény kiindulási pontja az volt, hogy az információs társadalom léte össztársadalmi érdek, és a rendszerváltás következtében, a részvételi demokrácia kialakulásával **a könyvtár alapintézmény az információs társadalomban.** Ez a lényegi elv különböztette meg ezt a koncepciót az addigi kezdeményezésektől.

Ez a cél azt jelentette, hogy olyan társadalom megvalósítása a társadalmi érdek, amelyben az információnak központi helye van, az információ gyűjtése, őrzése, hozzáférhetővé tétele és szétsugárzása a társadalom meghatározó vonása. Ebben a kontextusban magától értetődő a könyvtár változó jövőbeni szerepe.

A törvény ennek a jövőképnek a megvalósításához nyújtott lehetőséget. Deklarálva, hogy a könyvtári rendszer egésze alkalmas erre a feladatra. Az a rendszer, amelyben a megfelelően működő nyilvános könyvtár a kialakuló demokratikus társadalom adekvát könyvtári formája.

A törvénykezés középpontjában a használó érdeke áll. A preambulumban ezt így fogalmaztuk meg: „*A könyvtári rendszernek az állampolgárok érdekeit kell szolgálnia.*”

Ez a gondolat a törvénnyel megvalósítandó **legfontosabb cél.**

A könyvtári törvény filozófiájának alapgondolata, hogy: **bárki hozzáférhessen a nyilvánosságra hozott információhoz.**

„*mindenki számára biztosítani a könyvtárhasználat jogát.*” Ennek a célnak a megvalósítása érdekében kell a könyvtári ellátást fenntartani és fejleszteni, és ezért lehetett leírni ugyanitt, hogy: „*a könyvtári és információs szolgáltatás állami fenntartása stratégiai jelentőségű.*” (1. §.)

Hangsúlyosan szerepel a törvényben a bármifajta negatív diszkrimináció elvetése.

„*Az e törvényben meghatározott jogok érvényesítése során tilos bármilyen hátrányos megkülönböztetés, e jogok minden személyt megilletnek nem, kor, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.*” (Az alapelvek c. 2. §)

Mindebből következik, hogy:

„*Mindenkinek joga, hogy igénybe vegye a nyilvános könyvtári ellátás rendszerét.*” (Alapelvek 4. §.)

Miután a törvény az állampolgároknak készül, a törvény hatálya című részben, a felsorolásban a könyvtárakat megelőzi a könyvtárhasználó. Nem véletlen tehát a sorrend, miszerint a törvény hatálya kiterjed: „*A könyvtárhasználókra, a nyilvános könyvtárakra, azok fenntartóira, alkalmazottaira és a kötelezpéldány-szolgáltatókra.*”

Az állampolgári jogok fontosságát jelzi az is, hogy a nyilvános könyvtár alapkövetelményei közül az első a következő: „*mindenki által használható*”. Kifejezetten az állampolgári jogokkal és köteleességekkel foglalkozik. A könyvtárhasználati jog gyakorlása című fejezetben belül az 56. és az 57. paragrafus. Mindezek után egyértelmű, hogy a törvény szelleme az első feltételnek, az állampolgárok érdekei középpontba állításának megfelel, a megvalósítása már a mi napi és hosszú távú feladatunk.

A második feltétel a dokumentumok és az információ szempontjából nyilvános és nyitott könyvtár biztosítása.

A könyvtárhasználati jog gyakorolhatóságának feltétele a nyilvános könyvtári ellátás rendszere. A nyilvános könyvtári ellátás rendszerének működtetése az állam és a helyi önkormányzatok feladata. [53. § (2)] Ezzel maga a törvény meghatározta az állami felelősségvállalás mértékét a könyvtárhasználati jog gyakorlásának biztosításában, az államháztartási törvény alapján volt ez elvárás a szaktörvénnyel szemben.

Jóllehet a törvény a nyilvános könyvtári ellátást szabályozta, hatálya mégsem csupán a nyilvános könyvtárakra terjed ki. Abból kiindulva, hogy a könyvtárak rendszerben működnek és minden könyvtár része a magyar könyvtári rendszernek, ezért a könyvtári tevékenységre, a könyvtári alkalmazottakra és a könyvtári dokumentumok védelmére és nyilvántartására vonatkozó szabályok kiterjednek a nem nyilvános könyvtárakra is. Ezek a szabályok főként nem a törvényben, hanem a törvény felhatalmazása alapján az alacsonyabb szintű jogszabályokban jelennek meg, de a törvény hatályára vonatkozó szabály alapján azok is kiterjednek minden könyvtárra.

Fontos keretszabályokat tartalmaz a törvény, ügyelve arra, hogy csak olyan témákat vegyen sorra, amelyek valóban ezt a magas szintű szabályozást igénylik.

Meghatározza a könyvtár fogalmát – amiben a szakma sokáig nem tudott egyetértésre jutni – azzal a nyilvánvaló tartalommal, ami bárki számára érthető.

A könyvtár fogalmának szakmai meghatározása [Tv. 1. sz. melléklet e) pont] mellett – a jogrendszerből következően – a könyvtári gyűjtemény, a könyvtári tevékenységet folytató intézmény csak akkor tekinthető könyvtárnak, ha létét jogilag is igazolni tudja (alapító okirat, SZMSZ stb.)

Megfogalmazza a törvény a nyilvános könyvtárak alapkövetelményeit és alapfeladatait (I. fejezet), a könyvtárhasználók jogait és a könyvtárhasználat feltételeit (II. fejezet).

A könyvtári rendszer fejlesztésének témakörében az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) kialakításának és fenntartásának feladata az egyik fő újdonság. [III. fejezet 59. § (1), 60. § c)]

Az egyes könyvtártípusok szabályozásánál szakított a törvény a korábbi fenntartó szerinti csoportosítással, a könyvtártípusokat alapfeladataik szerint veszi sorra. Elsőként a nemzeti könyvtárat, aztán a tudományos és szakkönyvtári ellátást. A szakkönyvtárakat illetően különösen fontos a szakterület szerint illetékes minisztériumok támogatási felelősségének törvényi szabályozása.

A közkönyvtári ellátás témakörében a települési és megyei könyvtári ellátás fő szabályai szerepelnek, további feladatok leírásával és az intézményi működést biztosító szabályokkal.

A könyvtárak fenntartásának és irányításának szabályozását követően a finanszírozás és a központi támogatás alapelveit rögzíti a törvény. Ennek alapján kapják a közkönyvtárak gyűjteményfejlesztésük érdekében évente egyre nagyobb arányban az érdekeltség-növelő támogatást és vehetnek részt a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által kiírt pályázatokon.

A könyvtári rendszer fejlesztésének az ODR-en kívüli nagy területe az informatikai fejlesztés, [60. §. a)], amelyet a finanszírozási szabályok rögzítettek. Ez teszi lehetővé, hogy a könyvtárak lépést tarthassanak az információs társadalom követelményeivel és az európai uniós elvárásokkal.

A könyvtárosokra vonatkozóan is pozitív döntéseket tartalmaz a törvény.

Egyrészt rögzítette azt, hogy a könyvtáros felsőfokú végzettségű szakember. (Tv. 1. sz. mell. k). Ez a rendelkezés egy régóta folyó, sokszor rosszízű vitának kívánt egyértelműen véget vetni. Egyértelművé tette, hogy a könyvtáros abba a diplomával rendelkező szakember- gárdába tartozik, ahová az orvos, a jogász stb. másrészt támogatást biztosított a könyvtárosok továbbképzéséhez és forrást teremtett a szakemberek dokumentumvásárlási támogatásához.

A gyűjtemény fejlesztése, feltárása szakmapolitikai, és finanszírozási kérdés. A gyűjteménymenedzsmentet meghatározzák ugyanis azok a központi fejlesztési szolgáltatások – a MOKKA, az ODR, az OSZK központi lelőhely nyilvántartásai és szolgáltatásai – amelyek a rendszer részei, másrészt a fenntartási költségek mellett a törvény biztosította központi források. A törvény az előbbit az IKT- és OSZK-fejlesztésen belül teszi lehetővé [(71. § h)] az utóbbit pedig az állománygyarapítási keretek érdekeltégnövelő támogatásával, és az MKM fejezetből központilag támogatandó könyvtári dokumentumvásárlással kívánta segíteni. (VIII. fejezet 70. §)

A dokumentumok hozzáférhetővé tételének első lépése a dokumentumokról történő információ meglétének fontossága. Ezt teszi lehetővé a hungarikum dokumentumok szempontjából a megfelelőképpen működő kötelespéldány-szolgáltatás, a központi lelőhely-nyilvántartás kialakítása, (IV. fejezet 61. §) és a már idézett közös katalogizálás, a MOKKA működése. Ez utóbbiakra az IKT-fejlesztésen belül ad lehetőséget a törvény.

Az állampolgárok érdeke a könyvtárakban a könyvtári szolgáltatásokon keresztül valósul meg. A társadalom tagjai a könyvtárak szolgáltatásain keresztül mérik le a könyvtár szerepét és fontosságát. A nyilvános könyvtár alapkövetelményei között a szolgáltatás alapszolgáltatási szintje jelenik meg, az alapfeladatok között pedig a többi szolgáltatás.

A szolgáltatások igénybevételét meghatározza a szolgáltatás ingyenes (56. §) vagy térítéses módja is.

A használó- és szolgáltatáscentrikus törvény lényege, hogy nem egymástól elkülönülő könyvtárakról szól a törvény, hanem az országban mindenütt jelen lévő **könyvtári ellátásról**.

A könyvtári szolgáltatásoknak ugyanis egymásra épülő, egymást kiegészítő szolgáltatásoknak kell lenniük, olyan ellátási rendszernek, amelyben egyik könyvtár nem fontosabb, mint a másik, mind a kis, mind a nagy könyvtárnak megvan a meghatározott szerepe a rendszerben, az egyik feltételezi a másikat.

A törvényi rendelkezések megvalósításának megkerülhetetlen és elengedhetetlen feltétele hogy a törvényben megfogalmazott forrás rendelkezésre álljon. Nagy jelentőségű politikai–kulturális tett volt, hogy erről a törvény rendelkezett. A Magyar Bálint miniszterrel készített interjú egyik része éppen erről szól: „*A kulturális normatívára lehet számítani, hiszen ezt a törvény rendezi. Ennek összege mindig a tervezett évhez viszonyítva a két évvel azelőtti teljes önkormányzati ráfordítás 60%-a*”¹⁶

Az 1997. évi CXL. törvény életbelépésével és annak alkalmazásával kezdődött el az a jogi, fejlesztési változtatás, ami felerősítette és a finanszírozás szempontjából felgyorsította a könyvtári terület addigi változását. Ekkor kezdődött az érdemi változtatás.

¹⁶ Magyar Bálint: A miniszter az új törvényről. In: *Könyvtári Levelező/lap*, 1998. 1. 1–2.

3. A három stratégiai ciklus, központi fejlesztések

A törvényben megfogalmazottak lehetővé tették, hogy a könyvtári rendszerben új ellátási formák jelenjenek meg. A kialakításához és a működéséhez megteremtette a jogi és a finanszírozási alapot.

Ezek törvényi lehetőségek voltak, de a **hogyan**, és sok esetben a **mit** is, ezután kellett megvalósítani, mind a követő jogszabályokban, mind a gyakorlatban. El kellett kezdeni azokat a fejlesztéseket, amelyek a területet előre viszik, a paragrafusokat élettellel kellett megtölteni.

Ehhez olyan munkamódszert alakítottunk ki, amelyik az állandó többségi kontrollt, és visszacsatolást lehetővé tette, magában hordta a szükség szerinti azonnali változtatás lehetőségét, és alapvetően biztosította a több nézőpont és érdek egymás melletti jelenlétét, ütközését.

Végző soron nem tettünk mást, mint megvalósítottuk a stratégiai tervezés munkakörülményeit. Ennek a legfőbb érdekessége talán az volt, az újszerűsége mellett, hogy mindezt egy meglehetősen zárt, bürokratikus intézményi rendszerben, a minisztériumban működtettük.

A módszer elemei a következők voltak:

- a helyzetképek felvázolása és megismerése
- a megoldandó feladatok számbavétele
- a stratégiai célok kijelölése – a törvény rendelkezései vagy a trendek, vagy a társadalmi elvárások alapján
- az esetek jelentős részében munkacsoportok létrehozása
- az országos könyvtárfejlesztési stratégiák kidolgozása
- a finanszírozási források megszerzése
- a várható és az elért eredmények, illetve elszenvedett kudarcok számbavétele
- folyamatos változtatások amennyiben a körülmények megváltoznak.

3.1. Kulturális stratégiák

Egy-egy ágazati terület stratégiáját természetesen az ágazat egészének stratégiai célkitűzései határozzák meg. A könyvtári terület egészében a kulturális terület, a közgyűjteményi terület stratégiájának része.

A kulturális tárca először 2005-ben készített stratégiát, ekkor még csak a könyvtári terület rendelkezett ilyen dokumentummal, beleértve a társterületeket is.

3.2. Országos könyvtárfejlesztési stratégia 1998–2002 Az első stratégiai ciklus

3.2.1. Helyzetkép

A válságmenedzselésnek, a könyvtári rendszer újraépítésének elengedhetetlen eszköze a stratégiai terv készítése, amely megmutatja a jelenlegi helyzetet, jövőképet állít a szakma elé, megfogalmazza az átfogó célt, a megvalósítandó célokat és a fejlesztendő kulcsterületeket.

Megint közbeszólt a jó csillagzat, amivel sokszor találkoztam a pályám során. 1994-ben Manchesterben ugyanis részt vettem a British Council szervezte nemzetközi tanfolyamon, amelynek központi témája a könyvtári menedzsment és a TQM¹ volt, igazgatója pedig Maurice Line.² Tőle, és az általa felkért szakemberektől könnyű volt megtanulni, hogy miképpen készítsük a stratégiai tervet, mire figyeljünk, mikor eredményezi maga a terv készítése is a legtöbb hasznot, mikor érjük el a leghatékonyabb eredményt.

A helyzetképet **SWOT** analízissel elemeztük.

A rendszerváltáskor a könyvtárügy erősségei

- A könyvtári fejlesztések és elképzelések (irányelvek, normatívák), szellemiségükben a nyugat-európai és a skandináv mintákat követték.
- A könyvtári hálózatok következtében az együttműködés ismert forma volt a könyvtárak között.
- A hálózat léte mint szolgáltatási forma önmagában eredmény volt.
- Az Európában meglévő könyvtári szolgáltatások (zenei, a vakok hangos könyv szolgáltatásának megszervezése, biblioterápia, irodalmi estek szervezése stb.) jelen voltak a könyvtárakban. Bizonyos szolgáltatások – a gyerekek könyvtári ellátása, a zenei szolgáltatás például – kiemelkedően magas szinten működtek.
- A könyvtárakban jelentős, színvonalas gyűjtemények alakultak ki, mind a dokumentumok összetettségét, mind sokféleségét illetően.
- Nemzetközileg elismert olvasásszociológiai kutatások jelezték, hogy a könyvtárosoknak milyen tevékenységet kell folytatniuk az olvasás társadalmi helyzetének megváltoztatása érdekében.
- A vezető könyvtári szakemberek között igen sok volt az elkötelezett, a munkáját hivatástudatból végző szakember.
- A könyvtáraknak nem volt akkora társadalmi presztízszük, hogy elárasszák őket „odatett” káderekkel.

¹ Total Quality Management, TQM, a Teljes körű minőségirányítás.

² Maurice B. Line a XX. század második felében a könyvtári és információs szakterület kimagasló alakja volt mind nemzeti, mind nemzetközi szinten. 1985-ig a British Library Lending Division-jának főigazgató-helyettese, majd a British Library Science, Technology and Industry főigazgatója (1985–1988).

A könyvtárügy gyengeségei

- Elavult a jogi szabályozás.
- Az ideológiai alapon szervezett hálózat mellett szétestek és megszűntek azok a könyvtári hálózatok, is, amelyek segítettek az olvasó magasabb szintű ellátásában.
- A központi szolgáltatások hiánya.
- Az Országos Széchényi Könyvtár szerepének gyengülése.
- A KMK szerepének elbizonytalanodása.
- A megyei könyvtárak szerepének és létének megkérdőjelezése.
- A maradékul alapuló finanszírozás jöllehet egy alapszintet biztosított a könyvtáraknak, de nem volt a rendszerben sem az innovatív fejlesztésekre, sem a rendszer fenntartására anyagi eszköz.
- A könyvtárak IKT-ellátottságának alacsony színvonala.
- A társadalomban múlt századi könyvtárkép élt.
- Mind a politika, mind a gazdaság számára érdektelen területnek számított a könyvtárak helyzete.
- A könyvtárosok nem éltek az érdekérvényesítés lehetőségével.
- A könyvtárosképzés egyenetlen színvonala és a sok esetben esetleges továbbképzések miatt a könyvtárosok ismereteiben sok szakmai hiányosság volt.

Veszélyei

- Az Európában megjelenő új fejlesztési trendek hatásai érintetlenül hagyják az országot.
- Az IKT-fejlesztésben behozhatatlan hátrányunk lesz.
- A könyvtári terület nem kerül be a hazai fejlesztendő területek közé.
- Az információs társadalom kihívásai nem érintik a könyvtárakat.

Lehetőségei

- A könyvtár az információs társadalom megvalósítandó feladatai miatt a hazai fejlesztések egyik kulcsintézményévé válik.
- A jogi keretek korszerűsítése és a telematikai fejlesztések következtében az élvonalba kerül.
- A könyvtár az információs társadalom alapintézményévé válik.

A gyenge pontok közül azokkal kellett azonnal foglalkozni, amelyek megnehezítették a könyvtári rendszer hatékonyságát, sőt működésképtelenné tették.

A hiányok és a gondok a következők voltak:

- a nem működő könyvtárközi kölcsönzés
- az igen alacsony színvonalú IKT-helyzet
- a köteles példányok küldésének időnkénti szüneteltetése, de legalábbis akadozása

- a rendszert alkotó elemek tisztázatlansága, az országos szakkönyvtárak megoldatlan helyzete, a munkahelyi könyvtárak megszűnése, a feladatrendszerében és egyáltalán a létében elbizonytalanított megyei könyvtárak
- az OSZK szerepének bizonyos fokú kiüresedése
- a KMK szerepének és helyzetének tisztázatlansága
- a könyvtárosok korszerű szakmai ismereteinek hiányossága

3.2.2. *Megoldandó feladatok 1998*

A helyzetkép megmutatta a hiányokat, ezek jelentős része a törvényben megjelent mint elvégzendő feladat. Ezek alkották a stratégiai célokat.

Hiszen a törvény rendelkezett az új jogszabályok megalkotásáról, a kötelespéldány-szolgáltatásról, az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) kialakításáról és működtetéséről, az IKT-fejlesztésről, a Könyvtári Intézet létrehozásáról, az OSZK feladatairól, a megyei koordinációs szerepében megerősített megyei könyvtárakról, az országos szakkönyvtárakról.

Könnyű volt összeállítani tehát az első stratégiai ciklus célrendszerét:

- a jogi szabályozás korszerűsítése, a követő jogszabályok elkészítése
- a könyvtárak IKT- (telematikai) fejlesztésének intenzív növelése
- az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer kialakítása, az 56 ODR tagkönyvtár telematikai, technikai és dokumentumállományának kialakítása, korszerűsítése
- a Magyar Országos Közös Katalógizálás támogatása
- a nyilvános könyvtárak feltételrendszere kialakításának megkezdése
- a Nemzeti Könyvtár szervezeti és szolgáltatási korszerűsítésének megkezdése
- a Könyvtári Intézet létrehozása
- a könyvtárosok továbbképzésének korszerűsítése

A célok kijelölése megmutatta, hogy egy egységes célrendszerrel, egymással összefüggő, egymást feltételező feladatokról van szó. Amennyiben fejlesztjük például a könyvtárak Információs és Kommunikációs Technológiáját, akkor fejlődik az ODR-szolgáltatás is, amennyiben korszerűsítjük az OSZK-t, hozzájárulunk a nyilvános könyvtárak feltételrendszerének javításához.

A prioritásokat az első stratégiai ciklus során nem határoztuk meg, hiszen ténylegesen egyforma súlyú, fontosságú, és egyaránt sürgősen megvalósítandó célokról volt szó.

A stratégiai terv jövőképe követte a már végiggondolt, a társadalmi érdeket szem előtt tartó elképzelést. Azt a scénáriót, amelyben az össztársadalmi érdek egy ágazati érdekekkel szoros egységben jelenik meg.

Nem hagytuk figyelmen kívül az 1990-es évek elején folytatott vitákat sem, amelyek a könyvtár jövőbeni szerepének megfogalmazásához vezettek.

Így alakult ki a:

3.2.3. *Jövőkép*

Az információs társadalom, a tudásalapú társadalom alapintézménye az információt gyűjtő, feltáró és szolgáltató intézmény: a könyvtár.

3.2.4. Küldetésnyilatkozat

Az 1998-ban megfogalmazott Küldetésnyilatkozatból jól kiolvasható, hogy nem telt még el sok idő a rendszerváltás óta, és a könyvtár a megvalósítandó új célkitűzéseivel teljes egészében a kialakuló köztársaságot kívánja szolgálni.

Mindennek a központjában – a könyvtár alapküldetését figyelembe véve, a jövőképet megcélózva – az információ áll.

Ennek értelmében:

a hazai és nemzetközi információhoz és tudásanyaghoz történő szabad és korlátlan hozzáférés biztosításával a könyvtári rendszer egésze legyen alkalmas:

- az állampolgári, a demokratikus jogi szabályozás megismerésére, és így a demokratikus jogállamiság továbbfejlesztésére
- a gazdaság, a piacgazdálkodás kérdéseiben való eligazodásra, illetve az ehhez kapcsolódó információ aktív felhasználására
- az oktatás különböző szintjeiben részt vevők segítésére
- az egész életen át tartó tanulás támogatására
- a kulturális, a művészeti terület megismerésére és az abban való részvételre
- a szabadidő hasznos eltöltésének segítésére
- az írni-olvasni tudás fejlesztésének támogatására, amelyek az előbbi tevékenységek aktív használatához elengedhetetlenek.

3.2.5. A célok megvalósulása

3.2.5.1. A jogi szabályozás korszerűsítése, a követő jogszabályok³

A törvény kerettörvény, ami feltételezi egy-egy részterület bővebb, más jogszabályokban megfogalmazott kifejtését. A követő jogszabályok elkészültek arra vigyáztunk, hogy csak azt szabályozzuk, amit szabályozni szükséges, azt viszont mindenképpen.

A követő jogszabályok rendszert alkottak. Egyik részük a rendszer működését volt hivatva szolgálni és jobbítani. Ilyenek voltak az a), b), c), d), e), g), i) pontokkal jelzettek. A másik részük – f), h) – a könyvtárosokat érintő szabályozások, bár természetesen az első cél itt is tetten érhető.

A törvény 100. §-a tartalmazta azokat a felhatalmazásokat, amelyek alapján a követő jogszabályok készültek ebben a stratégiai ciklusban:

a) 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet a sajtótermékek köteles példányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról

A kötelespéldány-szolgáltatás újra szabályozása azt jelentette, hogy teljesen megváltoztattuk a volt szocialista korszakbeli szolgáltatási rendet. A változás egyértelműen következett a rendszerváltozás hozta új körülményekből: a tényből, hogy a gombamód szaporodó kiadók már nemhogy 16 példányt, de egyet sem küldtek be az OSZK-nak. A 16 példány a régmúltban azt jelentette, hogy nem a klasszikus szolgáltatási céllal kerültek a köteles példányok a könyvtárakba, azaz nem csupán a bibliográfiai számbavétel és az archiválás céljából, hanem

³ Ennek a területnek a fejlődése, a követő jogszabályok gyors és szakszerű elkészítése nem történt volna meg Kenyéri Katalin vezető főtanácsos (OKM–NEFMI, Könyvtári Osztály) odaadó munkája nélkül.

pótlendő az akkoriban is szűkös, vagy szűkösnek vélt állománygyarapítási keretet.

Talán itt érdemes megjegyezni, hogy többen voltunk – magam is közéjük tartoztam –, akik a hárompéldányos szolgáltatási rendszert tartották korszerűnek, ebből ugyanis a klasszikus célok fedezhetőek lettek volna. (2 példány az OSZK-nak, 1 Debrecenbe.) Ez a szakmai elképzelés azonban a szakmánál erősebb lobbikon, a külső politikai döntéseken megbukott! Ugyanakkor nagy eredménynek tartottuk 1998-ban, hogy bekerült a dokumentumok elektronikus változatának szolgáltatási kötelezettsége is a kormányrendeletbe.

b) 15/1998. (III. 31.) MKM rendelet a helyi önkormányzatok könyvtári és közművelődési érdekeltségénél támogatóról

A törvény készülése időszakában a könyvtáros kollégák a sok megoldandó probléma közül az egyiknek a szegényes állománygyarapítási lehetőséget tartották. A szakcikkek nagy része is erről szólt.

Miután ebben az időben készültünk az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer megtervezésére és megoldására is, lehetőségünk volt arra, hogy végig gondoljuk, hogy miképpen egészítse ki a szolgáltatási folyamatokat a saját gyűjtemény és az országos rendszer. Azaz átfordíthatuk a gyűjteményfejlesztést egy nagyobb léptékű szolgáltatásfejlesztéssé.

A rendelet a települési könyvtárak állománygyarapítását úgy kívánta támogatni, hogy a fenntartó önkormányzatokat is érdekeltté tegye abban, hogy minél nagyobb összeget ítélnének erre a célra a könyvtárnak. Itthon egyrészt újszerű volt az, hogy megjelent az érdekeltség, mint forrásnövelő eszköz, másrészt, hogy a forrás a Belügyminisztérium költségvetési fejezetében állt rendelkezésre. Ez a tény azért is bizonyult jó megoldásnak, mert a BM mindig is erősebb tárca volt, mint a kulturális, így a pénz ott nagyobb biztonságban volt.

A rendeletben a központosított előirányzat 10%-ának terhére úgynevezett felzárkóztató pályázatot írtunk ki, amelyre azok az önkormányzatok jelentkeztek, amelyeknek a könyvtárai az országos átlagnál kevesebbet költhettek állománygyarapításra az előző évben.

c) 161/1998 (IX. 30.) Korm. rendelet a nemzeti kulturális örökség miniszterének feladat- és hatásköréről

Ennek a kormányrendeletnek a fontossága abban rejlett, hogy egyrészt tételesen felsorolta a szaktörvényben is megjelenő miniszteri feladatokat: az IKT országos fejlesztése, a tartalomszolgáltatás, az ODR kialakítása és működtetése, a szakfelügyelet stb. Másrészt rendelkezett a könyvtári terület egységes ágazati irányításáról. Ez a tény főképpen akkor lett lényeges, amikor az addig egy minisztériumba tartozó felsőoktatási és közgyűjteményi terület szétvált, és két minisztériumba került. Rendelkezni kellett arról, és egyértelművé kellett tenni, hogy ez az irányításban nem jelent kettősséget.

(Azért jegyezzük meg, hogy a gyakorlatban – pl. a felsőoktatási könyvtárak esetében – bizony egyáltalán nem volt minden esetben egyértelmű, hogy bizonyos kérdésekben kitől lehet, helyesebben kell várni a megoldást. A különböző területeken átívelő feladatrendszer csak akkor biztosítja az eredményes és hatékony megoldásokat, ha magas színvonalú koordinációs munkával és együttműködési készséggel párosul. Ennek – a meg nem oldott feladatok jelezték, jelzik – még eléggé az elején tartunk.

d) 64/1999. (IV. 28.) Korm. rendelet a nyilvános könyvtárak vezetéséről

A nyilvános könyvtárak vezetését, a nyilvános könyvtári ellátást, a teljesítendő követelményeket részletesen a törvény határozza meg. A kormányrendelet annak a jegyzéknek a vezetéséről rendelkezik, amely tartalmazza a nyilvános könyvtárakat, meghatározza azokat a fenntartói kötelezettségeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az adott könyvtár felkerüljön a jegyzékre, tartalmazza a felkerüléshez szükséges eljárásrendet. A rendelet megjelenése után a beérkezett jelentkezősekből (akkor 1236 könyvtár) elkészítettük a nyilvános könyvtárak jegyzékét, amely azóta is folyamatosan megjelenik a Kulturális Közlönyben.

e) 165/1999. (XI. 19.) Korm. rendelet az Országos Könyvtári Kuratóriumról

A kormányrendelet az Országos Széchényi Könyvtár és a Könyvtári Intézet irányításában közreműködő konzultatív testület felállítását tette lehetővé.

A nemzeti könyvtár és a könyvtári szakma központi koordinatív intézete tevékenysége révén a kuratórium munkája, véleménye, javaslati kihatással vannak a könyvtári terület tevékenységére általában is. A kuratórium tagjai a tudományos élet, a gazdasági élet jeles képviselői és a könyvtári szakma meghatározó szervezeteinek képviselői, ezáltal a kuratórium megjeleníti azokat a társadalmi szempontokat, használói igényeket, amelyek figyelembevétele mindkét intézmény munkája során szükséges.

A kuratórium létrehívását igen fontosnak tartottam. A nagy európai nemzeti könyvtárak mellett működő testületeket (board) tekintettem példának, amelyek tevékenységének egyik legfontosabb célja az volt, hogy az ország legnagyobb dokumentumgyűjteménye, a nemzeti kincsek gyűjtő és szolgáltató helye, a nemzeti emlékezet könyvtári letéteményese ne legyen kiszolgáltatva egy-egy minisztériumnak, kormánynak. Ennél mind szerepében, mind szellemében jóval többet képvisel.

Meglepődtem, amikor a könyvtár akkori vezetése ebben az elképzelésben nem a függetlenedést, hanem éppen ellenkezőleg, valamifajta „gyámkodást” érzett.

f) 1/2000. (I. 14.) NKOM rend. A kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről, követelményeiről és a képzés finanszírozásáról

A továbbképzésről szóló jogszabály értelmében létrehozott Könyvtári Akkreditációs Bizottság olyan továbbképzéseket fogad el, amelyek alkalmasak arra, hogy a könyvtárosok a legkorszerűbb ismereteket szerezhessék meg. A rendelet két szempontból jelentett fontos előrelépést: egyrészt egységes szempontok szerinti akkreditációs tevékenységet valósított meg, ami eleve biztosította a szakmai színvonalat, másrészt lehetővé tette, hogy a törvényben előírt hétévenkénti szakmai képzés során a könyvtárosok a korszerű ismeretek igen széles spektrumából választhassanak.

g) 6/ 2000. (III. 24.) NKÖM rendelet a Könyvtári Intézet jogállásáról

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ, a KMK jogállását jogszabály addig nem rendezte. Egyetlen jogszabály sem tett róla említést, csupán az OSZK SZMSZ-e, ami, mint tudjuk, a fenntartó egyetértésével bármikor megváltoztatható.

A Könyvtári Intézet esetében tiszta jogi helyzetre törekedtünk.

A legfontosabb feladat az volt, hogy egyértelművé tegyük, hogy milyen jogi feltételek, milyen anyagi körülmények között látja el az OSZK keretein belül a feladatát a jogutód, a kettős kötődésű Könyvtári Intézet.

h) 157/2000 (IX. 13) Korm. Rendelet a dokumentumvásárlási hozzájárulásról

A dokumentumvásárlási hozzájárulás a kulturális törvény egyik kedvezménye a közgyűjteményi dolgozók számára. Szükség volt azok körének az egyértelmű meghatározására, akik ebből a kedvezményből részesedhetnek és a részesedés módjára is.

i) 14/2001 (VII. 5.) NKÖM rendelet a könyvtári szakfelügyeletről

A szakfelügyelet az ágazati irányítás egyik legfontosabb eszköze. A jogalkalmazás, a központi támogatások és a nyilvános könyvtári szerep ellenőrzésének értékelésére szolgál. A szakfelügyeleti tevékenység egyaránt vonatkozik a könyvtárra és a fenntartóra. Célja, hogy értékelje a könyvtár és a fenntartó tevékenységét, meghonosítsa a minőségi szemléletet.

A rendszerváltáskor a szakfelügyelet megszűnését is nehezményezték a könyvtárosok. Egyrészt hiányzott a közvetlen szakmai tanácsadás, a munkák közvetlen értékelése, másrészt a fenntartó tevékenységének a vizsgálata is. Azaz megnőtt a kiszolgáltatottság lehetőségének a veszélye.

A rendelet egyik legjelentősebb újszerűsége, hogy megjelenik benne a minőség mint értékelési kategória.

3.2.5.2. Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer kialakítása

Az országos dokumentumszolgáltatás megszervezésekor először többekben felvetődött a tároló könyvtári megoldás. Aztán dokumentumküldő központban gondolkodtunk a British Library Document Supply Centre (BLDSC) szolgáltatásait tartva szem előtt.

És akkor megint közbe szólt a szerencse, amiről már többször beszéltem. Egyrészt az idelátogató brit kollégák részletesen elmondták, hogy milyen nehézségekkel küszködik a BLDSC, és mennyire költséges a szolgáltatás. Másrészt akkor utaztam Dániába, egy olyan szakmai tanulmányútra, amelynek révén megismertem az akkor szerveződő új dán dokumentumszolgáltató modellt. Ennek az országos dokumentumküldő szolgáltatásnak nem volt központja, hanem egy rugalmas rendszer nyújtotta a szolgáltatás alapját, amit a fejlett IKT, a pontos lelőhely adatbázis, a könyvtárak érdekeken alapuló együttműködési készsége, és természetesen az állami támogatás tartotta egybe. Meggyőződtem arról, hogy – a hazai lehetőségeken belül – ez adhatja a mi szolgáltatásunk keretét is.

A könyvtári törvény megfogalmazta az ODR feladatát és finanszírozásának módját az 59. és a 72. §-okban: „*mindenki számára lehetővé tenni a könyvtári rendszeren keresztül az információhoz és dokumentumokhoz való szabad hozzáférést*”.

A működés kerete adott volt, de ki kellett találni a szolgáltatás rendjét, a kötelespéldány-szolgáltatásban részesülők felelősségét a szolgáltatásban, a lelőhely-nyilvántartás helyét, fejlesztését, a pénzügyi feltételeket stb.

Az ODR létrehozásával és működtetésével az egy-egy könyvtár gyűjteményének indokolatlan, nem rendszerhez illeszkedő fejlesztése helyett a szolgáltatás kialakítására tettük a hangsúlyt. Az ODR működési rendjének kidolgozására munkabizottságot hoztunk létre.

AZ ODR-MUNKABIZOTTSÁG TAGJAI ÉS MŰKÖDÉSE 1998–2002 KÖZÖTT

Domsa Károlyné főigazgató-helyettes – MTAK, Fogarassy Miklós szakreferens – OSZK–KMK, Huszár Ernőné főigazgató – Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem (BKÁE), Koltay Klára főigazgató-helyettes – DEENK, Lévay Bo-

tondné főigazgató – Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (DEENK), Pallósiné Toldi Márta igazgató – BDMK, Rácz Ágnes osztályvezető – OSZK–KMK, Rády Ferenc főosztályvezető – OSZK, Ramháb Mária igazgató – KJMK, Kecskemét, Vajda Erik projektmenedzser – MOKKA; A NKÖM Könyvtári osztály részéről: Kenyéri Katalin vezető főtanácsos, valamint a munkabizottság vezetője, Skaliczki Judit osztályvezető.

A munkabizottság összetételét három szempont határozta meg:

- miután az ODR-szolgáltatás célját a törvénytervezet koncepciója kialakításakor határoztuk meg, a kontinuitás biztosítása érdekében, a törvénytervezet előkészítói közül ebbe a munkabizottságba is kerüljenek abból a teamből képviselők
- fontos volt azoknak a könyvtáraknak a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó szakembereinek a jelenléte, akik eddig a vállukon próbálták vinni a szolgáltatást
- jelen kellett lenniük azon könyvtárak képviselőinek, illetve azon szakembereknek, akik az új feladatokat végzik majd, azokhoz szakmai tanácsokat tudnak adni

Az alábbi fejlesztési irányokat jelöltük ki:

- az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) kialakítása és fenntartása feltételeinek meghatározása és megteremtése
- az ODR és a kötelespéldány-szolgáltatás közötti szakmapolitikai kapcsolat megteremtése
- a könyvtárak informatikai hálózatának kialakítása, fenntartása, fejlesztése, tartalommal való feltöltése
- a lelőhely adatbázis kérdésének megoldása
- a korszerű, minőségelvű szolgáltatások kialakítása

Egyértelmű volt mindannyiunk számára, hogy az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer kialakítása, hatékony és megfelelő működtetése kiemelkedő jelentőségű a könyvtári rendszer működése szempontjából.

Az első megbeszéléseken 1998 májusától az alábbi kérdéseket kellett tisztázni:

- a külföldi példákban mi és miért váltotta fel az évekig megoldandó feladatként szereplő tároló könyvtár helyét
- melyik az a könyvtári kör, amely lefedi a hazai dokumentumvagyon jelentős százalékát, és ugyanakkor megfelelő szolgáltatási potenciállal is rendelkezik
- a nem nyilvános könyvtárak miképpen vesznek részt az ODR-ben
- kezdjük-e hozzá a szolgáltatáshoz még a törvényben meghatározott rendelet megszületése előtt, és majd a bevált gyakorlatot kodifikáljuk, vagy készítsük el a kormányrendeletet és azzal együtt kezdjük meg a szolgáltatást
- hol és milyen legyen a központi lelőhely-nyilvántartás
- a MOKKA vállalt lelőhely-nyilvántartási funkciójára várhatunk-e, vagy annak igen késői megvalósítása miatt vállalni kell egy újabb adatbázis kialakítását, majd egy későbbi időben történő egységesítést
- a könyvtárközi dokumentumellátást a könyvtár vagy a könyvtárhasználó veszi igénybe
- milyen kötelezettségei legyenek a kérő és a küldő könyvtárnak
- a szolgáltatással kapcsolatos nyilvántartások kérdése
- a postázással kapcsolatos elvi és gyakorlati kérdések özöne

Alapelveként az ODR küldetéséről a következőket fogadtuk el:

- a könyvtári információk és dokumentumok a korszerű eszközök használata révén bárki számára minél gyorsabban elérhetőek legyenek
- minimálisra csökkenjen az információban gazdagok és információban szegények közötti különbség
- megteremtődjék az információhoz és dokumentumhoz való hozzájutás azonos esélye az ország bármely pontján élő állampolgár számára

A munkabizottság 1998. május 25-én kezdte meg a munkáját és szeptemberre már elkészítette az ODR működésének alapelveit, majd októberre kidolgozta a támogatási formákat, a támogatandó tevékenységeket és a kritériumokat.

A szakmai szervezetek által delegált képviselők – az IKSZ-ből, az MKE-ből, az EKK-ből – fontos feladata volt, hogy az egy-egy, a bizottság által megvitatott kérdéshez a szervezetek egyeztetett véleményét hozzák a következő munka-megbeszélésre.

Az ODR küldetése eléggé egyértelműen meghatározta az ODR-ben részt vevő könyvtárak típusait is.

E szerint:

- az adott könyvtár gyűjteménye vagy egy-egy szakterületet illetően, vagy a teljeséget illetően kiemelkedő legyen
- a könyvtár magas színvonalú szolgáltatási potenciállal rendelkezzen
- az adott könyvtárban megfelelő humán és finanszírozási forrás legyen, amely biztosítja a szolgáltatás folyamatosan magas szintű minőségét
- a minisztériumi támogatás ne sok helyre aprózódjék el, hanem kevesebb szolgáltatási hely kaphasson nagyobb támogatást

Ezeknek a feltételnek együttesen kellett meglennie a kijelölendő könyvtárakban.

A bizottság nyáron is folyamatosan ülésezett és decemberre olyan anyagot állított össze, amely alkalmas volt egy széles körű szakmai vitára. Erre az értekezletre december 15-én a NKÖM-ben került sor.⁴

Az értekezletet a Könyvtári Osztály hívta össze azon könyvtárak vezetői számára, akik várhatóan az ODR-ben szolgáltatóként részt vesznek. Ezek a következők voltak:

- a nemzeti könyvtár
- a nemzeti gyűjtőkörű könyvtár
- a 11 országos szakkönyvtár
- az állami egyetemek könyvtárai
- a megyei könyvtárak
- a köteles példányokból részesülő könyvtárak

Az értekezlet elfogadta a munkacsoport által javasolt könyvtári szolgáltató kört és megállapodott abban is, hogy milyen információs technológiai fejlesztések kellenek a megfelelő színvonalú működéshez:

- mind a szolgáltató, mind a fogadó könyvtár IKT-fejlesztése, azaz a könyvtári terület infrastruktúrájának egy jóval magasabb színvonalú kialakítása
- megfelelő könyvtári számítógépes integrált rendszerek beszerzése
- a számítógépes hálózatok kiépítése

⁴ Emlékeztető az ODR 1998. december 15-én, a NKÖM-ben tartott értekezletéről. Kézirat.

Ezek a megállapítások egyértelműen jelezték az irányítás számára, hogy a tovább lépés feltétele az erőteljes IKT-fejlesztés!

Az értekezlet a munkabizottság munkáját három területen értékelte különösképpen eredményesnek⁵:

- az ODR-rel kapcsolatos pályázatok elbírálása
- a különböző ODR-elképzelésekből egy megvitatott és konszenzussal elfogadott működési elv kidolgozása
- megállapodás a köteles példányok céljáról.

Egyre inkább eldöntendővé vált, hogy miképpen oldjuk meg a lelőhely-nyilvántartást. Magától értetődő volt, hogy az 1996-ban felvetődött, majd 1998-tól realizálódó Magyar Országos Közös Katalogus projekt, a MOKKA, egyben lelőhely-adatbázisként is működjön.

Az évek múlásával azonban tudomásul kellett venni, hogy a MOKKA Egyesület ezt az elvárást különböző objektív akadályok miatt egyelőre nem tudja megvalósítani.

A kérdés az volt, hogy:

- várjunk-e még éveket, míg a MOKKA eljut arra a fejlesztési fokra, amikor ez a funkciója is működik már
- vagy támogatjuk azt a könyvtárt, ahol a legtöbb lehetőség – szellemi és fizikai – már megvolt, és vállalták, hogy a továbbiakban, támogatás segítségével fejlesztik az eddigieket.

Az országos közös katalogizálás előkészítése és megvalósulása során a minisztérium Könyvtári Osztályának a legnehezebb döntése az volt, hogy tartalékoljuk-e a pénzeket addig, míg biztos, hogy megvalósul a MOKKA (tudva, hogy a hazai pénzügyi konstrukció a „tartalékolás” biztonságát egyáltalán nem garantálta!), vagy pedig támogassuk azokat a megalapozott kezdeményezéseket, amelyek mellett megvalósíthatósági tanulmányok vannak, és emberi, szakmai garanciák. Ezzel a döntéssel azt vállaltuk, hogy évekig él a párhuzamos fejlesztés miatti aggodalom és bíráló, jóllehet a kezdetek kezdetétől vallottuk, hogy a két adatbázist valamilyen, a majdani legkorszerűbb formában – közös felülettel, vagy más módon – egységesítjük, amikor erre a feltételek megérnek.

A szakemberekkel történő többszöri megbeszélés alapján az utóbbi mellett döntötünk. Sokan emlegettek abban az időben – 1996 és 2000 között – párhuzamosságot, pénzpocsékolást.

Csak az idő mutatta meg, hogy helyes volt a döntés. 1998-ban azok a nyilvánvaló tények könnyítették meg a választ, hogy a MOKKA Egyesület olyan sok egyéb feladattal küszködött, amely egyértelművé tette, hogy a legjobb szándékok mellett sem az ODR számára fontos feladattal foglalkoznak majd. A Debreceni Egyetem Könyvtára viszont örömmel, szakmai kihívásként megélve látott hozzá ehhez a feladathoz.

Végül is lehetővé vált, hogy a könyvtári ellátás, a nyilvános könyvtári ellátás és az országos dokumentumellátás egymást kiegészítő rendszert alkossanak, amelyben a legszélesebb kör a könyvtári ellátás köre.

Ez a kör magában foglalja a nyilvános és a nem nyilvános könyvtárakat is, azaz minden olyan intézményt, amely a törvényben megfogalmazott kritériumok alapján könyvtár.

⁵ Emlékeztetöm, i. m.

Az információ- és dokumentumszolgáltatás minden könyvtár alapfeladata, ezért mindegyik részese kell, hogy legyen a könyvtárközi kölcsönzésnek. Ezt a kétféle könyvtári kört a könyvtári tevékenységek végzéséhez szükséges, ésszerű egymásrautaltság fogja össze. Az ODR a könyvtári ellátás központja, szíve. Ez alkotja azt a belső, szétsugárzó kört, ahonnan a könyvtári ellátásban bárhol részt vevő, bármilyen fenntartású, nyilvános vagy nem nyilvános könyvtár használója is részesülhet a dokumentum-szolgáltatásban.

Az ODR-ben szolgáltató könyvtárak felelőssége az ország bármely könyvtárából érkező kérés teljesítése, a minisztérium felelőssége pedig a rendszer fejlesztése a szolgáltató könyvtárakon keresztül.

A minisztériumi támogatások mértéke és felhasználása

Az ODR 1998-ban kezdte meg működését. Ez volt az első év, amikor már – a törvénynek köszönhetően – a munkabizottság javaslata alapján támogatást kaptak a könyvtárak a szolgáltatás megindítására. Ettől az időtől kezdve a szolgáltató könyvtárak évenként részesülnek minisztériumi támogatásban. *A támogatás könyvtári dokumentumbeszerzésre, technikai és informatikai eszközfejlesztésre, valamint a szolgáltatás postaköltségeire használható fel.* A rendelkezésre álló összeg szétszórása a szolgáltató könyvtárak között a könyvtárközi szolgáltatásban évenként értékelt teljesítmények alapján történik.

A támogatások összege és a felhasználás megoszlása

Év	Technikai eszközre (Ft)	Szoftverre (Ft)	Dokumentumbeszerzésre (Ft)	Támogatás összesen (Ft)
1998	–	–	84 725 000	84 725 000
1999	19 850 000	–	110 000 000	129 850 000
2000	28 617 000	–	83 300 000	111 917 000
2001	19 057 000	3 643 000	86 800 000	109 500 000
Összesen:	67 524 000	3 643 000	364 825 000	435 992 000

A minisztériumi támogatás nem a könyvtárak gyűjteményépítését segítette általában, hiszen az a fenntartók feladata. Ez a támogatás a könyvtárközi dokumentum-szolgáltatásban felhasznált (igényelt) művek biztosításához járult hozzá. Így vált lehetségessé a dokumentumválaszték bővítése és a példányszámok növelése. Ugyanakkor a bővített gyűjtemények nyertesei a könyvtárak közvetlen használói is, hiszen több dokumentum áll rendelkezésükre.

A támogatás nem határozta meg a beszerezhető dokumentumok típusát, egyaránt volt vásárolható belőle nyomtatott, audiovizuális és elektronikus dokumentum. A beszerzett művek között szerepelhettek kölcsönözhető jegyzetek, szakkönyvek, monográfiák és szépirodalmi művek éppúgy, mint periodikumok és kézikönyvek, amelyekből főként fénymásolatok szolgáltathatók.

A forrás felhasználásának célja minden esetben az volt, hogy a könyvtárak saját gyűjtőkörükhöz igazodva olyan művekkel gyarapodjanak, amelyek azt segítik elő, hogy minél sokoldalúbban szolgálhassák a könyvtárhasználók érdeklődését. Fontos szabály, hogy a támogatásban részesülő könyvtárak a szolgáltatásban teljes gyűjteményükkel vegyenek részt.

Az ODR első négy évének statisztikai adatai

ODR szolgáltatások

Év	Eredeti dokumentum	Másolat	Elektronikus dokumentum	Összesen
1998	22 530	20 790	–	43 320
1999	27 393	23 911	–	51 304
2000	33 105	28 087	–	61 192
2001	38 417	32 264	–	70 681
Összesen:	121 445	105 052	–	226 497

A statisztikai adatok egyértelműen az ODR eredményességét tükrözték. A szolgáltatott dokumentumok száma – mind az eredeti nyomtatott dokumentumoké, mind a másolatoké – több mint 50%-kal nőtt. Az elektronikus dokumentumszolgáltatás elégtelensége az IKT-fejlesztés elégtelenségét mutatta.

Az ODR fejlesztéséhez, működési rendjének javításához szükséges volt, hogy pontos információk álljanak rendelkezésünkre. Ezt a célt szolgálta többek között, hogy az ODR-támogatások évenkénti elszámolásához a könyvtárak rendszeresen szakmai beszámolót is csatoltak, amelyben folyamatosan tájékoztattak a forrásfelhasználások mikéntjéről és a használói szokások alakulásáról.

Ezekon kívül a Könyvtári Osztály 2001-ben *teljes körű* helyszíni vizsgálatot tartott, amely során különböző szempontok szerint tájékozódott az egyes szolgáltató könyvtárak munkájáról, a könyvtárközi szolgáltatások irányairól, tartalmáról.

A szolgáltatás jellemző tendenciái

Az egyik legfontosabb követelmény a *gyorsaság*, ami egyre inkább teljesült: a postai küldemények egy-másfél héten belül (néha még ennél is gyorsabban), az elektronikus dokumentumok pedig néhány óra alatt jutottak el a kérő könyvtárba.

Egyértelműen *pozitív változás* volt az is, hogy az ODR-ben szolgáltató könyvtárak többségében – miközben számszerűleg nőtt a szolgáltatott művek mennyisége – egyúttal *csökkent* a beérkező, *a ki nem elégített könyvtárközi kérések* száma is. Egyik oka ennek a kérések folyamatos helyi elemzése és a hiányzó dokumentumok folyamatos pótlása a szolgáltató könyvtárak részéről, a másik pedig, hogy a kérő könyvtárak pontosabban tájékozódtak az igényeik benyújtása előtt. Mindkettő fontos könyvtárosi magatartásváltozást tükröz: a szolgáltatáskészség erősödését.

A szolgáltatás adatait közlő táblázat szerint jelentős mértékben nőtt az eredeti (többnyire nyomtatott) átkölcsönzött dokumentumok száma. Az okok között említjük, hogy a könyvtárak gyűjteményének jelentős része még nyomtatott könyvekből állt. Továbbá – és talán éppen ezért – a használók nagy része is ragaszkodik ehhez a formához. Itt kell megjegyezni azt is, hogy a könyvtárközi kölcsönzésnek ez a módja a használó számára ekkor még teljesen ingyenes volt.

A nyomtatott dokumentumok növekedésével ellentétes irányú a fénymásolatok csökkenő száma a teljesített könyvtárközi kérések körében. Amíg az eredeti dokumentumot a használó kölcsön kapja, addig a fénymásolat a saját tulajdona lesz. Ezért a fénymásolási és a postaköltség a használót terheli. A könyvtárak beszámolói szerint egyre kevesebben vállalták ezt a gyakran jelentős költséget.

A könyvtárközi keretek között forgalmazott dokumentumok nagy része szakkönyv vagy ismeretközlő mű, és csak kisebb része szépirodalom. A kérések a tapasztalatok szerint tanuláshoz, kutatáshoz, munkához kapcsolódnak, csak ritka esetben szórakozáshoz. A legtöbb kérés a kötelező olvasmányokra, jegyzetekre irányul, de gyakori az olyan ritka, drága kiadványra vonatkozó igény, amely csak néhány nagyobb könyvtár gyűjteményében található meg.

A szolgáltató könyvtárak igénybevétele különböző. Néhány nagyobb egyetemi és szakkönyvtár – különösen, ha teljes gyűjteményük szerepel az ODR lelőhely-adatbázisban – az igazán „nagy” szolgáltatók közé tartozik. Tőlük több tízezer könyvtárhasználó jut a rendszeren keresztül azokhoz a dokumentumokhoz, amelyeket saját könyvtárukban soha nem kaphatnának meg. Ugyanez érvényes néhány kisebb, speciális gyűjteménnyel rendelkező ODR-ben szolgáltató könyvtárra is, amelyek könyvtárközi forgalma ugyan kisebb, de különleges dokumentumaikkal pótolhatatlan segítséget nyújtanak az ország távolabb élő polgárainak. **A Kárpát-medencei magyar könyvtárak számára is az ODR nyújt nagy lehetőséget a magyarországi könyvtári dokumentumokhoz való szabad hozzáférést illetően.** Az interneten elérhető lelőhely-nyilvántartás fejlesztésével bővül az információkhoz való hozzáférés számukra is, az elektronikus vagy másolati szolgáltatás igénybevételével pedig a keresett dokumentumot is megkaphatják. Mindehhez természetesen szükséges e könyvtárak telematikai fejlesztése is, amelyet a minisztérium – lehetőségei szerint – már támogatott, de további támogatásra is szükség lenne.

A könyvtárközi kölcsönzések postaköltsége

Az 1997. évi CXL. törvény lehetővé tette a könyvtárak számára, hogy az ODR-támogatást a könyvtárközi küldemények postaköltségeire fordítsák. A könyvtárközi szolgáltatáshoz a használó két könyvtár közreműködése révén jut: a helyben lévő (saját) könyvtár fogadja és továbbítja a kérést. Az ODR-ben szolgáltató könyvtár az igénylő könyvtárba küldi a kért anyagot, ahol a használó átveszi (az eredeti dokumentumot kikölcsönzi, helyben használja, a fénymásolatot pedig megvásárolja, és téríti a szükséges költségeket). Az eredeti műveket a kölcsönzési határidő lejárta után a helyi könyvtárba szolgáltatja vissza, amely továbbítja azokat a kölcsönadó könyvtárba. *A használó számára – a fénymásolat költségtérítését kivéve – az egész folyamat ingyenes volt!* A küldemények szállítása postai úton történt, a szokásos szállítási költségek viselése mellett. Minden postán küldött dokumentumot két költség, az oda- és a visszaküldés költsége terhelte. A minisztérium az ODR-szolgáltatások postaköltségét szigorú elszámolási szabályok (postakönyvi másolatok) alapján negyedévenként, utólag megtérítette.

Az 1999 és 2001 közötti időszakban igényelt és megtérített postaköltségek összegei

Év	Postaköltség
1999	13 200 504
2000	13 006 263
2001	11 341 740
Összesen:	37 548 507

A költségek rendkívüli mértékű emelkedését részint a könyvtárközi szolgáltatások növekedése részint a drasztikus mértékben emelkedő postai díjak okozták.

A törvénynek köszönhetően az ODR szolgáltatás összesen 474 767 004 Ft támogatást kapott az első stratégiai ciklusban.

Ez az összeg természetesen a szolgáltatás kialakítását is magában foglalta. Ehhez járultak hozzá azok az IKT-fejlesztések is, amelyek elsődleges célja nem az ODR-fejlesztés volt, de végül is ennek a szolgáltatásnak a színvonalát is emelték.

Az 1998-tól működő ODR-szolgáltatás, amelyről a visszajelzések általánosan pozitívak voltak, a stratégiai ciklus végéig megmutatta, hogy melyek azok a pontok, amelyeket jogszabályban kell szabályozni, hogy biztosítsuk a szolgáltatás egységes, magas színvonalát. Megismerve a működés kritikus pontjait, lassan kikristályosodott, hogy mit kell szabályozni. Elkezdhattük a jogszabály előkészítését.

3.2.5.3. Információs és Kommunikációs Technológia és tartalomszolgáltatás-fejlesztés, Telematikai koncepció

Még a törvény hatálybalépése előtt, 1997-ben hozzáfektünk egy, az egész könyvtári rendszer alapjait meghatározó feladathoz, az IKT-fejlesztés és tartalomszolgáltatás koncepciójának kidolgozásához. Ez évek óta sürgető feladat volt.

A könyvtári és általában a közgyűjteményi: könyvtár, levéltár, múzeum intézményrendszer telematikai fejlesztésének jogi és pénzügyi alapjai a törvényben egyértelműen megjelentek. Az így biztosított források célját a jogszabály azonban még csak nagyon általánosan határozta meg a 69. § b) pontjában a kulturális miniszter feladatáént.

„Kidolgozza az országos könyvtári informatikai hálózat és a nyilvános könyvtári ellátás rendszerének fejlesztési tervét”, a telematikai (informatikai infrastruktúra) fejlesztést”.

(Meg kell jegyeznünk, hogy az európai irányelveknek, a szakirodalmi utalásoknak megfelelően az 1990-es években az IKT-fejlesztés helyett a telematikai fejlesztés kifejezést használtuk.)

A törvényben biztosított források célszerű és hatékony felhasználása érdekében az általános célt konkrét tartalommal kellett megtölteni. Ki kellett dolgozni a telematikai fejlesztés szakmailag átgondolt, megalapozott és részletes koncepcióját. A törvény a maga eszközeivel garanciát biztosított erre.

1997. első félévében, az MKM Kulturális Örökség Főosztálya és a Könyvtári Osztály vezetőjének irányításával elkezdődtek a szakmai tanácskozások és konzultációk a telematikai fejlesztések koncepciójáról.

A tárgyalásoknak két iránya volt:

- egyrészt az akkori minisztériumon belül a különböző főosztályokkal, szakmai osztályokkal (Informatikai, Felsőoktatási, Közművelődési stb.),
- másrészt a könyvtáros szakmai szervezetek (MKE, IKSZ) és más szakterületek informatikai szakembereinek bevonásával egyeztetettük a terveket.

Az egyeztetések után kellett döntéseket hozni arról, hogy mit, milyen módon és milyen ütemben fejlesszünk az elkövetkező években.

A megvalósítandó koncepciót a kezdetektől egy majdani, legalább hároméves pályázati rendszer előzetes anyagaként képzeltük el. Azaz, a koncepció a majdani pályázati kiírások alapját is szolgálta.

A fejlesztési koncepció első változata, az osztály munkájaként 1997 májusában készült el.⁶

Az átfogóbb, a közgyűjteményeket és a közművelődési intézményeket is magában foglaló változata 1997. július végére.⁷

Ennek a változatnak a folyamatos véleményezésében, a súlypontok kialakításában az osztály által összehívott Telematikai (IKT) munkacsoport is részt vett.

Tagjai között egyrészt a szakmai szervezetek képviselői voltak, másrészt az IKT-kérdésekkel foglalkozó hazai közgyűjteményi szakemberek: Breinich Gábor – Budapesti Fővárosi Levéltár (BFL), Drótos László – Miskolci Egyetem, Huszár Ernőné – BKÁE, Kokas Károly – JATE Központi Könyvtár, Reisz T. Csaba – MOL, T. Bíró Katalin – MNM, Tószegi Zsuzsanna, igazgató – Neumann-ház, Vajda Erik, MKE-elnök. Az NKÖM részéről: Tóth Elek, könyvtári referens; Kiss László, közművelődési referens, valamint a munkacsoport vezetője: Skaliczki Judit, osztályvezető.

A minél szélesebb körű szakmai vita érdekében a sokszorosított szöveget a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 1997. évi, Kecskeméten rendezett vándorgyűlésén szétosztottuk a résztvevők között, majd szeptemberben megjelentettük.⁸ 1997 őszén tovább folytak a minisztériumon belüli egyeztetések.

Ekkor vetődött fel az a gondolat, hogy a közgyűjtemények és közművelődési intézmények nagyterületi hálózati kapcsolatainak létrehozásához nem szükséges – az akkor formálódó SULINET hálózathoz hasonlóan – egy új hálózati infrastruktúrát létrehozni. A hálózati infrastruktúra ugyanis megvalósítható az akkor már évek óta sikeres Nemzeti Információs Infrastruktúra, a NIIF program által működtetett HBONE hálózathoz való csatlakozással.

1997 novemberében egy szakértői testület ülésére hívta meg a minisztérium az NIIF program vezetőit és az itt folytatott tárgyalások eredményeként jött létre a kulturális terület együttműködési terve az NIIF-el. Ez az elképzelés a megállapodás hatására már megjelent a NIIF 1998–2000 című fejlesztési tervében is. A tervbe bekerültek olyan műszaki, technikai fejlesztések, amelyek lehetővé tették a közgyűjtemények és közművelődési intézmények nagyobb számban való bekapcsolódását az NIIF hálózatába.⁹

A fejlesztési koncepció végleges változatának kidolgozását meggyorsította, hogy 1997 novemberében megjelent az ezeréves államiságunk megünnepléséről szóló kormányhatározat. Ebben a kormány azokat a feladatokat határozta meg, amelyeket a közelgő millennium méltó megünneplése érdekében kívánt megvalósítani. A határozat első bekezdésének k) pontja a művelődési és közoktatási miniszter feladataként jelölte

⁶ Az MKM Kulturális Örökség Főosztálya Könyvtári Osztályának koncepciója az Országos Könyvtári és Közgyűjteményi Információs Hálózat fejlesztési programjáról, 1997. Kézirat.

⁷ Rónai Iván–Skaliczki Judit: A könyvtárak és közgyűjtemények szerepe az információs társadalomban. Az MKM Kulturális Örökség Főosztályának és Könyvtári Osztályának koncepciója az országos könyvtári és közgyűjteményi információs hálózat fejlesztési programjáról. In: *Könyvtári Levelező/lap*, 1997. 10. 2–5.

⁸ *Könyv, Könyvtár; Könyvtáros*, 1997. 9. 3–33.

⁹ NIIF Program 1998–2000. In: *TMT*, 1998. 1. 3–19. Szerzők: Bakonyi Péter, Bálint Lajos, Csaba László, Kokas Károly, Máray Tamás, Martos Balázs, Nagy Miklós, Springer Ferenc, Tétényi István.

meg: az „Országos Könyvtári és Közgyűjteményi Információs Hálózat kiépítése, a Nemzeti Informatikai Stratégiával összhangban *a részletes koncepció elkészítése.*” A feladat végrehajtásának határideje 1998. február 28. volt.

A Koncepció újabb változatát újra egyeztetttük a szakmai szervezetekkel és az NIIF képviselőivel.

A javaslataik figyelembevételével 1998 februárjára elkészült a fejlesztési terv végleges változata, „Koncepció az országos könyvtári, múzeumi, levéltári és közművelődési információs hálózat fejlesztésére” (továbbiakban: Koncepció) címmel. Az említett kormányhatározat alapján a miniszter a Koncepciót a kormány elé vitte, amely 1998 májusában elfogadta.¹⁰

A **Koncepció** a Nemzeti Informatikai Stratégiában felvázolt jövőképhez igazodott. A hazai gyakorlatban újdonság volt, hogy – az akkor már több európai országban folyó gyakorlatnak megfelelően pl. Nagy-Britannia,¹¹ Dánia¹² – a közgyűjteményeket, könyvtárakat, levéltárakat, múzeumokat, a használó érdekeit figyelembe véve, informatikai szempontból összefüggő rendszernek fogta fel, amelynek az egymásra épülő egységes IKT fejlesztését tűzte ki célul.

(Bár ne feledkezzünk el Szente Ferenc e tárgyban írt 1975. évi cikkéről, amelyben ha nem is az intézmények informatikai, de szolgáltatási együttműködéséről ír.)¹³

A kulturális törvény rendelkezéseiből fakadóan a **Koncepcióban** a közművelődési intézmények telematikai fejlesztése is a közgyűjtemények fejlesztéséhez kapcsolódott.

A **Koncepció** a közgyűjtemények rendszerén belül a könyvtárak egyfajta prioritásával számolt, hiszen ezek az intézmények mindig az információ közvetítésének, előállításának és szolgáltatásának a helyszínei voltak.

1998-ban azért is indokolt volt a fejlesztésekben ezt a prioritását deklarálni, mert Magyarországon a könyvtárak a számítógépesítésben, az integrált rendszerek használatában, a lokális hálózatok, valamint a nagyterületi hálózati kapcsolatok fejlesztésében jóval előrébb tartottak, mint a múzeumok és a levéltárak.

A könyvtárak IKT-fejlesztése szervesen illeszkedett az országos könyvtári stratégiai terv átfogó céljához, a nyilvánosságra hozott információhoz hozzáférő állampolgárok országának megvalósításához. Egyértelművé tette, hogy ha könyvtári-informatikai rendszer hálózza be az országot, és *a könyvtár lesz a legjelentősebb központja* a tájékozódásnak, tanulásnak, önképzésnek, művelődésnek, rekreációs, turisztikai tevékenységnek, gazdasági, önkormányzati és kormányzati információs szolgáltatásoknak, akkor elkerülhetjük azt a nemkívánatos helyzetet, hogy a társadalom kettéváljon információban gazdagok és információban szegények rétegére.

Az 1997-ben elkezdett és 1998-ban elkészült telematikai fejlesztési koncepció – mintegy esszenciáját adva a kormányhatározatban megfogalmazottaknak – 1999 elején jelent meg a szaksajtóban.¹⁴

¹⁰ Tájékoztató a kormány részére a millenniumi megemlékezések informatikai programjaként megvalósuló országos könyvtári, múzeumi, levéltári és közművelődési információs hálózat fejlesztéséről és a Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtárról. MKM, Bp., 1998. Sokszorosított kézirat.

¹¹ <http://www.mla.uk>

¹² <http://www.bibliotekogmedier.dk>

¹³ Szente Ferenc: A város dolgozószobája. In: *Könyvtáros*, 1975. 10. 576–579.

¹⁴ Skaliczki Judit: A hazai könyvtárügy stratégiai fejlesztési tervének telematikai koncepciója. In: *TMT*, 1999. 1. 3–6.

Az alábbiakban a Konceptió legfontosabb elemeit ismertetem, amelyek megvalósítására a fejlesztéseket lehetővé tevő pályázatokat kiírtuk.

- a rendszer egészének és elemeinek számítástechnikai infrastruktúra fejlesztése
- a hálózat tartalmi feltöltése
- a közös katalogizálási rendszer létrehozása
- az információt szolgáltató könyvtárak helyi rendszereinek korszerűsítése
- az iskolai könyvtárak modernizálása
- a kisebb települések könyvtárainak hálózatba kapcsolása

Tehát a program alappillérei, azaz a fejlesztendő területek:

a NIIF által üzemeltetett HBONE hálózat szolgáltatásaira alapozott hálózati kapcsolatok továbbfejlesztése:

- ennek eredményeként az ország minden településének, és ha a lehetőségek engedik, a határon túli magyar közösségek kijelölt településeinek bevonása a könyvtári információs rendszerbe
- a hálózat információkészlettel való megtöltése
- az információs vagyondigitalizálása

3.2.5.3.1 A KÖNYVTÁRAK IKT-FEJLESZTÉSE

Az informatikai könyvtári hálózat olyan alaphálózatokra épül, amelyek lehetővé teszik, hogy a helyi intézmények, vállalkozások, különféle szervezetek és a lakosság is bekapcsolódjanak a hálózatba, és ez által javuljon az életminőség, a hatékonyság és az ország gazdasági versenyképessége.

Ide tartozik a könyvtárak nagyterületi hálózatba való bekapcsolása, a megfelelő fogadó számítógépek és szoftverek biztosítása, valamint (amennyiben indokolt) a lokális hálózat kialakítása. Az infrastrukturális fejlesztést aszerint kell a könyvtárak különböző típusaiban megvalósítani, hogy az intézmény milyen szerepet tölt be a könyvtári rendszerben, és hogyan vesz részt a munkamegosztásban.

Nemzeti Könyvtár: nagysebességű és sávszélességű hálózati csatlakozás, fejlett lokális hálózat sok munkahellyel, nagy tárkapacitás, nyitott rendszerű szoftver.

Országos szakkönyvtárak, egyetemi könyvtárak, megyei könyvtárak: megfelelő sebességű csatlakozás, fejlett lokális hálózat sok munkahellyel, nagy tárkapacitás, nyitott rendszerű szoftver.

Városi könyvtárak, főiskolai könyvtárak, intézményi könyvtárak: bérelt vonal vagy telefonvonalas kapcsolat, lokális hálózat (nagyobb könyvtárakban), nagy teljesítményű kliens gépek és szoftverek.

Községi könyvtárak: megfelelő technikai berendezések a lelőhely-nyilvántartás eléréséhez, internetcsatlakozás.

Az intézmények hálózatba szervezése, munkamegosztás

A könyvtárak világszerte az információs struktúra legnagyobb adatszállítói. Ezt a tevékenységet hálózatba szervezve, az ésszerű munkamegosztást megvalósítva kell végeznük. A munkamegosztás és a hálózati elv érvényesül a dokumentumok és az információ feldolgozásában (közös katalogizálás, szakosított adatbázis-építés), valamint a dokumentumellátásban.

Külön figyelmet kell fordítani a párhuzamos fejlesztések elkerülésére, a különböző intézménytípusok együttműködésére. Érvényes ez a hálózati kialakításokra és az adatbázis-építésekre is.

3.2.5.3.2. AZ INFORMÁCIÓS HÁLÓZAT TARTALMI FELTÖLTÉSE

A világhálózaton hozzáférhető információs anyagban a magyar kultúra alig van jelen. Ezért a program egyik fontos eleme a létrejövő információs hálózat tartalmi feltöltése.

Az államnak *egyrészt közvetlenül* részt kell vennie az adatbázisok előállításában, másrészt az államnak kell *ösztönözni és összehangolni* a vállalkozói szféra által végzett, a kulturális örökség tartalmi feltárását célzó tevékenységeket.

A már meglévő kezdeményezések közül ki kell emelni az 1994-ben magánkezdeményezésként, a Közgazdasági Egyetem Könyvtárán belül létrejött, több éve működő Magyar Elektronikus Könyvtárat. Elképzelésünk szerint továbbfejlesztését a hazai digitalizálási programmal összhangban állami támogatással kell folytatni.

Fontos feladat a kulturális digitalizálási program koordinálása, a multimédiákkal kapcsolatos eukonform jogi szabályozás meghonosítása, az elektronikus dokumentumok szerzői jogi kérdéseiben a kezdeményező szerep játszása, és a terület módszertani tevékenységeinek végzése, továbbképzések szervezése.

Ezen feladatok ellátására jön létre a Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtár.

Az információkészlet létrehozása és bővítése

Fejleszteni kell a **gazdasági, önkormányzati, kormányzati adatbázisokat**. Együttműködési terv szerint hozzá kell kezdeni és el kell végezni a kulturális vagyon digitalizálását, elektronikus könyvtárak, múzeumok, képtárak, közművelődési intézmények stb. A könyvtárak munkamegosztásában hozzák létre a szakterületi (pl. kulturális, gazdasági vagy jogi szakirodalmi) és területi (pl. helyismereti) **információs adatbázisokat**, és ezeket teszik hozzáférhetővé a hálózaton. Ugyancsak szükséges a vásárolt adatbázisok hozzáférhetőségének biztosítása a hálózaton.

Meg kell oldani a **könyvtári katalógusok** retrospektív konverzióját, azaz **viszamenőleges számítógépre vitelét**, megteremtve ezzel a hagyományos katalógus kiváltását a számítógépes katalógussal.

A részt vevő intézmények a dokumentumfeldolgozást együttműködésben végzik, így minimálisra csökken a párhuzamos munka. A **közös katalógizálás** feltétele, hogy a résztvevők hálózatba legyenek kapcsolva, rendelkezzenek a megfelelő hardverrel és szoftverrel, legyen egy szerver a feladatra alkalmas szoftverrel, legyenek megfelelő szabályok, szabványok a feldolgozás tartalmát illetően.

A közös katalógizálás és a retrospektív adatbevitel eredményeként létrejövő online katalógust a teljes kifejlődés után az ország állományának csaknem 100%-át lefedő, a közös munkában részt vevő könyvtárak és a hozzájuk kapcsolódó csupán használó könyvtárak fogják igénybe venni.

A dokumentumokhoz való hozzáférés biztosításában a megvásárlás helyett egyre inkább teret nyer a dokumentumellátás. A folyóirat előfizetése helyett a kívánt cikk másolatát egy ún. dokumentumellátótól rendelik meg, vagy a kért könyvet a dokumentumellátótól kölcsönzés formájában szerzik be. A szolgáltatás működtetéséhez meg kell va-

lósítani az **Országos Dokumentum-ellátási Rendszert**, amelynek egyik fontos eleme a lelőhely-nyilvántartás céljából a **lelőhely-adatbázis**.

3.2.5.3.3. A KÖNYVTÁRI SZAKEMBEREK TOVÁBBKÉPZÉSE

Az információs társadalom által támasztott követelmények, az új és állandóan megújuló technika, az információs robbanás szükségessé teszi az információ feldolgozásával, közvetítésével foglalkozó szakemberek képzését, továbbképzését. A képzés bázisául szolgál majd a Neumann János Multimédia Központba tervezett jól felszerelt oktatási kabinet és a Könyvtári Intézet.

3.2.5.3.4. A TERVEZETT PROGRAM FINANSZÍROZÁSÁNAK FORRÁSA ÉS ÜTEMEZÉSE

A könyvtári törvény normatíva alapján számított összeget rendelt a közgyűjtemények és közművelődési intézmények informatikai fejlesztésére, és az információs társadalomban betöltött szerepüknek megfelelő tevékenységeik fenntartására. Ez biztosítékot jelentett arra, hogy központi finanszírozásból a program megvalósuljon. 1998-ban 316 millió forintot fordítottunk – pályázatok útján – a vázolt program kezdeti lépéseinek megteremtésére.

1998-ban

- Az ütemezés szerinti könyvtárak informatikai infrastruktúrájának és információs technológiájának fejlesztése
- Támogatás a közös katalogizálás lehetőségének megteremtésére és működtetésének elkezdésére
- Legalább 10 megyei könyvtár számára a közös katalogizálásban való hozzáférés biztosítása
- A könyvtári katalógusok retrospektív konverziójának folytatása
- A Magyar Elektronikus Könyvtár tevékenységének támogatása
- Pályázatok kiírása a szakterületi, kormányzati, önkormányzati és közhasznú információs adatbázisok létrehozására, fejlesztésére, szolgáltatására
- Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer kialakításának megkezdése
- A korszerű informatikai ismereteket nyújtó képzési metodika kidolgozásának kezdete

1999-ben

- A jelenlegi 16 résztvevő mellett még legalább 30 jelentős gyűjteménnyel rendelkező könyvtár bevonása a közös katalogizálásba
- Biztosítani kell az összes megyei könyvtár számára a közös katalogizálásban való részvételt
- Folytatni kell a városi könyvtáraknak az országos hálózatba történő bekapcsolását
- Meg kell kezdeni a könyvtárközi kölcsönzés online menedzselését
- Ki kell építeni, illetve korszerűsíteni kell a közgyűjtemények lokális rendszereit.
- Pályázatokat kell kiírni a kulturális örökség digitalizálására

- Pályázatokat kell kiírni a szakmai, kormányzati, önkormányzati, közhasznú információs adatbázisok létrehozására, fejlesztésére, szolgáltatására
- A digitális információkra vonatkozó adatbázisok feltöltésének és aktualizálásának folytatása
- A képzés (internetes távképzés) folytatása

2000-ben

- Át kell adni a Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtárat
- Korszerűsíteni kell a könyvtárak lokális rendszereit, ahol szükséges, végre kell hajtani a számítástechnikai generációváltást
- Folytatni kell a városi könyvtárak országos hálózatba kapcsolását
- Biztosítani kell a nagyobb városi könyvtárak számára a MOKKA elérését
- Újabb, információval jól ellátott települések, városok, régiók kialakítása
- Különböző, a millenniumi ünnepi évfordulóhoz kapcsolódó multimédia-alkalmazások létrehozása és megvalósítása
- A hároméves kormányprogram keretében létesített kezdeményezések, fejlesztések, újdonságok megfelelő, ünnepi bemutatásának megszervezése a hazai és külföldi szakemberek, érdeklődők és idelátogatók számára

3.2.5.3.5. A TELEMATIKAI (IKT) PÁLYÁZATI KIÍRÁSOK¹⁵

A koncepcióban vázolt program megvalósítása olyan pályázati rendszer szerint történt, amelyben a pályázók a koncepcióban megfogalmazott célokhoz illeszkedő, hároméves átgondolt projekttel pályázhattak, és a pályázatokat szakemberekből álló kuratórium bírálta el.

1998

Az 1998-as pályázati kiírás, amelynek végső szövege a szakmai szervezetekkel való egyeztetés után készült el, február 25-én jelent meg „Koncepció az országos könyvtári, múzeumi, levéltári és közművelődési információs hálózat fejlesztésére az információs társadalomban című koncepcióban megfogalmazott célok megvalósítására” címmel.

A Koncepcióban megfogalmazott prioritásnak megfelelően a pályázók körét a következők alkották:

- a nemzeti könyvtár
- a megyei közgyűjtemények és közművelődési intézmények
- az országos szakkönyvtárak, és országos közgyűjtemények
- és az egyetemi könyvtárak

A pályázóknak a Koncepcióhoz illeszkedő, az abban kitűzött célok megvalósulását elősegítő, három évre kidolgozott fejlesztési tervet kellett készíteni a saját intézményükre vonatkozóan, és az éves ütemezésnek megfelelően az 1998-ban megvalósítandó fejlesztések forrására pályázhattak.

¹⁵ A Telematikai pályázatokkal kapcsolatos tevékenységekben meghatározó volt Tóth Elek vezető főtanácsos (OKM–NEFMI Könyvtári Osztály) és Tokaji Nagy Erzsébet (OSZK) munkája.

Azok, **akik** megyei, regionális vagy szakterületi együttműködés alapján, több intézmény bevonásával, **közösen készítették a fejlesztési terveiket, prioritást élveztek.**

A következő négy területre lehetett pályázni:

- az intézmények IKT-infrastruktúrájának fejlesztésére: Internet csatlakozás létesítése, bővítése; lokális hálózat építése; hardvere eszközök
- a kulturális örökség szempontjából fontos információs vagy digitalizálása, elektronikus dokumentumok és adatbázisok készítése
- elektronikus hordozókon megjelenő dokumentumok beszerzése és szolgáltatása
- a könyvtárközi dokumentumellátás IKT-feltételeinek kialakítása és működtetése, az elektronikus dokumentumellátás, a közös katalogizálás fejlesztése és működtetése

A felhívásban megjelölt határidőre **164 pályázat**ot nyújtott be:

57 könyvtár,
19 levéltár,
29 múzeum,
19 közművelődési intézmény.

Különböző formai és tartalmi hibák miatt negyven pályázatot kizártunk, így 124 került elbírálásra. A összes támogatási igény 1 495 000 000 forint volt.

A pályázatok értékelését végző és a támogatási javaslatot kidolgozó bizottság tagjai: T. Bíró Katalin – MNM, Breinich Gábor – BFL, Drótos László – Miskolci Egyetem Központi Könyvtára, Fésű József György – MKM Közművelődési Főosztály, Huszár Ernőné – EKK, Kokas Károly – JATE Központi Könyvtár, Reisz T. Csaba – MOL, Suhajda Attila – MKM, informatikai szakértő, Tószegi Zsuzsanna – Neumann János Kht., Vajda Erik – MKE, Zalainé Kovács Éva – IKSZ. A bizottság vezetője Skaliczki Judit, MKM Könyvtári Osztály.

Javaslatuk alapján a minisztérium felső vezetése 76 pályázónak:

36 könyvtárnak,
13 levéltárnak,
22 múzeumnak,
5 közművelődési intézménynek

ítélt meg támogatást.

A pályázati támogatás összege 316 800 000 Ft volt.

1999

A Konceptióban meghatározott ütemezésnek megfelelően ebben az évben a támogatandó intézményi kört bővítettük és – az előző évi nyertesek mellett – kiterjesztettük a városi intézményekre is.

Előre látható volt, hogy a pályázók száma legalább az előző évi két, két és félszerese lesz. A Magyar Köztársaság 1999. évi költségvetéséről szóló 1998. évi XC. tv. a NKÖM fejezetén belül a közgyűteményi és közművelődési telematikai fejlesztésre 846 000 000 forint előirányzatot tartalmazott. Ez az összeg – az előző évnek több mint két és félszerese – a várható pályázatokkal arányosnak látszott. Azonban ez a keret végül is – a közgyűteményi és közművelődési terület prioritása ellenére – csupán 500 000 000 forint lett.

A következő négy területet emeltük ki a fejlesztésből, és ezekre lehetett pályázni:

- a közgyűjtemények és közművelődési intézmények IKT-fejlesztésére: internet-csatlakozás kiépítése, meglévő internetcsatlakozás bővítése; lokális hálózat építése; integrált könyvtári rendszer használatának kialakítása, a meglévő fejlesztése
- a magyar kulturális örökség szempontjából fontos információs vagyron digitalizálása
- az elektronikus hordozókon megjelenő dokumentumok beszerzése és szolgáltatása
- a dokumentumellátás IKT-rendszerének kialakítása és működtetése, elektronikus dokumentumellátás, közös katalogizálás fejlesztése, működtetése

Ebben az évben már arra kértük az intézményeket, hogy a második területre benyújtott pályázataikat (digitalizálás) a Neumann Kht.-nak is küldjék meg. Erre azért volt szükség, mert a kht. feladatai közé tartozott a digitalizálási programok koordinálása.

A pályázati felhívásra 430 intézmény nyújtott be pályázatot. Különböző formai és tartalmi hibák miatt már csak öt pályázatot kellett kizárni. Így a bizottság

- 239 könyvtár,
- 22 levéltár,
- 35 múzeum,
- 95 közművelődési intézmény, és
- 34 összevont intézmény

pályázatát bírálta el.

Az összes igény 2 100 000 000 forint volt.

A pályázatok értékelését végző és a támogatási javaslatot kidolgozó bizottság tagjai: Ambrus Zoltán – MKE, T. Bíró Katalin – MNM, Breinich Gábor – BFL, Gaálné Merva Mária – Gödöllői Városi Múzeum, Kiss László – NKÖM Közművelődési Főosztály, Reisz T. Csaba – MOL, Riethmüller János – Rózsa Művelődési Ház, Tószegi Zsuzsanna – Neumann János Kht., Zalai Kovács Éva – IKSZ. A bizottság vezetője Skaliczki Judit, NKÖM Könyvtári Osztály volt.

Javaslatuk alapján a minisztérium felső vezetése 319 pályázónak,

- 170 könyvtárnak**
- 20 levéltárnak**
- 31 múzeumnak**
- 76 közművelődési intézménynek**
- 22 összevont intézménynek (könyvtár és művelődési ház)**

ítélt meg támogatást.

A pályázati támogatás összege 500 000 000 forint volt.

2000

A 2000. évi pályázati kiírásunk tartalmát az IKT-fejlesztésekre pályázati úton szétosztható előirányzat radikális csökkentése határozta meg. A 380 000 000 forint előirányzathoz csak 112 350 000 forintot fordíthattunk a pályázatok támogatására. **Ez felborította a Koncepcióban – és természetesen a pályázó intézmények és együttműködési társu-**

lások által kidolgozott tervekben – meghatározott fejlesztési ütemezést. Az ütemezés szerint ebben az évben be kellett volna fejezni a városi intézmények bekapcsolását az NIIF hálózatba, erre azonban így nem volt lehetőség.

A szakmai konzultációk eredményeként úgy ítéltük meg, hogy a rendelkezésre álló forrást a legoptimálisabban akkor tudják felhasználni a könyvtárak, ha a két év alatt elért fejlesztési eredményeket tartjuk szinten. Ezért a pályázók körét ebben az évben az 1998-ban és 1999-ben meghirdetett tematikai pályázatok nyerteseire szűkítettük.

Pályázni az alábbi témákra lehetett:

- az IKT-infrastruktúra fejlesztésére, internetcsatlakozás bővítésére, lokális hálózat fejlesztésére, integrált könyvtári rendszer kialakítására
- a magyar kulturális örökség szempontjából fontos információs vagyón digitalizálása (az erre a témára benyújtott pályázatokat a Neumann Kht.-nak is el kellett küldeni)
- a dokumentumellátás IKT-feltételeinek kialakítása és működtetése, elektronikus dokumentumellátás, közös katalogizálás fejlesztése, működtetése

A fenti feltételek mellett 300 intézmény,

161 könyvtár,

18 levéltár,

27 múzeum,

68 közművelődési intézmény, és

26 összevont intézmény

nyújtott be pályázatot.

A teljes pályázati igény 1 425 000 000 forint volt.

A pályázatok értékelését végző és a támogatási javaslatot kidolgozó bizottság tagjai: Ambrus Zoltán – MKE, T. Bíró Katalin – MNM, Breinich Gábor – BFL, Gaálné Merva Mária – Gödöllői Városi Múzeum, Kiss László – NKÖM Közművelődési Főosztály, Reisz T. Csaba – MOL, Riethmüller János – Rózsa Művelődési Ház, Tószegi Zsuzsanna – Neumann János Kht., Zalainé Kovács Éva – IKSZ. A bizottság vezetője Skaliczki Judit osztályvezető, NKÖM volt.

Javaslatuk alapján 199 pályázónak,

129 könyvtárnak,

13 levéltárnak,

12 múzeumnak,

33 közművelődési intézménynek,

12 összevont intézménynek (könyvtár és művelődési ház)

ítélt meg támogatást a minisztérium felső vezetése.

A pályázati támogatás összege 112 350 000 Ft volt.

A hároméves pályázat értékelése

Ahhoz, hogy megtudjuk, mennyire voltak hasznosak a pályázatok, kérdőívet készítettünk, amelyet elküldtünk az összes olyan intézménynek, amely az elmúlt három évben a tematikai pályázaton támogatást kapott; azaz

- 242 könyvtárnak
- 195 múzeumnak
- 83 levéltárnak és
- 179 közművelődési intézménynek.

A kérdőív az 1997 és 2000 közötti állapotra vonatkozott, hét terület fejlődését kívánta megtudni, ezért az alábbi kérdéscsoportokat tartalmazta:

- hardverfejlesztés,
- lokális hálózat kialakítása,
- internetkapcsolat létesítése,
- szoftverek alkalmazása,
- adatbázisok kialakítása,
- képzések, személyi kérdések,
- fejlesztési irányok.

A kérdőíveket a 242 könyvtárból 224
a 195 múzeumból 76
a 83 levéltárból 21 (!)
a 179 közművelődési intézményből 103

küldte vissza.

A beérkezett kérdőívek feldolgozása azt mutatta meg, hogy mennyiben járult hozzá a hároméves pályázati rendszer az intézmények IKT-fejlesztéséhez.

KÖNYVTÁRAK – 224 intézmény válasza alapján

Hardver	Összesen (db)	Telematikai pályázatból (db)	Arány (%)
Számítógép	4075	921	22,6
Nyomtató	1199	123	10,2
Speciális hardver	777	123	15,8
Lokális hálózat	184 intézményben	62	22,0
Szerver	318	91	28,6
Internetkapcsolat	201 intézményben	59	29,3

LEVÉLTÁRAK – 21 intézmény válasza alapján

Hardver	Összesen (db)	Telematikai pályázatból (db)	Arány (%)
Számítógép	434	140	32,2
Nyomtató	217	34	15,7
Speciális hardver	47	14	29,7
Lokális hálózat	21 intézményben	12	57,0
Szerver	25	14	56,0
Internetkapcsolat	21 intézményben	13	61,0

MÚZEUMOK – 76 intézmény válasza alapján

Hardver	Összesen (db)	Telematikai pályázattól (db)	Arány (%)
Számítógép	1124	243	21,6
Nyomtató	668	56	8,4
Speciális hardver	183	40	21,8
Lokális hálózat	48 intézményben		40,0
Szerver	49		46,0
Internetkapcsolat	56 intézményben	7	12,5

KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEK – 103 intézmény válasza alapján

Hardver	Összesen (db)	Telematikai pályázattól (db)	Arány (%)
Számítógép	675	183	24,0
Nyomtató	370	74	20,0
Speciális hardver	133	51	38,0
Lokális hálózat	42 intézményben		40,0
Szerver	24		55,0
Internetkapcsolat	78 intézményben	4	5,1

A fejlesztéssel kapcsolatos eredmények

Az IKT-koncepció, amit a pályázatokkal kezdtünk megvalósítani, megegyezett az európai fejlesztési trendekkel, mind a megvalósítandó célokat, mind a biztosítottak vélt (törvényi kötelezettségből fakadó) forrásokat illetően.

A telematikai pályázat közvetlen eredménye többirányú volt. Alapvetően két átfogó célt sikerült elérnünk. Egyrészt azt, hogy az IKT jelenléte természetessé vált a könyvtárakban, másrészt, együtt haladva a könyvtárügy szempontjából kiemelkedően fejlődő európai országokkal, közösen kezdtünk hozzá a közgyűjteményekben lévő tartalmak egységes hozzáférésehez. A részletes eredményeket a kérdőíves felmérés mutatja. Összefoglalva: internetkapcsolat és megfelelő hardver került

- minden ODR könyvtárba,
- a városi könyvtárakba,
- a nyilvános egyházi könyvtárakba,
- a főiskolai könyvtárakba,
- megyénként 10–15 községi könyvtárba.
- elkezdődött egy koordinált digitalizálási tevékenység is.

Az előző egy-két évhez képest sok pénz került ekkor a könyvtárakba, és a többi preferált intézménybe. A későbbi fejlesztéseknek az alapja ekkor alakult ki.

A könyvtárak ténylegesen elindultak a hálózati együttműködés útján, a nagy könyvtárakban megkezdődött a fejlett integrált számítógépes rendszerek működése.

Az internet megléte természetes lett nem csak a nagy, de a kisebb könyvtárakban is. Kialakult az ODR lelőhely-nyilvántartási adatbázisa. Nagy léptékkal megindult a dokumentumok adatainak visszamenőleges gépre vitele.

Az önkéntes szerveződéssel létrejött, igen előremutató kezdeményezést, az 1994-ben szerveződött Magyar Elektronikus Könyvtárát intézményesítettük, az Országos Széchényi Könyvtár szervezetébe helyeztük. Az OSZK – fenntartói támogatással – áttért egy új számítógépes rendszerre, ami akkor nagyon jónak és korszerűnek tűnt.

A hároméves telematikai fejlesztés támogatása majdnem egymilliárd, pontosan 929 150 000 Ft volt.

A pályázati eredmények összességében elégedettségre adtak okot.

3.2.5.3.6. A MAGYAR ORSZÁGOS KÖZÖS KATALOGIZÁLÁS TÁMOGATÁSA

Az országos közös katalogizálás gondolata, majd terve Mader Béla alapvető elgondolásai alapján a Magyar Országos Közös Katalogizálás, továbbiakban a MOKKA nevű projekt kidolgozásában valósult meg 1996-ban.

Ez a projekt az adatsere lehetővé tételével a minden könyvtárban az újra és újra megismétlődő feltárási munkát kívánta megkönnyíteni vagy éppen feleslegessé tenni.

A MOKKA-konceptió kialakulása után a tárca – a MOKKA sikeres OSI-pályázatát kiegészítette és 15 millió forinttal támogatta a fejlesztési munka elkezdését.

Másrészt – egy későbbi időpontban – olyan modul kidolgozását is célként tűzte ki, amelyben az adatbázis lelőhely-nyilvántartásként is funkcionál, és így távlatosan az országos dokumentumellátás alapeszközévé válik. (ld. előző oldalak)

A minisztériumi telematikai pályázatok is erőteljesen hozzájárultak a MOKKA fejlesztéséhez.

A telematikai fejlesztésekre kiírt pályázatokon a pályázatokat elbíráló kuratórium a MOKKA pályázatát támogatta.

Év	Pályázatból	Pályázaton kívül
1998	8 000 000	5 000 000
1999	4 000 000	
2001	11 000 000	

A pályázati lehetőségeken kívül 2001-ben még úgynevezett külön támogatási keretből **5 millió Ft-ot, 2002 elején pedig 15 millió Ft-ot** biztosított a Kulturális Minisztérium Könyvtári Osztálya erre a feladatra.

Mindez **összességében** – négy év alatt – **48 millió Ft** volt. Ez az összeg – az OSI-pályázaton elnyert kezdő tőkével, a 15 millió forinttal – a rendszer kifejlesztéséhez, és működtetésének elindításához elegendőnek tűnt. Nem tekinthettük anyagi természetűnek, a több éve húzódó késlekedést.

2001-ben nyilvánvalóvá vált, hogy a MOKKA-projekt további finanszírozása az egyesületi (konzorciumos) alapon tovább nem lehetséges. A megvalósítás során jelentkezett problémák által okozott késedelem felemésztette a rendelkezésre álló eszközöket, különösen pedig a jövőbeli folyamatos működés finanszírozására kellett más megoldást találni. A MOKKA felügyeletét gyakorló Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma mozgósítani tudta a legszükségesebb forrásokat, de ehhez arra volt szükség, hogy a MOKKA további fejlesztését és üzemeltetését a minisztérium felügyelete alá tartozó Országos Széchényi Könyvtár vegye át. Ez 2002 elejével meg is történt és az Országos Széchényi Könyvtár valamint a MOKKA Egyesület közötti munkamegosztás elveit két-

oldalú megállapodásban rögzítették. A MOKKA Egyesület a jövőben a tagkönyvtárak érdekeinek képviselésével, a fejlesztés és a működés szakmai segítségével és ellenőrzésével foglalkozik.

A Mader Béla nevéhez fűződő projektgondolás – jóllehet, 1996-ban kezdődött, amikor megalakult a MOKKA Egyesület – tényleges megvalósulásának dátuma 2003. A projektszervező 2001-ig Vajda Erik, majd 2007-ig – sajnálatosan korai haláláig – Bakonyi Géza volt.

3.2.5.4. A nyilvános könyvtárak feltételrendszere kialakításának megkezdése

A millennium évében új jelzős összetételt találtak angol kollégáink a nyilvános közkönyvtárakra: „az utca egyetemé”. Az utca egyetemként működő könyvtár több feladatot lát el, mint az, amely dolgozószobaként funkcionált. Ebben az esetben ugyanis az állandó továbbképzésnek, átképzésnek, a távoktatásnak nem egyszerűen színtere a könyvtár, hanem dokumentumai, a megszerezhető információk és az „információ és tudásmenedzser”, a könyvtári tevékenység aktív részesei. Ez az új feladat természetesen integrálódik az eddigi könyvtári tevékenységek sorába, szem előtt tartva és megvalósítva a deklarált társadalmi elvárást: „a könyvtár az információs társadalom alapintézménye”.

A nyilvános könyvtárak feltételrendszere kialakítása megkezdésének főbb pontjai:

- az Érdekeltségnövelő támogatás a 15/1998. MKM és az azt módosító 13/2001. NKÖM rendelet alapján a könyvtárakba jutó dokumentumállomány
- a Felzárkóztató pályázat a községi és városi könyvtárak állománygyarapítási összegének támogatására

Az önkormányzati könyvtárak állománygyarapításának fejlesztésére szolgáló program 1998-tól működik, és a könyvtárak számára a biztonságot, az állandóságot és a kiszámíthatóságot jelenti.

Az Érdekeltségnövelő támogatás számokban

Év	Könyvtári érdekeltségnövelő támogatás	Települések száma
1998	180 000 000	2017
1999	224 056 000	2182
2000	269 445 000	1525
2001	279 326 000	1485

A feltételrendszerek javítását eredményezte az osztály további három pályázata:

- A **Könyvtárpártoló önkormányzat** azon fenntartókat díjazta, amelyek a könyvtári területre kiemelt támogatást fordítottak, és az elismerés további forrásokat szabadított fel
- Az **Esélyegyenlőséget növelő** pályázat a könyvtári szolgáltatások fejlesztését jelentette a hátrányos helyzetűek számára
- A **korszerű könyvtár, korszerű könyvtári környezet** című pedig a berendezések megújítását tette lehetővé.

Természetesen a feltételrendszert javították a már említett IKT- és ODR-fejlesztések is.

A szakmai elképzelés szerint a nyilvános könyvtárak rendszere nem lezárt rendszer, hiszen a fenntartó elhatározása nyomán, a szakfelügyeleti ellenőrzések következtében, erre jegyzékre fölkerülni és a jegyzékről lekerülni is lehetett.

3.2.5.5. Az Országos Széchényi Könyvtár szervezeti és szolgáltatási korszerűsítésének megkezdése

A nemzeti könyvtár a rendszerváltás idején, a megszűnő, elapadó központi szolgáltatások hiányában, a könyvtárak közötti koordinációs tevékenység elvetése miatt elvesztette központi szerepkörét.

Olyan új szerepre volt szükség, amely komplex módon újította meg a nemzeti könyvtárt. Egyrészt folytatta mindazt a nemes hagyományt, amely az OSZK szervezeti kultúrájának része volt, másrészt tartalmazta a törvényben megfogalmazott alapfeladatokat, amelyek megegyeztek általában a nemzeti könyvtári alapfeladatokkal, harmadrészt pedig, egy új, a szolgáltató nemzeti könyvtári filozófia mentén, a XXI. század könyvtári lehetőségeinek is megfelelnek.

Nagy gondokkal kellett ugyanis a könyvtárnak szembe néznie a fokozatos, nagyarányú költségvetési csökkentés és az IKT jelentős hiánya miatt.

A minisztérium a megújítás eléréséhez olyan vizsgálatot tett lehetővé, amelyet két, európai szinten is elismert brit könyvtári és információs szakértő végzett: Maurice Line, és Richard Heseltine. Az előbbi a könyvtár stratégiájával, szerepével, feladatrendszerével és szervezetével, utóbbi az IKT helyzetével foglalkozott. A vizsgálat 1996. szeptember 23–26-a között folyt.¹⁶

A vizsgálat alapmegállapításai között a következők szerepeltek:

- OSZK mind rövidtávon, mind hosszú távon krízishelyzetben van
- nincs jövőképe
- a költségvetés 75%-a bér, ezért radikális változtatásra van szükség
- 1997-re további 20%-os csökkenés várható, így a könyvtár csontváz lesz
- ha nem történik minden területen erőteljes változtatás, akkor a könyvtár „könyvmúzeummá” válik
- hiányzik a korszerű IKT-infrastruktúra,
- nincs tisztázva, hogy mi a nemzeti feladat, amelyet feltétlenül az OSZK-nak kell végezni
- a könyvtár menedzsmentje és munkatársai nem ismerik megfelelőképpen a szolgáltató könyvtár szerepét
- nagy problémát okoz az épület, kevés dokumentum fér el benne, költséges a fenntartása, és nem hatékony a külső raktári megoldás

A javaslatok között az alábbiak merültek fel.

- feltétlenül csökkenteni kell a bekerülő köteles példányok számát, ezzel a munka is csökken
- változtatni kell a legalább húszéves gyűjteményszervezési politikán
- komoly támogatásra van szüksége a könyvtárnak az IKT-fejlesztésre
- a menedzsmentnek gyorsabban kellene reagálnia a problémákra

¹⁶ Line, Maurice B.: The National Széchényi Library. Issues Facing the Library and Proposals for Action. Report. Bp., October 1996.

- a munkatársakat motiválni kell, és erre nemcsak a fizetés alkalmas
- a munkatársak közötti nem megfelelő kommunikáción változtatni kell
- változtatni kell a könyvtár és a többi könyvtár közötti kapcsolaton is
- végig kell gondolni az ingyenes és a térítéses szolgáltatások körét
- pontos képet kell kapni arról, hogy kik a használók és mit kívánnak használni

És a legfontosabb javaslat: a nemzeti könyvtárnak el kell készítenie a **jövőképét**.

Ennek a vizsgálatnak több következménye lett:

- egyrészt 1997 első felében az Ernst & Young Kft. részletesen megvizsgálta a könyvtár szervezetét, menedzsmentjét, szerkezetét, az ésszerűsítési lehetőségeket, és ezzel nagymértékben hozzájárult a könyvtárban működő általános menedzselési technikák javításához.
- másrészt a minisztérium számára egyértelművé vált, hogy minél előbb meg kell oldani a könyvtár égető információs infrastruktúra fejlesztését, azaz új szerverre és szoftverre van szükség.

1997-ben nyílt végre lehetőség a nagyarányú IKT-fejlesztésre.

A minisztérium fenntartói támogatásával, a könyvtár vezetőivel történt többszöri tárgyalás után lehetővé vált, hogy az 1992 óta működő, DOBIS/LIBIS integrált gépi rendszerét a könyvtár korszerűbbre cserélje, és pályázatot írjon ki egy új integrált rendszer beszerzésére.

Ennek előzménye volt, hogy Poprády Géza főigazgató még 1996 végén megbízást adott az OSZK Fejlesztési Osztály és a Számítástechnika Alkalmazási Osztály számára a számítástechnikai jövőkép megfogalmazására. A megbízás nemcsak elméleti modell kidolgozására szólt, hanem a költségbecslésre is.

Miután a pályázati kiírás realitássá vált, az MKM részletes tervet kért a könyvtártól a jövődő integrált könyvtári rendszerrel kapcsolatban. Ezt a tervezetet véleményezésre eljuttattuk a könyvtáros szakmai szervezeteknek, majd a beérkezett vélemények ismeretében 1997. augusztus 8-án az MKM-ben a Kulturális Örökség Főosztály és a Könyvtári Osztály szervezésében munkamegbeszélést tartottunk. Ezen, amelyen a könyvtár munkatársain kívül informatikai szakértők vettek részt, a beérkezett véleményekkel kiegészített tervezetet vitattuk meg. Így került sor a pályázati koncepció tervezetének összeállítására. A szoftvert közbeszerzési eljárás keretében kellett beszerezni, úgy, hogy 1997-ben a projekt elkezdődjék, és 1998 végére a projektnek be kellett fejeződnie.

A pályázat 1997. október 8-án jelent meg, két kötetben, angol nyelven, a leadási határideje 1977. november 8. volt. Eredményt 1977. december 12-én hirdettek, majd egy hétre rá megkötötte a szerződést az OSZK a győztes pályázóval. A pályázatot az Inter-soft Kft. nyerte két alvállalkozóval, az IBM Magyarországgal és az ELIAS (Extended Library Access Solution) belga céggel közösen. A nyertes szoftver az AMICUS lett.¹⁷

Az OSZK következő nagy, átfogó vizsgálatára 2002-ben került sor.

2002-ben a minisztérium az általános éves ellenőrzés során az OSZK tevékenységét tekintette át.¹⁸

¹⁷ Horváth Ádám: Rendszerváltás az OSZK-ban, a közreműködő szemével. In: *Könyvtári Figyelő*, 1998. 2. 219–228.

¹⁸ Szakfelügyeleti vizsgálati megállapítások az OSZK tevékenységéről, 2002.

Ennek szakmai részét a Könyvtári Osztály szakfelügyeleti vizsgálat keretében végezte. A minisztériumi tervezésnek megfelelően elsődlegesen az előző éveket tekintettük át. A javaslatok azonban a jövőre vonatkoztak. Az NKÖM által vezetett vizsgálatban Cserey Lászlóné, Sajó Andrea és Baricziné Rózsa Mária vettek részt. A legfontosabb javaslatok a következők voltak:

- a szervezeti forma és a szervezeti kultúra átalakítása
- az IKT további fejlesztése
- a szolgáltatások korszerűsítése a nemzetközi gyakorlatnak és a hazai igényeknek megfelelően
- a nemzeti könyvtári gyűjtőkör végiggondolása abból a tekintetből, hogy mit takar a gyűjteményi teljesség
- a gyűjteményi teljesség felelősségének és a szükséges együttműködési megállapodások helyzetének tisztázása

3.2.5.6. A Könyvtári Intézet létrehozása

Az Intézet létrehozását mindenki támogatta, mégis bizonytalanság vette körül az elképzelést. Elég nehéz volt elhinni, hogy nagyjából azokkal a feladatokkal és munkatársakkal, akik addig is dolgoztak, nemcsak a cégtábla átfestésére kerül sor, hanem új funkciók végzésére is.

A KMK-ra – vezetői és az ott dolgozók – mindig is szerettünk úgy tekinteni, mint olyan intézményre, amelynek a szellemisége, a céljai megegyeznek a skandináv (talán leginkább a dán) könyvtári ügyekkel foglalkozó könyvtárakat felügyelő intézetével.

Ez az 1920-ban alapított szervezet, a Statens Bibliotekstilsyn (State Inspectorate of Public Libraries) több szerkezeti és fenntartási változtatáson ment keresztül 1990-ben, 1997-ben és végül 2008-ban.

Ma már ehhez a szervezethez tartoznak a könyvtárak mellett a médiaügyek is (a szervezet neve Dán Könyvtár- és Médiaügyi Hatóság lett). Fenntartója a kulturális minisztérium, legfontosabb feladata, hogy a kulturális politikával összhangban kidolgozza és támogassa a könyvtári stratégiákat, a könyvtári trendek megvalósítását.¹⁹

A mi szemünk előtt, a törvény alkotásakor ez a példa lebegett.

Egy olyan intézmény, amely a könyvtárügy jövőjével, stratégiájával, trendjeivel, szakfelügyeletével és kisebb gondjaival is foglalkozik, a minisztérium Könyvtári Osztályának meghosszabbított karjaként. Azt a reményt dédelgettük – a külföldi példák ismeretében –, hogy az azonnali döntések óráiban, a permanens döntéskényszerben, már megalapozott kutatásokra tudunk támaszkodni, így nem születhetnek ad hoc döntések.

Egy olyan intézmény, amely egyaránt szolgálja a könyvtárak, könyvtárosok és az irányítás szakmai érdekeit. Ennek érdekében hosszú távú, igényes vizsgálatokat végez ezen a területen. Kutatásokat, amelyek vizsgálati megállapításaira a fenntartóknak, az ágazati irányítóknak, és a könyvtárakban dolgozóknak egyaránt szükségük van.

Azt az elképzelést, hogy a minisztériummal, azaz a Könyvtári Osztállyal egész szoros munkakapcsolatban van csak értelme az intézmény tevékenységének, többen, többször összekeverték a szervilizmussal. Ez sokszor nehezítette a munkát, de egyik részről sem adtuk fel.

¹⁹ <http://www.bibliotekogmedier.dk>

A régi-új szerepkör mind anyagi mind szellemi investíciót igényelt, ami mind a fenntartó mind a könyvtár munkatársai számára erőpróbát, de szellemi izgalmat is jelentett.

3.2.5.7. Kudarok az IKT-fejlesztésben

Az okokat, amelyek következtében mégsem értük el az általunk várt hatást, a következőkben látom:

- a politikai döntések következtében finanszírozási forráshiány
- a korszerű könyvtári számítástechnikai ismeretek hiánya
- szakmai döntések helyett, sokszor politikai döntések születtek

Ha a törvényben lévő forrást a politikai döntések nem vonták volna ki, ma a nyugat-európai országokkal megegyező, fejlett IKT- és tartalomszolgáltatás lenne a könyvtárainkban, felkészült szakismeretekkel rendelkező könyvtárosokkal. A Nagy-Britanniában megkezdett, már említett országos, minden közkönyvtárra vonatkozó IKT-fejlesztést, a „People’s network” című projektet, 1998-ban kezdte meg a kormányzat és három év múlva befejezte.²⁰

A négyévenként változó politikai hangsúlyok igen nehezé tették a folyamatos fejlesztést, időnként megakadályozták.

Hangsúlyosan szerepel az anyagban **a párhuzamos fejlesztések elkerülésére** történő figyelmeztetés. Magyar Bálint, a kulturális törvényről adott interjújában erre a veszélyre külön felhívta a figyelmet²¹.

A fogyó, majd a költségvetésben eltűnő forrás **lehetetlenné tette, hogy minden nyilvános könyvtárban legyen internetkapcsolat**, és minden könyvtáros rendelkezzen korszerű számítógépes ismeretekkel.

A Neumann-ház is ki lett téve a különböző politikai erők harcának, **nem tudta teljesíteni a küldetését**, sem a digitalizálás koordinálásában, sem a képzésben. (Egyszerű lett volna megoldani mindezt a nemzeti könyvtárban, ha nem éppen ezekben az években zajlik az OSZK átalakítása, amely nem tette az intézményt alkalmassá az új feladatok befogadására.) Ma látjuk, hogy mennyire lemaradtunk ezen a téren. Máshol tartanánk nemzeti értékeink digitalizálásában, ha a következetes politikai akarat lehetővé tette volna, hogy a Neumann-ház megfelelő szakmai elkötelezettséggel hozzákezdjen már a ’90-es évek végén a közgyűjteményi intézményekben lévő kulturális javak rendszerszerű, meghatározott terv szerinti digitalizációjának koordinálásához.

Több esetben késleltette a korszerű IKT-megoldások megszületését **a korszerű szakmai ismeretek hiánya**, amelyek miatt sok utat kellett bejárni, míg az érvényes, jó megoldás nyilvánvalóvá vált. (ld. például: közös katalogizálás).

²⁰ New Library: The People’s Network. URL: <http://www.ukoln.ac.uk/services/lic/newlibrary/>

²¹ Magyar Bálint: A miniszter az új törvényről. In: *Könyvtári Levelező/lap*, 1998. 1. 1–2.

4. Országos könyvtárfejlesztési stratégia 2003–2007¹

A második stratégiai ciklus

SWOT analízis

Erősség

- A könyvtár szerepe és helye – szabályozási szinten – megváltozott, az 1997. évi CXL. törvényben írottak alapján.
- A Kormányprogramban nevesítve van a könyvtár, a megvalósítandó információs társadalom, a tudásalapú társadalom alapintézménye az információt gyűjtő, feltáró és szolgáltató könyvtár.
- A könyvtári törvény következtében központi támogatási források kerültek a rendszerbe.
- A törvényt követő jogi szabályozás új lehetőségeket adott a könyvtárak fejlesztésének és a könyvtárosok továbbképzési lehetőségeinek.
- A törvényt követően a jogszabályi felhatalmazás alapján időarányosan elkészültek a követő jogszabályok, új fejlesztési keretet jelölve ki a könyvtárügynek.
- A törvény meghatározta a hazai könyvtári terület fejlesztésének két kiemelt területét: az ODR-t és a telematikai (információs és kommunikációs infrastruktúra) fejlesztést.
- A fejlesztések folyamatosan követték egymást.

Gyengeség

- Bár a kormányprogramban és több fontos kormányzati dokumentumban szerepel a könyvtár kiemelt szerepe, fenntartási szinten ez nem jelenik meg, sőt, a fenntartói finanszírozás sok esetben – elsődlegesen az önkormányzatok tekintetében – elégtelen.
- A költségvetési törvénnyel a 2000. évtől megszüntették az 1997. évi CXL. tv-ben lévő finanszírozási automatizmust, megakadályozva ezzel, hogy a terület az elképzelt léptékkal és módon fejlődjék.

¹ Teljes részletességgel: <http://www.ki.oszk.hu>, Országos könyvtári stratégia 2003–2007.

- A felsőfokú oktató helyek eltérő színvonala következtében egyenetlen a frissen végzettek szakmai tudása.
- A pálya alacsony szintű megbecsültsége miatt kevesen választják ezt a hivatást.
- A kormányzat még mindig párhuzamos fejlesztéseket preferál mind a hálózat, mind a tartalomszolgáltatás terén, ahelyett, hogy a létező könyvtári rendszert fejlesztené megfelelőképpen.
- A 2000. évi Költségvetési törvény hatálytalanította az 1997. évi törvényben megfogalmazott finanszírozási források jelentős részét.
- A könyvtárosok szakismerete nem újult együtt a kívánalmakkal.

Veszély

- Csupán gazdasági érdekek miatt – a törvényi szabályozás ellenére – összevonások kezdődnek a könyvtári és közművelődési területen városi és megyei szinten is.
- Elaprózódik az információs társadalom informatikai és tartalomszolgáltatási lehetőségeinek finanszírozási forrása és a könyvtárak nem kapják meg azt a fejlesztést, amelynek a birtokában teljesíteni tudják a küldetésüket.

Lehetőség

- Az Európai Unió Maastrichti szerződésének (1992) 151. cikke említi a kultúra terjesztésének és ismertségének javítását, a kulturális örökség védelmét, és ezen feladatok megvalósításának egyik meghatározó intézménye a könyvtár.
- Az európai uniós csatlakozás megerősíti a könyvtárak és információs intézmények helyzetét.
- Az önkormányzatok megfelelőbb finanszírozása a könyvtárak esetében is megmutatkozik.

4.1. Helyzetkép

4.1.1. A vidék, elsődlegesen a kistelepülések könyvtári ellátása

A könyvtári ellátás általános helyzetét vizsgáló anyagok közül a legnagyobb gondot, a legtöbb megoldatlanságot a kistelepülések helyzete mutatta.

Azt az egyértelmű megállapítást, hogy a kistelepülések, a kisvárosok könyvtárhasználói hátrányos helyzetben vannak a nagyvárosban élőkkel szemben, a célzott elemzés pontosította. Feltárta azokat a területeket, amelyekben a legnagyobb volt a lemaradás.

A kistelepülések helyzete az 1970-es évektől kezdve megoldatlan. A részletes felmérés, amit az NKÖM ezzel foglalkozó munkacsoportja² 2003-ban készített, az alábbiakat állapította meg:

² A Könyvtári Főosztály által működtetett munkacsoport tagjai: Fehér Miklós, Varga Róbert, Tózsér Istvánné, Géczi Andrea, Litauszki Magdolna, Nagy László, Pallósiné Toldi Márta. A munkacsoport vezetője Ramháb Mária volt.

Magyarország 3135 önálló településén 3615 önálló könyvtár működik. Ezek 78%-a (2853) települési könyvtár. Ebből 283-ban szünetel a könyvtári ellátás. A települési könyvtárak közül

fővárosi, illetve megyei könyvtár:	1%
városi könyvtár:	9%
községi könyvtár:	90%,

Azaz a települési könyvtárak 90%-áról beszélünk, amikor a községi könyvtárakról és a könyvtárak 78%-áról, amikor a községi szolgáltatóhelyekről beszélünk.

A kistelepüléseken élő lakosság aránya a legnagyobb, a községi lakosság majdnem kétharmada 1000-nél is kevesebb lakosú településen él.

A községi szolgáltató helyek nagyságának átlaga megyénként is változó. A 2003. évben a legnagyobb átlagterülettel Békés megye rendelkezett (132 m²), a legkisebb átlag pedig Vas megyében volt, mindössze 37 m² területtel.

A könyvtárak többsége alkalmatlan könyvtári célra. Ennek okai: a kicsi, általában az iskolai tanteremmel megegyező nagyságú vagy annál is kisebb terület nem teszi lehetővé a megfelelő könyvtárhasználatot; a könyvtár helyisége nehezen megközelíthető; a berendezés nem felel meg a könyvtári feladatok ellátására.

A községi könyvtárak állománygyarapításra fordított éves összege is igen változó: 24,1%-uk (620 könyvtár) egyáltalán *nem* rendelkezik állománygyarapításra fordítható összeggel.

Százalékosan az éves állománygyarapítási keret:

17,0% (437 könyvtár)	0– 50 000 Ft
4,6% (376 könyvtár)	50 000– 100 000 Ft,
31,8% (816 könyvtár)	100 000– 500 000 Ft
9,8% (252 könyvtár)	500 000–1 000 000 Ft-nyi összeg
2,3% (61 könyvtár)	1 000 000 Ft-nál is magasabb összeg.

Mindezek az adatok jelzik, hogy a községi könyvtáraknak majdnem a fele egyáltalán nem, vagy csak igen minimális értékben tud könyvet vásárolni, azaz az ott lakók nem jutnak kurrens irodalomhoz.

A magyarországi összes beiratkozott olvasó száma 2 211 852 fő, 67%-uk (1 488 353 fő) települési könyvtár olvasója. A települési könyvtári olvasók közül

a megyei könyvtárakba beiratkozottak aránya	22%
városi könyvtárakba beiratkozott olvasók számaránya	44%
községi könyvtárakba iratkozott be	34%

A beiratkozott olvasók magas száma jelzi, hogy a nem megfelelő épületekben, a nem megfelelően gyarapított állomány mellett is beiratkoznak a községi könyvtárba.

A hazai összes könyvtárhasználatok száma 31 713 874, amelynek 61%-a, 19 399 365 alkalom települési könyvtári könyvtárhasználat. A könyvtárhasználatok megoszlása településtípusonként:

megyei könyvtárak	26%
városi könyvtárak	48%
községi könyvtárak	26%

A könyvtárhasználatok száma a beiratkozott olvasók arányában, a községi könyvtárakban a legalacsonyabb.

A települési könyvtári kölcsönzéseken belül a dokumentumok 17%-át a megyei könyvtárakból, 53%-át a városi könyvtárakból, míg 30%-át a községi könyvtárból kölcsönözték ki az olvasók. Ez az arány a községi könyvtáraknál – a fentiek fényében – igen jelentősnek mondható.

A személyi ellátottság tekintetében is nagy különbség tapasztalható a megyei és városi, illetőleg a községi könyvtárak között. Az összes könyvtári megbízási díjas személyzet 91,1%-a községi könyvtárakban dolgozik, a megyei könyvtárakban ugyanakkor kevesebb, mint 1% ennek a mutatónak az értéke. A díjazás nélküli könyvtári dolgozók aránya kiemelkedően magas, 88,4%-uk községi könyvtárban dolgozik. Az összes teljes munkaidős könyvtáros közül viszont kevesebb, mint 20% a községi könyvtárosok aránya, városi könyvtárak esetében több mint 50%, megyei könyvtáraknál, pedig több mint 25%.

Összességében a jellemzők a következők voltak: Bár a könyvtárak, a szolgáltató helyek száma kielégítőnek tekinthető (ami nem jelenti azt, hogy ez az ideális állapot), **az alapterületük kicsi, ezért a könyvtárak zsúfoltak.** A községi–kistelepülési könyvtárak **állománya elavult**, hiszen – különböző okokból kifolyólag – kevés új dokumentumot tudnak beszerezni. Ebből is adódik, hogy a forgalmi mutatók szerények.

A **kedvezőtlen működési feltételek** (rossz állagú, könyvtári célra alkalmatlan épületek, helyiségek, minimális gépesítettség stb.) mellett **még nagyobb gond a személyi ellátatlanság**, mind a ráfordított munkaidőben, mind a szakképzettségben.

Ezért nem meglepő, hogy a lakosság mindössze 12,8%-a tagja a községi könyvtáraknak, ami messze elmarad az országos 22%-os átlagtól.

Mivel az ország egyharmada kistelepüléseken él (35%), egyre nő a különbség a jól ellátott és az ellátatlan területek között.

Nem túlzunk, ha azt mondjuk, hogy a könyvtári ellátás a községek és a kistelepülések túlnyomó többségében katasztrofális.

4.1.2. Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer

Az ODR lelőhely-adatbázis (<http://odr.lib.klte.hu>) létrehozása az elmúlt időszak legsürgetőbb feladatai közé tartozott. A Debreceni Egyetemen szerkesztett lelőhely-nyilvántartás folyamatosan bővült és kiegészült a szolgáltató könyvtárak új beszerzéseivel. Ebben a rendszerben nemcsak valamely műre, de példányra is lehetett keresni. Ez az adatbázis, továbbá a közös katalógusok és az ODR-ben szolgáltató könyvtárak helyi adatbázisai együttesen alkották a gyors adatszerezés forrásait.

Az információkhoz való hozzáférést a dokumentumokhoz való gyors hozzájutásnak kell követnie. Ebben hathatós segítséget nyújtottak azok a technikai és informatikai eszközök, amelyekhez a könyvtárakat a minisztériumi támogatás segítette hozzá.

Mindezen tevékenységekben az ODR-munkabizottság munkájára támaszkodtunk.³

³ A ODR munkabizottságának tagjai 2002–2006: Bakonyi Géza, főigazgató-helyettes – JATE EK, Huszár Ernőné, főigazgató – BKÁE, Koltay Klára, főigazgató-helyettes – DEENK, Mender Tiborné, főigazgató – OIK, Pallósiné Toldi Márta igazgató, BDMK, Rác Ágnes igazgató, OSZK, Rády Ferenc, főigazgató-helyettes, OSZK, Ramháb Mária igazgató, KJMK, Kecskemét, Virágos Márta főigazgató, DEENK; a NKÖM Könyvtári Főosztály részéről: Kenyéri Katalin, vezető főtanácsos, valamint a munkabizottság vezetője Skaliczki Judit, főosztályvezető.

A Könyvtári Főosztály által működtetett *munkabizottság* elvi és gyakorlati kérdésekkel egyaránt foglalkozott: a fejlesztési irányok meghatározásával és a források elosztására tett javaslatokkal.

A működés zökkenőmentessége érdekében a Főosztály rendszeresen kiadott útmutatókkal⁴ is segítette és szabályozta a támogatás felhasználását és elszámolását, a nyilvántartások és adatszolgáltatások rendjét.

Különösen az első években volt szükség az eszközpark kiépítésére, olyan eszközök sürgős beszerzésére, amelyek a könyvtárközi szolgáltatás napi gyakorlatát szolgálják. A több mint száztízmilliós forrásból beszerzett eszközöket nem kívánjuk mind felsorolni, de a leggyakoribb fajtákról érdemes említést tenni: a dokumentumok feldolgozásához, nyilvántartásához és feltárásához, a tájékoztatás és kölcsönzés sokrétű feladatainak elvégzéséhez kilencvenkét *számítógépet* vásároltak a könyvtárak. Továbbá *két tucat fax, negyvenkilenc nyomtató, nyolcvankét fénymásoló és tizennyolc szkennert* gyorsította a könyvtárközi szolgáltatásban igen nagy szerepet játszó másolatkészítést és -küldést. A drága folyóiratok és kézikönyvek egyes részeiről készített másolatok továbbításában a dokumentumküldő *szoftverek* népszerűsége terjedt, és a minisztériumi támogatás *negyvenöt* ilyen program megvásárlását tette lehetővé.

A minisztériumi támogatások következtében az ODR-ben szolgáltató könyvtárak gyűjteménye folyamatosan bővült, eszközparkjuk korszerűsödött, aminek következtében egyre sokrétűbb könyvtárközi szolgáltatásokra lettek alkalmasak és a gyakorlat is mind gördülékenyebbé vált.

A rendszer megismertetéséért és népszerűsítéséért plakátot, szórólapokat jelentetünk meg mind a könyvtárhasználók, mind a könyvtárosok számára az új, minőségi könyvtárközi szolgáltatásokról.

A nyilvánosság erősítése érdekében a könyvtári szaksajtóban hónapokon keresztül ismertették szolgáltatásaikat és számoltak be tapasztalataikról a szolgáltató könyvtárak munkatársai, de megszólaltak az igénybe vevő, kisebb könyvtárakból azok a könyvtárosok is, akik a szolgáltatás haszonélvezői voltak. Ezek a beszámolók a pozitív eredmények mellett felvetették azokat az esetleges problémákat is, amelyek a napi gyakorlatban jelentkeztek, és ajánlásokat tettek a megoldásokra is.

A támogatások összegét és a felhasználás megoszlását a következő táblázat tartalmazza:

Év	Technikai eszközre (Ft)	Szoftverre (Ft)	Dokumentumbeszerzésre (Ft)	Támogatás összesen (Ft)
2002	21 870 000	6 120 000	84 900 000	112 890 000

Összesen ebben a ciklusban 655 780 000 Ft támogatásra került sor.

⁴ Országos Dokumentum-ellátási Rendszer. 1. Szerk.: Richlich Ilona, NKÖM, Veszprém, 2002.; Országos Dokumentum-ellátási Rendszer. 2. Szerk.: Richlich Ilona, NKÖM, Kecskemét, 2005.

4.1.3. A könyvtárak IKT- és tartalomszolgáltatás-fejlesztése

2000-ben a NKÖM Könyvtári Osztálya új telematikai koncepció kidolgozását kezdeményezte. A már ismertetett felmérés eredményeire támaszkodva, több szakértő bevonásával jelöltük ki az új célokat:

- a tartalomszolgáltatás fokozatos növelése és
- az információhoz és a dokumentumokhoz történő hozzáférés gyorsítása

A tervezéseknek ismét az anyagi lehetőségek szabtak határt. A 2000. évben elfogadott kétéves költségvetési törvény telematikai fejlesztésekre évente 380 000 000 forintot irányzott elő, pályázatokra ebből 130 000 000 Ft-ot lehetett költeni.

Ennek az összegnek és az új koncepcióban megfogalmazott céloknak a figyelembevételével végül is **2001-ben „Az Olvasás éve telematikai pályázata az olvasáskultúra fejlesztése és terjesztése érdekében”** című pályázatot írtunk ki a közgyűjtemények számára. Meggyőződéssel hittünk akkor is abban, hogy a különböző intézmények közötti együttműködés akadozása, időnkénti hiánya ellenére is ösztönöznünk kell a kooperációt a használók érdekében.

A pályázat célja a könyvtárak esetében az volt, hogy elősegítse az **elektronikus formában megjelenő szakfolyóiratok** minél szélesebb körű **hozzáférését**.

A levéltárak, múzeumok és közművelődési intézmények esetében, hogy **támogassa a nemzeti kulturális örökség szempontjából kiemelkedő dokumentumok és műtárgyak digitalizált formában való közzétételét és használatát**.

- A könyvtárak közül pályázhattak: a pályázati cél megvalósítására létrehozott könyvtári együttműködések, az Országos Széchényi Könyvtár, a Könyvtári Intézet, a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ Közhasznú Társaság, a megyei könyvtárak, az egyetemi könyvtárak és az országos szakkönyvtárak.
- Levéltárak közül: a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak.
- A múzeumok közül: az országos és a megyei múzeumok.
- A közművelődési intézmények közül: az országos, a megyei, illetve a térségi közművelődési információs rendszert, hálózatot működtető intézmények.

A fenti célok megvalósítása érdekében pályázatot két megvalósítási célra lehetett benyújtani:

a közös katalogizálási rendszerek fejlesztésére, valamint digitalizáló eszközökre és a digitalizálási tevékenység munkabérére.

A pályázat során 66 intézmény

- **39 könyvtár**
- **12 közművelődési intézmény**
- **5 levéltár**
- **9 múzeum**
- **1 összevont intézmény**

kapott támogatást 128 899 300 Ft értékben

Jóllehet a pályázat célja elsődlegesen a költségvetési törvényben megfogalmazottak szerint a digitalizálási tevékenység támogatása volt, ezen túlmenően a könyvtári terület három intézmény számára (OSZK, OIK, FSZEK) ebből a forrásból biztosította az Oktatási

Minisztérium által működtetett Elektronikus Információ Szolgáltatás (EISZ) egyes szolgáltatásaihoz való csatlakozást.

2002-ben „Országos elektronikus tartalomszolgáltatás-fejlesztés” címmel írtunk ki pályázatot. A pályázat célja a digitalizálás támogatása volt az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer hatékonyságának növelése, a dokumentumforgalom gyorsítása érdekében, valamint a már említett forrás biztosítása az Elektronikus Információ Szolgáltatás (EISZ) teljes szövegű adatbázisokhoz való hozzáféréshez.

A pályázatokat az Országos Széchényi Könyvtár, az Országos Idegennyelvű Könyvtár, a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ, az egyetemi könyvtárak, a megyei könyvtárak és az országos szakkönyvtárak számára írtuk ki.

A 31 könyvtári pályázatból **19 kapott támogatást 30 millió Ft értékben.**

EBSCO folyóirat-adatbázis megvásárlása a hazai könyvtárak számára⁵

A Könyvtári Intézet segítségével felmérést végeztünk a hazai könyvtárakban, és az derült ki, hogy ez az az adatbázis, amely leginkább alkalmas arra, hogy minden típusú könyvtár használói haszonnal tájékozódjanak benne. 2002-ben döntött arról a minisztérium, hogy ezt az adatbázist vásárolja meg országos licensszel, azaz minden könyvtár számára, a következő évben.

Elektronikus Információs Szolgáltatás, EISZ⁶

Az EBSCO melletti döntést megkönnyítette az is, hogy a felsőoktatás és a tudományos kutatás számára 2001-ben országos licenszként az akkori OM, OTKA, MTA, tudományos adatbázisokat vásárolt. Ez a nemzeti program a tudományos kutatás számára nélkülözhetetlen forrásokat hozott az intézményekbe

4.1.4. A könyvtárak állapota

A könyvtári gyűjtemények fejlesztése

Jóllehet, az ODR tagkönyvtárainak szolgáltatása lehetővé tette, hogy minden dokumentum különböző formában hozzáférhető legyen, e mellett feltétlenül szükség volt arra is, hogy az egyes könyvtáraknak saját, tervszerűen épített gyűjteménye legyen. Ehhez nyújt folyamatos központi támogatást a települési önkormányzatok részére a nyilvános könyvtárak feltételrendszere kialakításakor, a 3.2.5.4. fejezetben említett érdekeltségnövelő és a felzárkóztató pályázat, amely a 13/2002. (IV. 13.) NKÖM rendelet alapján működik. A program fedezete a Belügyminisztérium költségvetési fejezetében biztosított, a központosított előirányzatok között.

A települési önkormányzatok minden évben részesültek érdekeltségnövelő támogatásban a könyvtáraik állománygyarapításának fejlesztésére. A rendelet szerint az előző évi állománygyarapításra fordított saját összegük arányában kapják a támogatást.

A könyvtári ellátás finanszírozási problémái elsődlegesen nem is a rendszerben, hanem az egy-egy könyvtár fenntartásában mutatkoztak. Egyre nőtt a különbség a rendszer

⁵ <http://www.ki.oszk.hu/107/page.php?56>

⁶ <http://www.eisz.hu>

fejlesztésére adható finanszírozási források és az egy-egy könyvtár fenntartói támogatásának fogyó összege között.

Az ODR könyvtárak kiemelt fejlesztésével nőtt a különbség a központi támogatott-ságú nagy könyvtárak és a rosszul ellátott, kevés fenntartási költségvetésből gazdálkodó városi, községi könyvtárak között.

A rendszer legtöbb gonddal küszködő tagjai – az említettek mellett – az iskolai könyvtárak. A fenntartó iskola igen sok esetben nem méri fel, hogy a könyvtár egyrészt az olvasásra, önkifejezésre, kultúrára nevelés, másrészt, mint információs központ a tudás megszerzésének központi helye és nem kap megfelelő támogatást.

A könyvtárépületek

A megyei könyvtárak közül épületgondokkal és ebből fakadóan szolgáltatási problémákkal küzdött még mindig: Hajdú-Bihar, (Debrecen), Tolna (Szekszárd), Szabolcs-Szatmár (Nyíregyháza). Az említett könyvtárak közül a legkétségbeejtőbb helyzetben talán a Tolna Megyei Könyvtár volt, ahol az épület életveszélyessé vált. A könyvtárak vezetői erejüket meghaladó küzdelmet folytattak azért, hogy megépülhessen egy korszerű, megfelelő épület. Minden tiszteletet megérdemelnek a harcaikért.

Az egyetemek nagy beruházásai viszont, Debrecenben, Szegeden jelentősen növelték az egyetemek könyvtárellátásának szolgáltatási színvonalát.

Brit–magyar kapcsolatok

1998-ban a British Council Magyarország és az NKÖM közötti kulturális együttműködést kiterjesztettük a könyvtárakra is. A BC Tájékoztatói igazgatója, Szabó Sándor remek, innovatív partner volt. Az együttműködés, a közös munkák, feladatok elsődleges célja a kölcsönös tapasztalatcsere, a jó gyakorlatok átvétele volt.

Ezt megelőzte a megyei könyvtárak és a British Council 1997-ben létrejött megállapodása arról, hogy a BC Brit információs sarkokat hoz létre a könyvtárakban, „Gateway to Britain” címmel. Ezzel az új információs szolgáltatással a nyelvet tanulók számára is bővült a könyvtár szolgáltatási struktúrája.

2002-ben kezdődött a 2004-ig évente megismételt brit–magyar konferencia a minisztérium és a British Council együttműködésében. Az itthon rendezett konferenciák közül az első a Könyvtári Intézet és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, a második a Könyvtári Intézet, a harmadik konferencia esetében a Katona József Megyei Könyvtár társszervezésében történt. A konferenciák meghívottjai elsősorban a brit kollégák voltak, de itthoni szakemberek is tartottak előadásokat.

Ekkor járt Magyarországon Adie és Chris Batt. Adie a Croydon Megyei Könyvtár (UK) igazgatóhelyettese volt, aki akkoriban beszélt a hazai könyvtárosoknak először azokról a baba-programokról, a „book-start”⁷ programról, az „első könyvem” akcióról, amelyek közül többet azóta már itthon is megvalósítottak.

Chris Batt, akkor még az MLA, azaz a Museums, Libraries and Archives Council⁸ igazgatója, a változások könyvtári hatásaival, a stratégiákkal, a közgyűjtemények együttműködési lehetőségeivel ismertette meg a hallgatóságot. A három konferencia – mint a

⁷ Könyvstart – könyv ajándécsomag újszülötteknek.

⁸ Múzeumok, Könyvtárak és Levéltárak Tanácsa (UK).

címük is mutatja – „A könyvtár mindenkié”, „A könyvtárak a változó világban”, „Az új tudás korszaka” – az esélyteremtéstől, a könyvtári szerepek változásáig széles skálán mutatta be a változó világ változó könyvtárait.

4.1.5. A helyzetkép legfontosabb elemei

- a kistélepülések könyvtári ellátásának elégtelensége
- a könyvtárosképzés esetleges színvonala
- a szolgáltatások színvonalának könyvtárankénti esetlegessége, a minőségi szemlélet hiánya
- a mindenhová és mindenkire kiterjedő dokumentum- és információellátottság hiánya
- az IKT nagyobb arányú fejlesztésének akadozása
- a könyvtárosok társadalmi helyzetével kapcsolatos elégedetlenségek
- a könyvtárosok érdekérvényesítésének nem egységesen megfelelő ereje
- a könyvtárak társadalmi helyzetének esetenkénti súlytalansága

4.1.6. A helyzetképből fakadó feladatok

A nagyarányú **IKT-fejlesztések** nem érték el az **egyházi, a múzeumi, az akadémiai intézeti könyvtárakat, a kisebb szakkönyvtárakat** és a **kisebb települési könyvtárak** egy részét. Ezt, folyamatosan pótolni kell. Elsődlegesen az ODR-szolgáltató könyvtárakban jelentek meg, ezért fokozottan kell számolni azzal, hogy a már a rendszerváltás előtt is kevésbé fejlesztett kisvárosi könyvtárak, az egyházi, a nem nyilvános intézményi és szakkönyvtárak nem képesek egyenrangú partnerei lenni a könyvtári rendszernek.

A **minőségfejlesztés** nem alkotó része a kialakítandó könyvtári szolgáltatásoknak, jóllehet hazánkban is szerves része lett már a közszféra bizonyos területeinek: egészségügy, közoktatás és a meghonosítása folyik a közigazgatásban is. A külföldi könyvtárakban, a szakfelügyelet működtetésének és az irányelvek megalkotásának alapfeltétele. A korszerűség, a korszerű környezet és az EU-konform szolgáltatási színvonal bevezetése a minőségmenedzsment eszközeivel történik.

A könyvtárosok közül sokan nem rendelkeznek a **legkorszerűbb szakmai ismeretekkel**. A könyvtárhasználó igényeinek fokozott figyelembe vétele magával hozta a könyvtáros személyének és személyiségének előtérbe helyezését is. Csak felkészült, a szükséges ismeretekkel rendelkező, megbecsült könyvtáros lehet társa az információt igénylő partnernek

A kormányzat csupán a kulturális terület egyik feladatának tekinti a **könyvtárügyet**, jóllehet **fejlesztése az egész kormányzat feladata**. A stratégiai célok megvalósításakor szoros tárcaközi együttműködéssel lehet csak kezelni a megoldandó problémákat. Ilyen elsősorban az Oktatási Minisztérium és az Informatikai és Hírközlési Minisztérium, amely tárcák szándékával sok esetben – informatikai fejlesztés, tartalomszolgáltatás stb. – találkozik a közös kormányzati cél megvalósítása. Ezekben az esetekben kormányzati együttműködésre van szükség a közös stratégiai cél kivitelezése érdekében.

A 2003-as év miniszterváltást jelentett a minisztériumban. A könyvtári terület szempontjából igen ígéretesnek tűnt, hiszen az új miniszter, Hiller István meghirdette a könyvtári fejlesztés öt pontját az elkövetkező, 2006-ig terjedő kormányzati időszakra. Ezek a

fejlesztések minden szempontból találkoztak a szakma és a minisztériumi stratégia elképzeléseivel:

- internet-hozzáférés a nagyközségi könyvtárakban (250 könyvtár)
- internet 370 kistéleplési könyvtárban
- a könyvtári digitalizálási program fölgyorsítása
- évente legalább 50 települési könyvtár fejlesztése, rendbehozatala
- a tartalomszolgáltatás megerősítése, az EBSCO folyóirat-adatbázis megvétele minden hazai könyvtár számára

A miniszter által meghirdetett feladatokat beépítettük a stratégiába.

4.1.7. A helyzetképből kialakított stratégiai célrendszer

- a kistéleplések könyvtári ellátásának javítása
- a könyvtáros képzés, továbbképzés színvonalának javítása
- a szolgáltatások minőségfejlesztésének kialakítása
- a mindenhová és mindenkire kiterjedő dokumentum- és információ ellátottság megoldása az IKT fejlesztésével
- a könyvtárosok társadalmi helyzetének és érdekérvényesítésének javítása

4.1.8. A stratégia időhatárának kijelölése

Fontosnak tartottam, hogy a könyvtárügy céljai és fejlesztése meghaladjon egy-egy kormányzati ciklust. Ez történt ennek a stratégiának az esetében is.

A Jövőkép és a Küldetésnyilatkozat megfogalmazása ugyan még 1997-ben történt, de a stratégia előkészítésekor – el kellett ismernünk – időszerű maradt.

A helyzetkép adta egyértelmű változtatási kényszerek, az új kihívások, a társadalom elvárása a megvalósítandó célokban és a fejlesztendő kiemelt kulcsterületekben jelentek meg.

4.2. Jövőkép

Az információs társadalom, a tudásalapú társadalom alapintézménye az információt gyűjtő, feltáró és szolgáltató intézmény: a könyvtár.

4.3. Küldetésnyilatkozat

A hazai és nemzetközi információhoz és tudásanyaghoz történő szabad és korlátlan hozzáférés biztosításával a könyvtári rendszer egésze legyen alkalmas

- az állampolgári, a demokratikus jogi szabályozás megismerésére, és így a demokratikus jogállamiság továbbfejlesztésére
- a gazdaság, a piactgazdálkodás kérdéseiben való eligazodásra, illetve az ehhez kapcsolódó információ aktív felhasználására

- az oktatás különböző szintjeiben részt vevők segítésére
- az egész életen át tartó tanulás támogatására
- a kulturális, a művészeti terület megismerésére és az abban való részvételre
- a szabadidő hasznos eltöltésének segítésére
- az írni-olvasni tudás fejlesztésének segítésére, amelyek az előbbi tevékenységek aktív használatához elengedhetetlenek

4.4. A stratégiai célok alakulása

2002 márciusában kezdődött a stratégiai fejlesztési elképzelések egyeztetése a szakmai szervezetekkel. Folyamatosan csiszolódt az általunk készített anyag, és a visszaérkezett javaslatok is újra- és újra változtattak rajta. Ezek közül igen sokat be tudunk építeni a tervbe, és utána természetesen újra elküldtük a szervezetnek.

Ezt a változatot mindegyik szakmai szervezet megkapta, a KI a honlapjára is feltette. Minél szélesebb körben kívántuk egyeztetni a stratégiai célokat, minél több véleményt kapni, egyéni hozzászólásokat is. Ezzel lehetővé vált, hogy széles körben egyeztethessünk, a szakma véleményét beépíthessük a stratégiai tervbe. Azaz konszenzuson alapuló stratégiát készítsünk.

Az osztályon készített első változat az alábbi volt:

„A könyvtári terület stratégiai céljai 2003–2007 között⁹”

A könyvtári területen az 1997. évi CXL. törvény életbelépésével és annak alkalmazásával kezdődött el a rendszerváltás.

A törvényhez kapcsolódóan elkészült fejlesztési stratégia nagyobb részben megvalósult.

A stratégiai célok 1997-ben a következők voltak:

- az országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) kialakítása
- az 56 ODR tagkönyvtár tematikai, technikai és dokumentumállományának kialakítása, korszerűsítése
- a nyilvános könyvtárak feltételrendszere kialakításának megkezdése
- a könyvtárak tematikai fejlesztésének intenzív növelése
- a könyvtárosok továbbképzésének korszerűsítése
- a Könyvtári Intézet létrehozása
- a Nemzeti Könyvtár szervezeti és szolgáltatási korszerűsítése

Ezek a célok vagy teljes egészében, vagy részlegesen már megvalósultak. Az elkövetkező időben a változásoknak megfelelően, folytatva a törvényben kijelölt utat, új célokat fogalmazunk meg.

Ezek:

- a könyvtárosi életpálya vonzóbbá tétele
- az információhoz és a dokumentumokhoz történő hozzáférés biztosításának növelése a demokrácia és az esélyegyenlőség elveinek érvényesítése érdekében a tematikai fejlesztésen, és az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer fejlesztésén keresztül
- az elektronikus tartalomszolgáltatás fejlesztése
- a kistélepülések érdekében a könyvtári ellátás megszervezése a hatékony szolgáltató ellátórendszer kialakításával, a szolgáltatások megvásárlásának lehetővé tételével
- a kistélepülések érdekében a mozgókönyvtári ellátás megkezdése azokon a területeken, ahol a felmérések szerint ez a leggazdaságosabb megoldása
- irányelvek kidolgozása az egyes könyvtártípusokra vonatkozóan

⁹ A könyvtári terület stratégiai céljai 2003–2007 között. Gépirat. Bp., 2002. aug. 28.

- az Európai Unióhoz történő csatlakos érdekében a minőségi szolgáltatások növelése, a könyvtári minőségfejlesztés és minőségbiztosítás meghonosítása
- az esélyegyenlőség biztosítása a hátrányos helyzetű olvasók számára
- a könyvtáros képzés tartalmi irányai és a korszerű könyvtári tevékenységek közötti szorosabb kapcsolat létrehozása

Kulcsterületek

I. Az információhoz és dokumentumokhoz való hozzáférés biztosításának növelése a demokrácia és az esélyegyenlőség elveinek érvényesítése érdekében a telematikai fejlesztése és az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer fejlesztésén keresztül. Ennek megvalósításáért:

- I.1. Folytatni és fejleszteni a könyvtári rendszer magas szintű telematikai fejlesztését
- a tudásalapú társadalom alapintézményeként tovább kell fejleszteni a könyvtárak és a közgyűjtemények nagyterületi hálózati kapcsolatainak infrastruktúráját. A nyilvános könyvtári rendszerben a nagyközségi és községi könyvtárak szintjéig, (ebben az esetben a mozgókönyvtári ellátás részeként), valamint azokban a nem nyilvános könyvtárakban (múzeumi, egyházi, főiskolai, akadémiai kutatóintézeti), amelyek a nemzeti vagy egyetemes kulturális örökség szempontjából jelentős állománnyal rendelkeznek. A kis települések intézménykorszerűsítésénél az ún. Teleház programot is figyelembe kell venni.
 - a kormányzati ciklus ideje alatt költségvetési forrást kell találni a minden könyvtárban történő internethez való szabad, ingyenes hozzáféréshez. A technikai megvalósításhoz hálózati, vonalképzési feladatok is szükségesek (Informatikai és Hírközlési Minisztérium!) ez az alapja annak, hogy a kormányprogram idézett céljai megvalósíthatók legyenek.
 - a könyvtári hálózat tartalommal való feltöltése és szolgáltatásának első lépcsője a digitalizálás. A könyvtárak feladatainak prioritásában az első helyen áll. Ma még igen sok tennivalónk van annak érdekében, hogy az esélyegyenlőség megvalósulásáért a legkisebb települések könyvtárai is hozzájuthassanak a nagy gyűjtemények állományában lévő könyvekhez és folyóiratokhoz elektronikus formában.
 - fejleszteni kell a közérdekű tartalomszolgáltatást a megyei, városi és községi könyvtárak számára. Egyszerűen kezelhető webportálon keresztül a közkönyvtáraknak és a fenntartó önkormányzatoknak olyan új szolgáltatást kell biztosítani, amely a legújabb informatikai-kommunikációs technológiákon alapul. A portál a könyvtárak igényei szerint kialakított általános elektronikus tartalmak mellett (kézikönyvek, adattárak, lexikonok stb.) nyitott a közhasznú helyi és bármely más (agrár, egészségügyi, oktatási, önkormányzati stb.) információs rendszerek irányába.
 - az országos közös katalógusnak egységesen kell tartalmazni a jelenlegi közös katalógizálási lehetőségeket. (MOKKA, AMICUS, VOCAL stb.), hogy megoldódjék az adatcsere országos problematikája.
 - a digitalizálás és a tartalomszolgáltatás terén:
 - az OSZK teljes állományát feltáró katalógusok digitalizálása
 - egy-egy könyvtárnak a kulturális örökség szempontjából kiemelkedő gyűjteményeinek digitalizálása
 - a megyei könyvtárak értékes (egyedi, vagy kutatási szempontból fontos) helyismereti állományának digitalizálása
 - a bibliográfiai rekordokhoz kapcsolódó teljes szövegű tartalom megjelenítése (cross reference library – OSZK)
 - az elektronikus formában lévő folyóiratok archiválásának megoldása és a szerzői jogok figyelembe vétele mellett azok közgyűjteményi szolgáltatása
 - a digitális formában hozzáférhető folyóiratok és dokumentumok használatának biztosítása, ebben az utóbbi feladatban meghatározó az Országos Széchényi Könyvtár szerepe
 - a közkönyvtárak bekapcsolása a nemzetközi és hazai elektronikus tartalomszolgáltatás rendszerébe

A digitalizálási stratégiák kidolgozásában és a digitalizálási tevékenységek közgyűjteményi szintű koordinálásában kulcsszerepe van a Neumann János Digitális Könyvtárnak.

A Neumann Könyvtár nyilvános könyvtár, a hazai könyvtári rendszer és a közgyűjtemények tartalomszolgáltatási kérdéseinek virtuális koordinatív központja. Jelentős fejlesztésével az országos digitalizálási program meghatározó része teljesül.

- II. A dokumentumellátás színvonalának növelése az ODR szolgáltatásokban kialakított rendszer szerint
- a dokumentumokhoz való gyors és megbízható hozzáférés érdekében biztosítja az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer lelőhely adatbázisaként az Országos Széchényi Könyvtárban működő Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) működését.
 - az 56 ODR-könyvtár további kiemelt információs, informatikai és technikai fejlesztése.
- III. A kistéleplési könyvtári ellátás rendszerének kialakítása és fejlesztése
- Mivel nem minden kistéleplés önkormányzata tud önálló könyvtárat fenntartani, és ez nem is minden esetben gazdaságos, az ODR működtetése mellett szükség van olyan könyvtári szolgáltatási formák kidolgozására, amellyel csökkenthetők az információban szegény kistélepléseken élők hátrányai.
- a tervezési (EU) régiók kialakítása, az együttműködést koordináló helyi „könyvtári tanács-csal”. Az így létrejött régiók 1-2 milliós egységek könyvtári ellátásának összehangolására szolgálnak. (egyetemi, köz- és egyéb fenntartású könyvtárakra vonatkozóan is.)
 - az 1997. évi CXLI. törvény értelmében annak a modellnek a kidolgozása, amely a kis könyvtárakat fenntartó önkormányzatok számára biztosítja a szolgáltatások megvásárlását
 - a mozgókönyvtári ellátási rendszerre történő fölkeszülés kialakítása a hátrányos helyzetű települések ellátása érdekében. Jelentős további költségvetési ráfordítással a megfelelő vizsgálatok elvégzése után meg kell valósítani a projektet négy ezt vállaló megyében.
- IV. Az Európai Unióhoz történő csatlakozás érdekében a minőségi szolgáltatások növelése, a könyvtári minőségfejlesztés és minőségbiztosítás meghonosítása
- a „Könyvtári minőségfejlesztési program 21” című projekt megvalósítása a felsorolt célok elérése, az egységesen magas színvonalú könyvtári szolgáltatások és a különböző könyvtártípusra vonatkozó irányelvek kidolgozásának érdekében.
 - a minőségbiztosítás könyvtárakban megvalósítható formáival a könyvtári szolgáltatások minőségét tovább közelíthetjük az európai uniós normatívákhoz.
 - a your@library nemzetközi IFLA program mintájára széles, a társadalom aktív rétegeit is megcélzó tevékenységet kell szervezni a könyvtárak elfogadottságának megerősítésére.
 - az Európai Unióra és az uniós tagállamokra vonatkozó szakirodalom és információs eszközök gyűjtése és szolgáltatása legalább városi szintig.”

Könyvtárosoktól nem kaptunk javaslatot, de a szervezetektől igen. Mindegyik más és más szempontból volt lényeges.

Alapvetően mindegyik szervezet egyetértett a kijelölt célokkal. De más prioritásokat javasoltak, máshová tették a hangsúlyt, tovább bontották vagy kiegészítették az esetenként csak jelzésszerűen megjelent javaslatokat.

Az **EKK** akkori elnöke, Huszár Ernőné nevében összegzett dokumentum elfogadta és örömmel üdvözölte az új stratégia készítését, és sok jobbító észrevételt tett. Egyik legfontosabb megállapítása az volt, hogy a könyvtárügy rendszerváltása nem a törvénnyel kezdődött, azzal egyelőre elkezdődött folyamat zárult le. Igaza volt. Olyan részletekre hívta fel a figyelmet, amelyek hozzájárultak a feladatok pontosabb megfogalmazásához.

Az **EKE elnöke**, Gáborjáni Szabó Botond az egyházi gyűjteményekben lévő nemzeti kulturális kincsek digitalizálását emelte ki, és azokat a fejlesztéseket szorgalmazta, amelyek az egyházi könyvtárak IKT infrastruktúráját erősítik. Felvetette annak a kérdését, hogy az egyházi gyűjtemények ne csupán a könyvtárközi kölcsönzésben kötelező érvénnyel részt vevő könyvtárakként, hanem ODR szolgáltató könyvtárakként is szerepeljenek.

A **Főiskolai és Kari Könyvtárigazgatók Szövetsége** nevében Vadné Kokovay Zsuzsanna többek között a képzéssel kapcsolatban fogalmazott meg megfontolandó elvárásokat: „kívánatos lenne az ország összes képző intézményeiben a tananyag nagyobb fokú egységesítése és szerkezetének korszerűsítése. Ki kell dolgozni a tantervek szakmai képzési követelményeit.”

Majdnem mindegyik javaslat felvetette, hogy a minisztérium csak egy projektet támogasson a közös katalogizálás céljából. (Ez így is történt!)

Az **MKE elnöke**, Ambrus Zoltán megtartva a javaslatok sorrendjét, pontjait, azokat pontosította, és tette egyértelművé a helyenként még pontatlan mondatokat.

Az alábbiakban olvasható a végleges stratégia az osztály és a szakmai területek közötti együttműködés eredményeként.

4.5. Az elfogadott stratégiai célok

4.5.1. A könyvtári minőség, a hátrányos helyzetűek ellátása

A **könyvtári minőség** kérdésének európai színvonalú kezelése magában foglalja a **hátrányos helyzetű könyvtárhasználók** ellátásának előtérbe helyezését, a **megfelelő szolgáltatáshoz megfelelő szolgáltató helyek** kialakítását. Mindennek megnövelte az aktualitását az EU-hoz 2004-ben történő csatlakozás.

A hazai könyvtári ellátásnak minden tekintetben, feltételeik és szolgáltatásaik vonatkozásában is, egyenrangúaknak kell lenniük az Európai Unió könyvtáraival.

Azoknak a prioritásoknak kell érvényesülniük, amelyek a könyvtárhasználókat és a szolgáltatásokat helyezik előtérbe, amelyek az Európai Unió országai közül a jó könyvtárüggyel rendelkezőkét meghatározzák.

Ennek érdekében meg kell valósítani minden olyan új technikát és módszert, amelyek alkalmasak az új szolgáltatások és feladatok megvalósítására és a teljesítés mérésére. Ki kell alakítani a minőség alapú szakfelügyelet kritériumrendszerét. Fokozatosan tovább kell változtatni a társadalomban élő már nem releváns könyvtárképet.

Feladatok

- a minőségi szolgáltatások növelése, a könyvtári minőségfejlesztés és minőségbiztosítás meghonosítása az Európai Unióhoz történő csatlakozás érdekében
- a különböző típusú könyvtárak szolgáltatásainak széles spektrumot kell átfogniok, az élethosszig tartó tanulástól, az „életre tanulástól”, a hátrányos helyzetűek megfelelő könyvtári ellátásáig kell terjednie
- fontos a fizikailag hátrányos helyzetű könyvtárhasználók kiemelt ellátása
- a szolgáltatás környezeti feltételeinek javítása, hogy megfelelőképpen szolgálja az új igényeket
- a „Könyvtári minőségfejlesztési program 21” című projekt megvalósítása a felsorolt célok elérése, az egységesen magas színvonalú könyvtári szolgáltatások és a különböző könyvtártípusra vonatkozó irányelvek kidolgozásának érdekében
- a minőségbiztosítás könyvtárakban megvalósítható formáival a könyvtári szolgáltatások minőségét tovább kell közelíteni az európai uniós normatívákhoz, és meg kell valósítani a minőség alapú szakfelügyeletet

- a társadalom aktív rétegeit is megcélzó tevékenység szervezése a könyvtárak elfogadottságának megerősítésére a *your@library* elnevezésű IFLA-program mintájára
- az Európai Unióra és az uniós tagállamokra vonatkozó szakirodalom és információs eszközök gyűjtése és szolgáltatása legalább városi szintig

4.5.2. Az IKT és az ODR fejlesztése

Az információhoz és dokumentumokhoz való hozzáférés biztosításának további növelése **az IKT és az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer fejlesztésével.**

Elsődlegesen azokra a könyvtártípusokra figyelve, amelyek az addigi fejlesztésekből kimaradtak, ugyanakkor a hazai könyvtári ellátás szempontjából igen fontosak: egyházi, múzeumi, akadémiai intézeti és orvosi könyvtárak.

Az esélyegyenlőtlenségek csökkentésének biztosítása szükségessé tette a könyvtári rendszeren belül a mindenki számára elérhető Országos Dokumentum-ellátási Rendszerben szolgáltató könyvtárak fejlesztését.

Az ODR-ben szolgáltató könyvtárak többségében az IKT-fejlesztés az elmúlt években lehetővé tette a korszerű és gyors elektronikus szolgáltatás bevezetését, a kérések fogadását faxon, e-mail-ben vagy a könyvtár webes felületén keresztül.

A könyvtárközi dokumentumszolgáltatás legkorszerűbb formája kétségtelenül az *elektronikus dokumentumküldés*. Az ODR-ben szolgáltató könyvtárak mindegyike rendelkezik ma már a szükséges dokumentumküldő szoftverrel és szkennelvel, a kérő könyvtárak jelentős része (főként a községek és iskolák könyvtárai) azonban még nem. A fogadókészség ezen a területen egyelőre még korlátozott. Az eredeti formátumban történő küldés fontossága mellett, a jövő szolgáltatása az elektronikus dokumentum lesz.

Feladatok

- a könyvtári állományok feleljenek meg a használói igényeknek, a meglévő dokumentumok szolgálják mindazon célok kielégítését, amelyet a könyvtárügy küldetésnyilatkozatában meghatároztunk
- tovább kell fejleszteni a könyvtárak és a közgyűjtemények nagyterületi hálózati kapcsolatainak infrastruktúráját, a nyilvános könyvtári rendszerben a nagyközségi és községi könyvtárak szintjéig, (mozgókönyvtári ellátás esetén is), valamint azokban a nem nyilvános könyvtárakban (múzeumi, egyházi, főiskolai, akadémiai kutatóintézeti), amelyek – nemzeti vagy egyetemes kulturális örökség szempontjából – jelentős állománnyal rendelkeznek
- az országos közös katalógusnak egységesen kell tartalmazni a jelenlegi közös katalógizálási lehetőségeket (MOKKA, ODR, OSZK–LibriVision, VOCAL stb.), hogy megoldódjék az adatsere országos problematikája
- az OSZK dokumentumállományát feltáró katalógusok retrospektív katalógus-konverziójának elvégzése
- egy-egy könyvtár – a tudományos kutatás és a kulturális örökség szempontjából – kiemelkedő gyűjteményének digitalizálása
- a megyei könyvtárak értékes (egyedi, vagy kutatási szempontból fontos) helyismereti állományának digitalizálása

- az Országos Széchényi Könyvtár feladataként a digitális formában hozzáférhető teljes szövegű elektronikus publikációk bibliográfiai számbavétele, archiválása és használatának biztosítása;
- az országos digitalizálási program megvalósítása a Neumann János Digitális Könyvtár által kidolgozott digitalizálási stratégiák és digitalizálási tevékenységek közgyűjteményi szintű koordinálásával

4.5.3. A kistelepülések könyvtári ellátásának megoldása

Az alapvető cél mindannak a megváltoztatása, amelyet a helyzetkép feltárt. Azaz, el kell érni a demokratikus könyvtári ellátás érdekében, hogy a kistelepüléseken és a kisvárosokban élők ugyanazt a könyvtári ellátást kapják, mint amit az ODR tagkönyvtáraiban.¹⁰

Meg kell valósítani az 1997. évi CXL. Tv. 61. § 1)–2) bekezdésében írottakat, miután az esélyegyenlőség érdekében az országban bárhol minden állampolgárnak joga van hozzájutni az összes, számára szükséges információhoz és dokumentumhoz. A kistelepülések könyvtári ellátását csak rendszerszemlélettel lehet megoldani. Akár úgy, hogy a település önálló könyvtárat tart fenn és ezt fejleszti, akár úgy, hogy a megyei vagy a nagyobb városi könyvtártól vásárolja meg az önkormányzat azokat a szolgáltatásokat, amelyekre a településen szükség van.

Az IKT-fejlesztések következtében folyamatosan megteremtődik a technikai lehetősége annak, hogy a kistelepüléseken élők lakóhelyükön juthassanak hozzá a könyvtári szolgáltatások bővebb köréhez. Ehhez járul hozzá az ODR működése, amely a vidéken élők információs esélyegyenlőségét növeli.

Ahhoz azonban, hogy megismerjék és használni is tudják a kistelepüléseken ezeket a lehetőségeket, a települési könyvtárak általános fejlesztésére van szükség. A fejlesztést minden esetben meghatározza a település földrajzi elhelyezkedése, az ott élők igényei, a könyvtárfenntartó önkormányzat lehetőségei, ezért többféle lehetőség kell, hogy legyen a könyvtári ellátás megoldására.

Feladatok

- a törvény értelmében lehetőség van rá, hogy a település önkormányzata ne könyvtárfenntartással, hanem a könyvtári szolgáltatások megrendelésével teljesítse a kötelező feladatát. A nagyobb könyvtárak (megyei, nagyvárosi) kidolgozzák a lehetőségeket, hogy megyéjük, illetve a kistérségi ellátás keretében környezetük településeinek megrendelhető szolgáltatásokat tudjanak felajánlani.
- a mozgókönyvtári ellátás megújítása, illetve korszerű kialakítása. Az első időszak a vizsgálatok, felmérések, tervek készítésének az ideje. Ezután kísérleti jelleggel indulna a könyvtárbusz néhány térségben, a ciklus végére ott, ahol ez a legmegfelelőbb megoldás, már működni kell ennek a szolgáltatásnak. Az általunk elképzelt busz nem csak dokumentumokat szállítana, hanem számítógépek segítségével lehetőséget teremt a különböző könyvtári szolgáltatások elérésére.

¹⁰ Részletek Skaliczki Judit–Kenyéri Katalin: Tájékoztató az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer működtetésének hatásáról 1998–2004. In: *Országos Dokumentum-ellátási Rendszer. 2.* NKÖM, Kecskemét, 2005. 7–20.

- a kistelepülések könyvtári ellátása nem olyan feladat, amelyet önállóan meg lehet oldani. Erősíteni kell a kapcsolatokat az önkormányzatokkal, mint a települési könyvtárak fenntartóival. Természetesnek tartjuk az együttműködést az iskolákkal, hiszen változatlanul sok a kettős funkciójú könyvtár a kistelepüléseken, a teleház mozgalommal, és természetesen más közművelődési intézményekkel is, mivel a könyvtári és közművelődési tevékenység eltérő jellegű ugyan, de sok tevékenysége közel áll egymáshoz.

4.5.4. A könyvtárosi életpálya vonzóbbá tétele

Az 1997. évi CXL. törvény rendelkezik arról, hogy „a könyvtáros felsőfokú végzettségű”. Ennek megfelelően korszerűsíteni kell a képzést és a továbbképzést. Ugyanakkor nemcsak az ismeretanyag frissítésére van szükség, hanem új képességek, készségek fejlesztésére is.

Ezektől a változtatásoktól várható, hogy a könyvtárosok a könyvtárhasználók partnereivé válnak. Ebben az esetben megnőhet a társadalmi presztízisük és így megállítható a jelenlegi rossz tendencia, hogy a pálya nem rendelkezik elég vonzerővel, ezért csökken a könyvtárosok száma. Képzett és elkötelezett, a partnerséget, a könyvtárhasználót szem előtt tartó könyvtárosok nélkül nem végezhető el a könyvtárügy korszerűsítése.

Feladatok

- azoknak a lehetőségeknek a vizsgálata, amelyek a társadalmi megbecsültség növeléséhez vezetnek
- a képző intézmények informatikai infrastruktúrájának fejlesztése az Informatikai és Hírközlési Minisztériummal és az Oktatási Minisztériummal
- az Oktatási Minisztériummal együttműködve a felsőfokú szakirányú, akkreditált képzések megindításának ösztönzése
- a javasolt akkreditálandó továbbképzések többéves rendszerének megalkotása a fiatal munkatársak felkészítésének programjára
- a minőségi bérezési szempontok kidolgozásában való részvétel.

A kiírt négy stratégiai célhoz rendelt feladatok elvégzésére a Könyvtári Osztály projekt vezetőket bízott meg, akikkel közösen munkacsoportokat alakítottunk.¹¹

A munkacsoportok a 2003. év végére már bizonyos koncepcionális kérdésekre választ tudtak adni, meghatározva a feladatok közötti sorrendiséget is.

A továbbiakban a stratégia megvalósult eredményeit és kudarcait veszem sorra.

¹¹ A munkacsoportok vezetői és szakértői a célok sorrendjében: Dippold Péter, Zalainé Kovács Éva a 4.5.1.; Ramháb Mária, Litauszki Magdolna, Fehér Miklós, Tózsér Istvánné Géczi Andrea, Nagy László a 4.5.2.; Bartos Éva, Béneyi Miklós, Hangodi Ágnes, Horváth Sándor Domonkos, Papp István, Pálvölgyi Mihály, Redl Károly a 4.5.4. pontokban. A 4.5.3. az ODR-munkacsoport tevékenységéhez tartozott.

4.6. A megvalósult eredmények¹²

A célok megvalósításának munkamódszeréről

A munkacsoportok által írt dokumentumokat a különböző, témával kapcsolatos rendezvényeket, eseményeket, a munkacsoportok vezetőinek és tagjainak névsorát a Könyvtári Intézet a honlapján közölte. A munkacsoportok a ciklus első két évében, 2003-ban, 2004-ben sokszor találkoztak, hiszen akkor születtek a helyzetet feltáró elemzések, a különböző részanyagok. 2005-re mind a négy munkacsoport elkészített egy – egy olyan koncepciót, amely vagy egy miniszteri előterjesztés vagy egy további, a célhoz közelebb vivő többéves pályázati koncepció megvalósításához vezetett, vagy „csupán” felvázolta a továbbfejlesztés útját.

A fejlesztési koncepciókhoz – majdnem minden esetben – finanszírozási forrást tudunk biztosítani.

A munkacsoportok ülésein a tárca képviselői mindig részt vettek, amennyiben a csoport vezetője az osztály képviselője volt. A képviselőt többször a helyettes államtitkári részvételt jelentette. Mindez természetes volt, hiszen az ágazati irányítás stratégiai célkitűzéseit kellett feladatokká formálni, és a fejlesztésekhez kormányzati forrást találni.

A stratégiai célok megvalósításakor szoros tárcaközi együttműködésre számítottunk minden olyan esetben, amelyben a megvalósítás más tárcát is érintett. Elsősorban az Oktatási és az Informatikai és Hírközlési Minisztériumra, amely tárcák küldetése sok esetben – informatikai fejlesztés, tartalomszolgáltatás stb. – találkozott a kulturális tárcával a közös kormányzati cél megvalósításában.

4.6.1. A minőségmenedzsment és a hátrányos helyzetű könyvtárhasználók ellátása

A minőségmenedzsment alkalmazása a könyvtárak korszerűsítésének eszköze. A könyvtári terület intenzív fejlesztése megkövetelte, hogy a rendszerfejlesztés mellett kiemelten foglalkozzunk az olvasó igényekkel és elvárásokkal.

Ezzel érjük el a hazai könyvtárak megfogalmazott küldetését, vagyis hogy a könyvtárak kielégítsék a könyvtárhasználók igényeit. Ennek feltétele, hogy a könyvtárhasználó minden könyvtárban megbízható, azonos szintű szolgáltatással találkozzon. Ez a cél mennyiségi és minőségi kritériumok számbavételét, betartását, folyamatos fejlesztést és folyamatos értékelését jelent.

A minőségi kérdések közül a hangsúlyt a következő területekre tettük:

- humán erőforrás, módszerek, technikák megismerése, alkalmazása, és alkotó módon történő felhasználása
- a minőségirányítás könyvtári bevezetésének metodikája és gyakorlata
- minőségelvű értékelés: a minőségelvű szakfelügyelet
- a minősített könyvtári cím és a minőségi díj

¹² Ennek a fejezetnek az alapja: Skaliczki Judit: Esélyteremtés, hozzáférés, minőségi szolgáltatások. Félidőben a hazai könyvtárügy stratégiája. In: *TMT*, 2006. 1. 3–14.

Humán erőforrás, módszerek, technikák

A minőségmenedzsment könyvtári meghonosításának sok feltétele közül talán a legfontosabb az elkötelezett, szakismerettel rendelkező könyvtáros személye.

Azaz elsősorban képzésre, továbbképzésre, illetve alkalmazható technikákra, eszközökre van szükség a bevezetéséhez.

A Minőségmenedzsment tanfolyam akkreditálása óta 285 könyvtáros vett részt az akkreditált továbbképzésen.

A minőségfejlesztéshez, -biztosításhoz szükséges mérések, értékelések elvégzését segítő 2003-ban a Könyvtári Osztály megbízta a Könyvtári Intézetet, hogy egy munkabizottsággal dolgozza ki az MSZ ISO 11620:2000 szabvány alapján a könyvtári teljesítménymutatókat. Ezzel az eszközzel mérhető a szolgáltatások hatékonysága, lehetőség nyílik a különböző könyvtárakban végzett szolgáltatások minőségének összehasonlítására.

A még abban az évben megszületett kiadvány, a „Teljesítménymutatók a magyar könyvtári rendszerben” című ajánlás lett az alapja a 2003-ban az NKÖM által az Országos Dokumentum-ellátó Rendszerben (ODR) szolgáltató könyvtárak számára meghirdetett három éves pályázatnak. A fejlesztési projekt címe **„Könyvtári minőségfejlesztés – könyvtári korszerűsítés”** volt, amelytől azt vártuk, hogy először az ODR-könyvtárak, majd – a további források segítségével – a könyvtári rendszer többi tagja is eljuthasson a teljesítménymutatók alkalmazásától a normatívák kialakításáig.

- A projekt 2003-ban:
„Teljesítménymutatók a magyar könyvtári rendszerben” című ajánlásban meghatározott szolgáltatási mutatók alapján mérték a könyvtárosok a szolgáltatásokat, és kérdőívvel megvizsgálták az olvasói igényeket és a használói elégedettséget. Pályázni lehetett a „Teljesítménymutatók a magyar könyvtári rendszerben” című ajánlásban meghatározott szolgáltatási mutatók alapján elvégzett felmérésekre, valamint kérdőíves vizsgálatok elvégzésére a könyvtárhasználói elégedettségről és az olvasói igényekről. A két feladatot együttesen kellett elvégezni.
42 pályázat felelt meg a kiírásnak, amelyek közül 18 (43%) megyei, 17 (40%) egyetemi és 7 (17%) országos szakkönyvtár volt.
A könyvtárak nagyobb része mind a húsz teljesítménymutatót alkalmazta. 10 (23%) könyvtár nem használt minden mutatót, ebből 4 (9%) csak a kérdőívből dolgozott, 3 (7%) pedig több mutatót is felhasznált.
- A projekt 2004-ben:
Második lépésként a kapott teljesítménymutatók, olvasói igények és használói elégedettségi összehasonlításokat (benchmarking) végezték el könyvtártípusonként. Az összehasonlító vizsgálatokkal meghatározhatóvá válnak az egyes könyvtártípusok szolgáltatásaira általánosan érvényes teljesítménymutatók.
A szolgáltatási teljesítménymutatók majdani alkalmazása teszi lehetővé, hogy a könyvtárhasználó minden könyvtárban azonos minőségű szolgáltatást kapjon, aminek az alapja mindenütt a könyvtárbarát, szolgáltató szemlélet.
Ennek a szemléletnek a megerősödését jelentette ez a pályázat is. Az ODR-szolgáltató könyvtárak közül 46-an pályáztak, és a pályázatok közül a szakmai kuratórium 36-ot fogadott el. A pályázó könyvtárak – figyelembe véve a könyvtárak típusait, külső és belső körülményeit – csoportokat alkotva pályáztak.
- 2006-ban: (a 2005. évi teljesítés elmaradt a 107/2005. évi Kormányhatározatban megfogalmazott maradványrendelkezés miatt) a külföldi irányelvek, normatívák

figyelembevételével a könyvtár-típusonkénti irányelvek megalkotása lesz a feladat. Ennek a feladatnak a megfelelő szintű elvégzése érdekében az NKÖM anyagi támogatásának köszönhetően a Könyvtári Intézet lefordította az IFLA/UNESCO 2001. évi irányelveit.

- Ugyanakkor 2006-ban „A Könyvtári Minőségfejlesztési projekt” munkacsoportja¹³ hozzákezdett a partnerközpontú könyvtár kialakítása feltételeinek megfogalmazásához annak érdekében, hogy a könyvtárak a gyakorlatban bevezethessék a minőségirányítási rendszert.

Elkészítettük a minőségirányítás könyvtári bevezetésének metodikáját a következő alapelvekre alapozva:

- stratégiai terv a minőségi munka több éves tervezésére és fejlesztésére
- a vezetőség felelőssége
- partnerközpontúság
- folyamatközpontúság, folyamatos javítás
- teljes elkötelezettség
- folyamatos képzés, továbbképzés
- értékelés, önértékelés, elismerés, motiváció

A projektben részt vevő könyvtárak (*lásd 13. jegyzet*) elsőként hozták létre a minőséggel foglalkozó munkacsoportot, a Minőségirányítási Tanácsot (MIT). Majd a külső és belső környezet elemzése, a helyzetképek felvázolása után hozzákezdtek a könyvtár több éves stratégiai tervének elkészítéséhez. A könyvtárak azt a modellértékű utat járják végig, amíg a minőségi szemléletből a mindennapi munkát alakító, meghatározó erő válik. Azaz, amikor nem plusz tevékenységként kezelik a munkatársak a minőségügy alkalmazását, hanem a munkájuk szerves részeként, a szolgáltató könyvtár jellemzőjeként.

A hátrányos helyzetűek könyvtári ellátása

A hátrányos helyzetűek megfelelő könyvtári ellátásának alapelve, hogy számukra a könyvtárak ugyanazokat a szolgáltatásokat nyújtsák, mint nem hátrányos embertársaiknak. Ellátásuk során a könyvtárak csak a fenti követelmények figyelembe vételével tudják a *megkülönböztetés tilalmát* és a *pozitív diszkrimináció elvét* egyidejűleg megvalósítani.

Könyvtárpolitikánkat a fenti célkitűzés határozta meg, jogszabály is rögzíti.

A megvalósítás eszközei egyrészt a fejlesztést és fenntartást lehetővé tevő jogszabályok, másrészt a fejlesztési projektekhez rendelt források.

A kulturális tárca pályázatai 1998-tól folyamatosan biztosították, az ágazati törvényben foglaltak szerint, a társadalmi integráció könyvtári programjának megvalósítását. Támogatást nyújt:

- az érdekeltségnövelő támogatás keretében évente a megfelelő állománybeszerzéshez
- évről évre a nemzetiségi lakosság anyanyelvi irodalommal való ellátásához

¹³ A projektben öt intézmény képviselője vett részt: Vidra Szabó Ferenc – Könyvtári Intézet, Nadas Zsuzsanna – Debreceni Egyetemi Könyvtár, Mender Tiborné – Országos Idegennyelvű Könyvtár, Sohajdáné Bajnok Katalin – Bródy Sándor Megyei Könyvtár, Bellérmé Horváth Cecília – Kresznerics Ferenc Városi Könyvtár, Celldömölk. Szakértő: Zalainé Kovács Éva. A munkacsoport vezetője: Skaliczki Judit.

- a „**Korszerű könyvtári rendszer, korszerű könyvtári környezet**” című pályázat a mozgáskorlátozottak számára az akadálymentes könyvtárhasználathoz
- a telematikai pályázatok (NKÖM–IKB, illetve NKÖM–IHM) évek során azt a célt szolgálták, hogy a legújabb technikai megoldások segítségével olvashatóvá, hallhatóvá, azaz intellektuálisan hozzáférhetővé váljanak a könyvtári információk és dokumentumok
- a Nemzeti Kulturális Alapprogram Könyvtári Szakmai Kollégiuma ugyancsak minden évben hirdet pályázati lehetőséget, mely az esélyegyenlőség megvalósításához nyújt forrásokat
- 2004-ben „**A könyvtár nem csak a látóké**” című pályázat keretében a vakok és gyengén látók számára szükséges számítástechnikai könyvtári eszközpark kialakításához, illetve a meglévő gazdagításához

2004-ben a Könyvtári Intézet felmérést készített a jelenlegi helyzet megismerésére. A kérdőív a következő kérdéscsoportokat tartalmazta:

- a fizikai hozzáférés milyensége
- az intellektuális hozzáférés lehetőségei
- az eszközpark állapota
- a könyvtári személyzet felkészültsége
- a szolgáltatások közzétételének módja

A visszaérkezett válaszok is segítették 2005-ben Bartos Éva munkáját, aki megfogalmazta a kialakítandó szolgáltatás fejlesztési koncepcióját. Ennek alapelvei:

- a könyvtáros személyzet (a vezetőt is beleértve) elfogadó magatartása, rehabilitációs szemlélete, megfelelő szakmai felkészültsége
- akkreditált tanfolyamok, speciális felkészítő tréningek indítása, szakirodalmi ellátottság, konferenciák, szakmai projektek szervezése
- a könyvtár és a könyvtárosok együttműködési készsége a lehetséges partnerekkel a közös célok megvalósítása érdekében
- a fizikai hozzáférés biztosítása, az akadálymentesség biztosítása térben és időben
- a szellemi, intellektuális hozzáférés biztosítása alternatív és speciális tartalmú dokumentumok, adatbázisok és megfelelő gyűjteményeken, illetve a szolgáltatásokon keresztül
- speciális eszközök megléte a speciális információhordozókon tárolt tartalom megjelenítéséhez: speciális szolgáltatások, a könyvtár falain belül és kívül és a feladat ellátásához szükséges létszám, munkaidő biztosítása a könyvtárban
- az elkövetkezendő évek komoly munkája, hogy a koncepció megvalósításához a megnyert együttműködő társintézmények (IHM, ESZCSM, BM stb.) a kormánytól a költségvetési támogatást is megszerezzék.

4.6.2. A könyvtárak feltételrendszerének javítása

Ennek a célnak a megvalósítására írta ki a kulturális tárca 2003-ban másodszor is „**A korszerű könyvtári rendszer, korszerű könyvtári környezet**” című pályázatot. Ezzel forrást kívántunk biztosítani a nyilvános könyvtárat fenntartó önkormányzatoknak olyan könyvtári fejlesztések megvalósításához, amelyekkel könyvtáraik az Európai

Unióban elvárt igényeknek megfelelő környezetben, korszerű tartalommal tudják biztosítani a könyvtári szolgáltatásokat és az Európai Unióval kapcsolatos információk közvetítését. A pályázat **a korszerű könyvtári berendezések és a könyvtári szolgáltatások végzéséhez szükséges technikai eszközök beszerzésére, a könyvtári épület felújítására, a mozgássérültek által is használható könyvtári bejárat és környezet kialakítására adott lehetőséget**, illetve a könyvtárat nem működtető kistelepüléseken a megrendelhető szolgáltatások fogadására alkalmas helyiség kialakítására, **építés, bővítés, felújítás**, vásárlás.

A tárca a pályázatot a községi könyvtárak számára írta ki 2003-ban. Az előző évben **városi, főiskolai és egyházi könyvtárak** pályázhattak ugyanerre a célra.

Egy-két éves pályázati támogatással ezt a célt teljes körűen nem lehet teljesíteni. Annak ellenére sem, hogy idő közben egy sor beruházás (könyvtárépítés, bővítés, felújítás megvalósult): Nagykanizsán, Szombathelyen, Csongrádon, Nyíregyházán, Jászberényben, illetve megépültek a Szegedi Egyetem és a Debreceni Egyetem könyvtárainak európai színvonalú új épületei. Mind az NKA támogatásoknak, mind a címzett kormányzati támogatásoknak, mind a fenntartói támogatásoknak koncentráltan kell megjelenie ezen a területen.

A megfelelő feltételek közé tartozik a használók igényeit kielégítő **gyűjtemény** is. A könyvtári dokumentumvagyon központi gyarapítási támogatásának eszköze maradt az érdekeltségnövelő és a felzárkóztató pályázat.

A minisztérium döntési jogköre e támogatási program esetében behatárolt, hiszen a 4/2004. (II. 20.) rendelet szerint a felajánlott önerő arányában kell a támogatást odaítélni.

Az elmúlt évek érdekeltségnövelő támogatásai

Év	Összeg (Ft)	A teljes állomány gyarap. százaléka	A települések száma
2003	286 242 000	22	1689
2004	246 150 000	18	1370
2005	339 750 000	25	1439
2006	225 000 000	15	1285

2005-ben a NKÖM felkérte a Könyvtári Intézetet, hogy végezzen hatástanulmányt az érdekeltségnövelő támogatás hasznosulásáról, a tanulmány végső megállapítása a következő volt:

„A könyvtári dokumentumok beszerzése után igénybe vehető ÁFA visszatérítés megszűnése után ez az egyetlen központi támogatási forrás a beszerzés keretösszegének növelésére. Ezt a támogatási összeget meg lehet tervezni, lehet rá számítani. Néhány települési könyvtár számára ezért nagyon fontos, hogy a nem minden évben növekvő önkormányzati költségvetés mellett számíthat erre az összegre, s esetleg jobban figyelhet az olvasói igények kielégítésére.

Az új jogszabályi lehetőség bizonyára jelentős segítség lesz azoknak a kistelepüléseknek, melyek a szolgáltatások megrendelésével tudják teljesíteni a nyilvános könyvtári ellátást.

Várhatóan minőségi és mennyiségi változást idéz majd elő a dokumentumellátásukban.

Megfigyelhető, hogy a támogatás se nem növelte, se nem csökkentette az önkormányzati önrész nagyságát. Az érdekeltségnövelő támogatás és az önkormányzat által biztosított beszerzési keret nem függ egymástól. A fenntartó nagyon örül a központi támogatásnak, de szűkös keretei miatt gyakran nem tudja növelni az általa biztosított összeget. Maga az érdekeltségnövelő támogatás nem ösztönzi a fenntartókat önerő növelésére.

Sok helyen a támogatás teszi lehetővé a drágább könyvek, elektronikus dokumentumok beszerzését.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy az érdekeltségnövelő támogatás nagyon fontos a könyvtári rendszer számára. Az eltérő önkormányzati és könyvtári körülmények következtében óriási jelentősége van az esélyegyenlőség növelésében.”¹⁴

4.6.3. Az ODR fejlesztése

A második stratégiai cél megvalósításának egyik meghatározó része az ODR fejlesztése. Ennek érdekében egyrészt új jogszabály született. **2003-ban megjelent az Országos Dokumentum-ellátási Rendszerről szóló 73/2003. (V. 28.) Kormányrendelet**, amely meghatározza a fő tartalmi pilléreit, és mintegy keretbe foglalja a rendszer működését. A rendelet tartalmazza a könyvtárak feladatait a könyvtárhasználók igényeinek – ODR-szolgáltatások közvetítésével történő – teljesítése érdekében, felsorolja egyfelől az ODR-ben szolgáltató könyvtárakat, e könyvtárak szolgáltatási kötelezettségeit, másfelől a minisztériumi támogatásra vonatkozó főbb szabályokat.

Másrészt **új rendelkezéssel bővült a felsőoktatási törvény**. A 148. § (6) bekezdésében foglalt rendelkezés az egyetemi könyvtárak ODR részesedéséről rendelkezik. Elkészült egy fejlesztési koncepció is, amelyet az NKÖM minisztere elfogadott és támogatandónak tartott. Erőteljes marketingmunka indult az ODR-tevékenység megismertetésére: sorozat a könyvtári sajtóban (Levelező/lap), weboldalon történő megjelenés.

ODR támogatások

Év	Technikai eszközre (Ft)	Szoftverre (Ft)	Dokumentumbeszerzésre (Ft)	Támogatás összesen (Ft)
2002	21 870 000	6 120 000	84 900 000	112 890 000
2003	22 135 000	4 365 000	88 500 000	115 000 000
2004	–	1 600 000	98 400 000	100 000 000
Összesen:	44 005 000	12 085 000	271 800 000	327 890 000

ODR szolgáltatások

Év	Eredeti dokumentum	Másolat	Elektronikus dokumentum	Összesen
2002	55 634	35 626	1 280	92 540
2003	70 455	32 126	3 697	106 278
2004	80 410	24 080	5 449	109 939
Összesen:	206 499	91 832	10 426	308 757

Az ODR továbbfejlesztésének irányait az alábbiakban határoztuk meg:

- a Magyar Posta a könyvtárközi küldeményeket 50%-os kedvezménnyel szállítsa
- minden községi és iskolai könyvtárban internet-hozzáférés tegye lehetővé a szolgáltatás igénybe vételét

¹⁴ Amberg Eszter: Támogatás a gyakorlatban. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2005. 10. 9–12.

- a rendszer hatékonyabb működése érdekében a lelőhely-adatbázis minél teljesebbé tétele
- a könyvtárak informatikai kommunikációs technológiájának továbbfejlesztése
- az elektronikus formában hozzáférhető dokumentumok számának növelése
- az elektronikus dokumentum-szolgáltatás fejlesztése
- a Nemzeti Fejlesztési Terv biztosítsa az informatikai javaslatok megvalósítását

2004-ben a könyvtárközi szolgáltatásban részt vevő művek megközelítőleg 70%-át az egyetemi és a szakkönyvtárak adták.

Ki kell emelnünk a megyei könyvtárak egyre növekvő szerepét a szolgáltatásban. Noha a 2004-es könyvtárközi kölcsönzéseknek 30%-át nyújtották, ez az arány egy év alatt 32%-kal nőtt, amely meghaladja az összes többi növekményt. A jogszabály nem köti meg, de ajánlja a kérés útvonalát. Az első lépés az általános gyűjteménnyel rendelkező, közelben lévő megyei könyvtárakhoz vezethet. Ezzel a felismeréssel csak némi idő elteltével – de most már egyre gyakrabban – élnek a kérő könyvtárak, ahogyan azt a növekvő számadatok is bizonyítják.

A könyvtárközi kölcsönzések postaköltségének alakulását összevetve, 2003-ban az előző évhez viszonyítva 24%-os, 2004-ben pedig 12%-os átlagos postai díjemelést regisztráltunk. A levél- és csomagküldemények súly szerinti díjtételei tekintetében az eltérések még jelentősebben differenciálódtak: pl. a csomagfeladás díja 2 kg-ig 33%-kal, 5 kg-ig 30%-kal emelkedett egy év alatt. 2005-ben feltehetőleg újabb tarifaemeléssel kell számolni. Megítélésünk szerint ez nem hárítható át a könyvtárközi szolgáltatásban résztvevőkre: a könyvtárakra vagy a könyvtárhasználó emberekre. Nem terhelhető ez a költség az ODR-ben szolgáltató könyvtárakra sem, mert némely nagyobb szolgáltató több százezer, sőt millió forintos postaköltsége erősen korlátozná a szolgáltatási készséget, hajlandóságot.

A könyvtárhasználók és a kérő könyvtár számára ingyenes szolgáltatás jelentős mértékben járult hozzá a területi információs esélyegyenlőtlenség csökkentéséhez, és ezáltal az ODR sikeréhez.

A muzeális dokumentumok

A hozzáférés teljes körű biztosítása mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a használói szempontot sem, hogy bizonyos dokumentumokat – a nemzeti kulturális örökség részeként – meg kell őrizni, a mindenkori jövő számára át kell örökíteni. Ez a feladat a folytonosság egyik meghatározó példája, azt is megmutatva, hogy a megőrzés, a dokumentumok nyilvántartásának módja – technikája – koronként miképpen változik. Ezt a célt fogalmazta meg a muzeális dokumentumokról szóló új jogszabály¹⁵.

4.6.4. IKT-fejlesztés

Az Infrastrukturális fejlesztések egy-egy pályázat útján valósultak meg az addig fejlesztésekhez nem jutó könyvtártípusok esetében. Ez azonban nem volt elég. Egyre nyil-

¹⁵ A muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról szóló 22/2005. (VII. 18.) sz. NKÖM rendelet.

vánvalóbbá vált, hogy a nagy könyvtárakban nagyarányú IKT-fejlesztésre van szükség, elsősorban szerverváltásra. A cél az volt, hogy a sokasodó kép- és hangformában meglévő dokumentumokat is tudják tárolni. Érvényes volt ez a megállapítás a nemzeti könyvtárra, de az MTA könyvtárára is.

Magyar Országos Közös Katalogizálás

Annak érdekében, hogy a MOKKA adataihoz minél több könyvtár hozzájuthasson, elengedhetetlen volt, hogy a MOKKA-kompatibilitás, azaz az integrált könyvtári rendszer megléte kiterjedjen minden ODR-könyvtárra. Ennek érdekében a NKÖM és az IHM között 2004-ben megkötött együttműködési megállapodás értelmében a kulturális tárca megközelítőleg 100 millió forintos pályázatot hirdetett meg – az NKA keretén belül – országos szakkönyvtárak, egyetemi könyvtárak és megyei könyvtárak számára. Ezzel vált lehetővé, hogy a MOKKA számára minden ODR-könyvtár tudjon szolgáltatni.

A Nemzeti Könyvtár nem számítógépes katalógusainak gépre viteli programja

A már említett IHM–NKÖM együttműködési szerződés másik fontos pontja az Országos Széchényi Könyvtár nem géppel feltárt dokumentumainak gépre vitele (retrospektív konverziója) volt. A munka 2004-ben kezdődött meg. Gépre vittek 400 000 rekordot, visszamenőlegesen 1952-ig. Ugyanakkor sajnos a további finanszírozási forrást az IHM már nem tudta biztosítani a könyvtárnak, így ez, a könyvtári rendszer szempontjából nagyon fontos munka ekkortól már csak kisebb mértékben, önerőből folytatódott.

Az EBSCO folyóirat-adatbázis megvásárlása a hazai könyvtárak számára¹⁶

2003-ban országos licenszként megvásárolta az adatbázist a NKÖM. Az adatbázis 9223 teljes szövegű folyóiratot és 16 192 folyóirat-ismertetést tartalmazott.

A világ minden részéből származó folyóiratok angol nyelvűek, hiszen mindazon ország angol nyelvű folyóirata bekerül az adatbázisba, ahol már megvásárolták az adatbázist. Ezért található benne, cseh, szlovák, román, orosz, szlovén, belga, francia stb. folyóirat is. A magyar használat azt is jelenti, hogy egy idő múlva a hazai angol nyelvű folyóiratok is részeivé válnak az adatbázisnak.

Az adatbázis által felölelt diszciplínák: irodalom, nyelvészet, közgazdaságtan, politológia, üzleti tudományok, művészet, orvostudomány, pedagógia, mérnöki tudományok.

Az adatbázis ezen kívül tartalmaz egy napi híreket is szolgáltató részt, amelyet naponta frissítenek.

A folyóiratok jelentős része a megjelenésüktől kezdve bekerült az adatbázisba. (Azaz van, ami 50, van, ami 30 évet ölel át.)

Az adatbázist minden könyvtár használhatja, mert országos licensszel vette meg a kulturális tárca.

¹⁶ <http://www.ki.oszk.hu/107/page.php?56>

4.6.5. A kistelepülések könyvtári ellátása a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszeren (KSZR) keresztül

A könyvtári rendszer, az esélyteremtés szempontjából a legnagyobb előrelépés talán ezen a területen történt

Új fejlesztési koncepció készült, az ODR párja, a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer, azaz a KSZR.¹⁷

A KSZR célja

A kistelepülésen élők közvetve vagy közvetlenül hozzáférjenek igényüknek megfelelően a hatékony és minőségi könyvtári szolgáltatásokhoz. A KSZR a települési önkormányzat törvényi kötelező feladatainak teljesítését segíti elő.

A korszerű és egységes minőségi szolgáltatás megteremtése érdekében az infrastruktúra, a szolgáltatások, és a könyvtári személyzet finanszírozási forrásainak **bővítése és összpontosítása** szükséges.

A rendszer négyféle ellátási formát támogat a szolgáltatást fogadók és közvetítők szerint:

- a) Önálló könyvtár fenntartása esetében (3000–5000 fős településen)
Az Önálló könyvtár esetében az önkormányzatnak biztosítania kell a könyvtári helyiséget és a személyzetet.
A KSZR ilyenkor elsősorban kiegészítő megrendelhető szolgáltatásokat nyújt (könyvtárközi, rendezvények, továbbképzések stb.) azoknak a nagyobb községeknek, ahol az önkormányzat továbbra is önálló könyvtárat, azaz alapító okirattal rendelkező intézményt tart fenn.
- b) Könyvtári szolgáltató helyek esetében (1000–3000 fős településen)
Kisebb községekben, ahol nem tart fenn könyvtárat az önkormányzat, hanem szolgáltatási szerződés megkötésével tesz eleget könyvtárellátási kötelezettségének. Ebben az esetben az önkormányzat szolgáltató helyet biztosít, a könyvtárost vagy az önkormányzat alkalmazza vagy a KSZR-től megrendeli.
A szolgáltató könyvtár (a megyei vagy nagyobb városi) – szerződés szerint – minden megrendelt könyvtári szolgáltatást: kurrens, feldolgozott könyveket, folyóiratokat, egyéb dokumentumokat, elektronikus információkat, rendezvényeket, gyerekprogramokat, továbbképzéseket stb. biztosít.
- c) A könyvtári szolgáltató helyek esetében a könyvtári szolgáltatást fogadók között egyéb szervezetek is lehetnek, pl. teleházak stb. is fogadhatják és közvetíthetik a könyvtári szolgáltatást.
- d) Könyvtárbusz (elsősorban 1000 fő alatt)
Azokban a régiókban ajánlott, ahol elsősorban az aprófalvas települések jellemzők. A mozgókönyvtári ellátás a kistérségek együttműködésével valósítandó meg. Egy-egy busz kb. 50 000 lakost lát el úgy, hogy minimálisan kétheti gyakorisággal látogat meg egy-egy kistelepülést. Országosan az ellátandó lakosság száma szerint távlataiban kb. 30 könyvtárbuszsal kell számolni a program teljes megvalósítása esetén.

¹⁷ Könyvtári fejlesztési koncepció a községekben, különösen a kistelepülésen élők számára „A könyvtár a jövő” program keretében. In: *Kulturális Közlöny*, 2005. március 7. 372–383.

A KSZR tagjai

- a) A szolgáltató könyvtárak:
Azok a megyei könyvtárak, amelyek adott formában gondoskodnak a lakosság könyvtári ellátásáról, illetve azok a nagy városi könyvtárak, amelyek a megyei könyvtár koordináló tevékenysége mellett alkalmasak térségi feladatok ellátására.
- b) A megrendelő önkormányzatok vagy önkormányzati társulások
- c) A szolgáltatást fogadók:
 - a kistélepülések könyvtárai
 - könyvtári szolgáltató helyei
 - a szolgáltatást más formában fogadók (pl. teleházak stb.)
 - mozgókönyvtári állomáshelyek

A KSZR szolgáltatási kínálatát szerződésen alapuló megrendeléssel vásárolja meg a települési önkormányzat a szolgáltatást nyújtó nagyobb könyvtártól (megyei vagy városi) a törvény előírásainak megfelelően.

A koncepcióból minisztériumi előterjesztés lett és a kulturális tárca miniszteri értekezletén a miniszter 2005 januárjában elfogadta.

Am a koncepcióból nem lehet könyvtárakat építeni, szolgáltatni, adatbázisokat használni. **A KSZR-koncepció azért tudott fejlesztő erővé válni, mert a feladatokhoz a jogalkotáson keresztül forrást tudtunk rendelni.** A kistérségi ellátással kapcsolatos jogszabályokban találtuk meg és a mozgókönyvtári normatívával valósítottuk meg a fejlesztést.

A három jogszabály, ami ezt lehetővé tette:

- 65/2004. (IV. 15.) Kormányrendelet.

Ebben jelenik meg a könyvtári ellátás fogalma a választható feladatok között: 5. § e) „nyilvános könyvtári ellátás magasabb színvonalú közös szervezése”;

- 5/2005. (I. 19.) Kormányrendelet a 2005. évi normatív működési támogatásról.

A négy kötelező feladat mellett „a mozgókönyvtári feladat” működési támogatására a legalább négy nyilvános könyvtárral nem rendelkező település számára lehet pályázni;

- 36/2005. (III. 1.) Kormányrendelet a többcélú kistérségi társulások megalakulásának 2005. évi ösztönzéséről és a modellkísérletek támogatásáról.

A koncepciónak és a jogszabályoknak köszönhetően a következőképpen alakult a 2005 és 2006 között a kistérségi könyvtári ellátás BM-támogatása:

2005	456 000 000 Ft
2006	714 000 000 Ft

Az új szolgáltatás bevezetését megkönnyítendő 2005 márciusában, Szombathelyen – a NKÖM megbízásából –, a Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár, a British Council és a Könyvtári Intézet nemzetközi szakmai napot szervezett a mozgókönyvtári ellátásról.

Ezeket a forrásokat kiegészítette a minisztérium közgyűjteményi, közművelődési vidékfejlesztési programja, a Közkincs program.

Erre azoknak a nagyközségeknek, községeknek az önkormányzatai pályázhattak, amelyek nyilvános könyvtárat működtettek és nem csatlakoztak a mozgókönyvtári ellátási formához. Ezeknek a könyvtáraknak az épületét, a szolgáltató helyeit lehetett ezekből a finanszírozási forrásokból rendbe hozni. A jó stratégiai együttműködés az NKA

Könyvtári Kollégiumával lehetővé tette, hogy az ottani pályázati kiírásokban az újonnan rendbe hozott épületek számára bútorokra lehessen pályázni.

A **Közkincs pályázat** könyvtári forrásai:

2005	53 300 000 Ft
2006	20 301 000 Ft

A **kormányrendeleteknek és a Közkincs programnak** köszönhetően sok százmillió forintba pályázhattak a kistérségek települései, illetve a kistelepülések önkormányzatai a könyvtári ellátás fejlesztésére. Ezt egészítette ki az NKA a kistelepülések dokumentumellátását javító, illetve a berendezések megújítását lehetővé tevő pályázata.

Egy megye, Győr-Sopron megyei önkormányzata pedig hozzákezdett a könyvtárbuszos szolgáltatás kialakításához 2006-ban.

4.6.6. A könyvtárosi életpálya vonzóbbá tételében

A feladatok közül az elmúlt időszakban a hangsúly a képzésen, a társadalmi megbecsülés növelésének eszközrendszerén, és a fiatalok pályaelkötelezettségén volt.

A stratégiai munkabizottság számára fontos kiindulópontnak számítottak, mintegy „problémajegyzéket” jelentettek az „élő” viták. Ezek az egész szakmát átfogó regionális fórumokon teljesedtek ki, amelyek a szakmai szervezetek az MKE, és az IKSZ kezdeményezésére jöttek létre 2002-től. Véleményeket és vélekedéseket fogalmaztak meg itt a szakma képviselői a könyvtáros pályára kerülés, a képzés, az elhelyezkedés, a munkába állás gyakorlatáról, a közérzetüket jó és rossz irányba befolyásoló tényezőkről, a szakmán belüli kommunikáció hiányosságairól és a külső megítélésünket befolyásoló tényezőkről.

A stratégiai bizottság munkája révén koordinálandó területek feladatai részben összekapcsolódtak a Könyvtári Intézet feladatkörével.

A szakmában zajló események változások olykor természetesen érintették a stratégiai munkabizottságban elvégzendő feladatok előre elhatározott sorrendjét. Irányt szabott a munkabizottság tevékenységének többek között a felsőoktatás átszervezése, a szakképzés felülvizsgálata vagy az egységes közszolgálati reform megvalósítása iránti állami szándék és társadalmi igény is. Ez utóbbinak a megindulása egybe esett a stratégiai tevékenységünk kezdetével.

A könyvtáros műveltsége, személyisége

A feladat megvalósítását korábban már publikált tézisek és vitaanyagok, valamint szociológiai és pszichológiai szempontú pályavizsgálatok eredményei, konferencia-előadások, szakirodalmi szemlékre támaszkodó, összefoglaló munkaanyagoknak tekinthető dokumentum megszületése jelenti. A dokumentum igen hasznos a képző intézmények számára.

A könyvtárosok *idegen nyelv tudásának* javítása érdekében – az európai uniós követelményekkel és az általános társadalmi igényekkel összhangban – a Könyvtári Intézet a szakmának nyújtandó szolgáltatásként továbbképzési rendszert dolgoz ki.

A nyelvtudás jelenlegi szintjének, valamint az idegen nyelv könyvtárban való alkalmazási területeinek a feltérképezése mellett megkezdődött a szaknyelvi tematika össze-

állítás, ezzel párhuzamosan a Budapesten működő külföldi kulturális intézetekkel való közös akkreditált nyelvi továbbképzés rendszerének kialakítása (elsőként a Goethe Intézettel).

A képzés oldaláról felsőoktatási elvárásokként fogalmazódtak meg a könyvtáros pályához szükséges korszerű *készségek és kompetenciák*.

A könyvtárosképzés

A 2004/2005-ös tanévben indult meg az új elnevezésű és tematikájú *informatikus könyvtáros* képzés, miközben szinte egyidejűleg megkezdődtek egy új struktúrájú, egy ún. többciklusú lineáris képzésre való áttérés előkészületei.

A könyvtáros szakma, a képző intézmények, valamint a könyvtári terület érdekképviseletai egységesen szükségesnek tartották, hogy a direkt bemenetű könyvtáros képzés továbbra is alapszakként legyen jelen a képzési struktúrában. Erről állásfoglalás készült, amit a nemzeti kulturális örökség minisztere elfogadott, és vállalta, hogy az oktatási miniszterhez azzal a kéréssel továbbítja, hogy a könyvtáros szakma érdekében az Oktatási Minisztérium is fogadja el. Így történt. A szakma számára nagy elismerést jelentett, hogy az új struktúrában is direkt bemenetű önálló szakként folyhat tovább az informatikus könyvtáros képzés, a társadalomtudományi területhez tartozóan.

Elkészült az: Informatikus könyvtáros szak – alapképzési program.

A bolognai egyezmény értelmében kialakítandó új felsőoktatási struktúra eredményeként automatikusan megvalósul a tanszékek „megmérettetése”, hiszen újra kell akkreditáltatniuk szakalapítási és szakindítási kérelmeiket. A tanszékek együttműködve, a stratégiai munkabizottsági tagokkal kidolgozták az alapképzés (BA fokozat) egységes tervét.

A továbbképzésről szóló jogszabály¹⁸ értelmében létrehozott Könyvtári Akkreditációs Bizottság olyan továbbképzéseket fogadott el, amelyek alkalmasak arra, hogy a könyvtárosok a legkorszerűbb ismereteket szerezhessék meg.

Az Etikai kódex¹⁹

Ezen a területen is nagy előrelépés történt. A stratégia indulása óta eltelt időszak egyik legnagyobb, a teljes szakmát, minden könyvtárost átfogó vállalkozása a *könyvtárosság etikai kódexének* kidolgozása volt. A kódextervezetet egy éven keresztül regionális megbeszéléseken, konferenciákon, a különböző szakmai érdekképviseleti szervezetek ülésein vitatták meg.

Egy szakma önbecsülése és szolgáltatásainak elvárható szintje jelenik meg az etikai kódexben. Annak a pontos megfogalmazása, hogy mit nyújt a szolgáltatásain keresztül, mit lehet elvárni tőle.

A szakma ethoszának része, ha van konszenzussal elfogadott etikai kódexe. A kódexet a szakma, a szakmai szervezeteken keresztül fogadta el.

¹⁸ 1/2000 (I. 14.) NKÖM rendelet a kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről, követelményeiről és a képzés finanszírozásáról.

¹⁹ A magyar könyvtárosság etikai kódexe – magyarázatokkal, kommentárokkal, kiegészítésekkel. Összeáll. Papp István. Bp., KI, 2006.

4.6.7. Szakfelügyeleti vizsgálatok 2002–²⁰

Az ágazati irányítás egyik legfontosabb feladata és egyben eszköze is a szakfelügyelet. A könyvtári területnek a második stratégiai ciklusra megfogalmazott céljainak teljesülése többek között ezekkel a vizsgálatokkal válik ellenőrizhetővé. Tudva a felmérésekből, hogy a települési könyvtárak között a legnagyobb gond a községi, kisvárosi könyvtárakban van, *a minisztérium elsőként a kistelepülési, községi könyvtárak szakfelügyeleti vizsgálatát indította el*, elsősorban azt mérve, hogy ezek a könyvtárak mennyire felelnek meg a törvényben meghatározott nyilvános könyvtárak alapkövetelményeinek, teljesítik-e azokat. Négy év alatt *községi könyvtári szakfelügyeletre 1924 településen került sor, városi könyvtárakban pedig 20 településen.*

A könyvtári szakfelügyelet 2002-es újraindítását követő második évben már megkezdődtek az utóvizsgálatok is. Céljuk, hogy ellenőrizzék, az intézkedési javaslatok megvalósultak-e a megszabott határidőig, és ha nem, miért nem.

2005-ben megkezdődött az iskolai könyvtári szakfelügyelet is, és 2006-ban pedig a felsőoktatási, a múzeumi és az egyházi könyvtárak szakfelügyeleti vizsgálata.

A minőségelvű szakfelügyelet

A könyvtárak szakfelügyeletét szabályozó 14/2001 (VII. 5.) NKÖM rendeletben már megjelenik a minőségelvű értékelés egyik eleme, **az önértékelés**. A minőségelvű szakfelügyelet megkezdésére csak 2005-ben kerülhetett sor, amikor egyrészt voltak már olyan szakfelügyelők, akik rendelkeztek megfelelő könyvtári minőségmenedzsment ismeretekkel, másrészt négy megye már befejezte a községi könyvtárak szakfelügyeletét és hozzá tudott kezdeni a városi könyvtárak értékeléséhez. Ezekben a megyékben kezdtük meg kísérletként a városi könyvtárak minőségelvű szakfelügyeletét. A négy megye: Békés, Csongrád, Komárom-Esztergom és Hajdú-Bihar. Mindegyik megyében 5-5 városi könyvtárat értékelték a Könyvtári kérdőív segítségével a szakfelügyelők. A kérdőívet alkotó kérdések a használói igények szem előtt tartásával születtek. Ezek arra vonatkoznak, hogy milyen a könyvtár belső környezete, tisztasága, használhatók-e a kiírások, az eligazító táblák, kielégítő-e az adatokhoz, a dokumentumok való hozzáférés, megfelelő-e a könyvtár állománya, milyen az állapota és az elhelyezése stb., stb.

A stratégiai időszakban a célok megvalósításában jelentős szerepet vállalt a Nemzeti Kulturális Alapprogram Könyvtári Kuratóriuma is. A stratégia elfogadása óta a pályázati kiírások jelentős része közvetlenül segítette a célok megvalósulását.

4.7. Kudarckok

4.7.1. Az Országos Könyvtári Digitalizálási Stratégiai Terv kútba esése

A NKÖM felkérésére az Országos Széchényi Könyvtár koordinálásával a Könyvtári Intézet, a Neumann Digitális Könyvtár, az Egyházi Könyvtárak Egyesületének, az Egyetemi Könyvtárak Kollégiumának, és a Szolnok megyei könyvtárnak a képviselője közös

²⁰ A szakfelügyeleti vizsgálatok koordinálását, a folyamat stratégiai végzését Kopcsay Ágnes magas színvonalú munkája tette lehetővé.

munkával elkészítette az országos könyvtári digitalizálási terv első változatát. 2005-ben még azt írtam: „ennek a tervnek a megvitatása, részletes kidolgozása és a fejlesztendő kulcsterületek közötti prioritás megállapítása a 2006. év feladata lesz. Ez a terv határozza meg, hogy a II. Nemzeti Fejlesztési Tervben a digitalizálás témakörben a könyvtárak milyen súllyal szerepelnek.”²¹

A terv nem valósult meg, mert a 2007 szeptemberében az Európai Bizottság által elfogadott hat kiemelt fejlesztési terület a digitalizálást nem foglalta magában.²²

Kudarcs, hogy a Neumann-ház a különböző átszervezések miatt többé már nem a kulturális területhez tartozott, így a szükséges feladatok elvégzése kikerült a kulturális tárca kompetenciája alól.

4.7.2. Az Új Tudás program – könyvtárak nélkül

A kormány 2006-ban meghirdette az Új Tudás Programot, ami tulajdonképpen az oktatás számára jelentett finanszírozási forrást. Ebbe a programba politikai döntés következtében a közművelődési terület bekerült, de a könyvtári nem. A szakmai szervezetek együttes fellépése sem tudott változtatni ezen a nem a minisztériumból kiinduló döntésen. Sok dokumentum született az osztályon annak érdekében, hogy ezen az abszurd helyzeten változtasson a kormány. Nem történt meg, nehezen éltem meg.

4.7.3. A meg nem valósult könyvtárbusz esete

Mindent előkészítettünk, hogy a győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár sikerrel láthasson hozzá az első korszerű, Internetes könyvtárbusz működtetéséhez. Hiába tartottunk nemzetközi workshopot, hiába voltak elkötelezettek a könyvtárosok, a fenntartók, a minisztérium képviselői, végül is az angol partner nem látott elég fantáziát a busz gyártásában.

4.7.4. Az ODR postaköltségének csökkentésére tett hiábavaló kísérletek

A Magyar Posta minden kérelemnek, kezdeményezésnek ellenállt, ami az ODR postaköltségének, ha nem is megszüntetésére, de a kulturális célt szem előtt tartva, bizonyos csökkentésére vonatkozott. A minisztérium legbefolyásosabb embere – a miniszter – sem tudta a kedvezményt elérni. Példák pedig, nemzetközi egyezményeken alapulók, voltak előttünk.

Az UNESCO már 1984-ben ajánlást fogalmazott meg az Egyetemes Postaegyesületnek, hogy a nevelési, tudományos és kulturális célú anyagok postai forgalma kedvezményes vagy ingyenes legyen. Több ország azt az ajánlást megfogadta. Mi nem.

²¹ Skaliczki Judit: Esélyteremtés... In: i. m.

²² Társadalmi Megújulás Operatív Program 2007–2013. URL: <http://www.sziren.com/4.pdf>

4.7.5. *Párhuzamos infrastrukturális fejlesztések*

Sem tárcaszinten, sem a kormányzaton belül nem sikerült – egyéb érdekek miatt – elfogadtatni, hogy az ésszerű, jól gazdálkodó fenntartás nem egyszerűen abból áll, hogy intézményeket összevonunk.

Sokkal többször és sokkal inkább lehetett volna gazdálkodni az egyre szűkülő forrásokkal, ha egy-egy településen politikai döntés születik arról, hogy ahol a könyvtárban már van megfelelő (!) IKT-ellátottság, ott nem kell újra, más intézményben is ezt kialakítani. Hogy például a Sulinet ne a könyvtár mellett, hanem abban kapjon helyet. A különböző párhuzamos fejlesztések megszüntetését a kormányzati erők milyenségétől függetlenül sosem tudtuk elérni.

5. Országos könyvtárfejlesztési stratégia 2008–2013 Portál Program – Harmadik stratégiai ciklus

5.1. Helyzetkép

SWOT analízis

Erősség

- Az információs és kommunikációs technológia (IKT) fejlesztése: a 3368 könyvtár 52,9 százalékában működik internetes hálózat.
- Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) változatlan eredményessége
- A kistelepülések könyvtárellátásának addig nem látott fejlesztése a KSZR megvalósításával a mozgókönyvtári normatívának és kisebb mértékben a Közkincs programnak köszönhetően.
- Tárcák közötti együttműködés: az Oktatási és Kulturális Minisztérium, az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium, és a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium között.
- Az Oktatási és Kulturális Minisztériumon belül az átszervezés után a terület nem vesztett az érdekérvényesítési képességéből.
- A könyvtári rendszer egészére kiterjedő, egységes, minőségelvű szakfelügyelet megkezdése.
- Egyértelmű feladatmegosztás kialakítása az Országos Széchényi Könyvtár és a Neumann-ház elektronikus könyvtári szolgáltatásai között.
- Szélesebb körű hozzáférés a gyűjteményekhez a NAVA pontokon keresztül.
- A könyvtárosság etikai kódexének elkészítése.
- A szakmai koordinációs központ: a Könyvtári Intézet működése.
- Partnerség a különböző típusú könyvtárak között.
- Partnerség a könyvtárak és más intézmények között.
- Pályázati lehetőségek: a Nemzeti Kulturális Alap meghatározó szerepe.
- Növekvő nemzetközi kapcsolatok.
- Egyre bővülő továbbképzési lehetőségek.
- Erős szakmai szervezetek, jó érdekérvényesítéssel.

Gyengeség

- Az információs és kommunikációs technológia (IKT) fejlesztése: a 3368 könyvtár közül csak 52,9 százalékában működik internetes hálózat.
- A politikusokat sokszor nem tudjuk/tudtuk az érderendszerük szerint megszólítani.
- Több könyvtár szembesült a szakmai munkát is akadályozó forrásmegvonással.
- Ésszerűtlen intézményi összevonások történtek, hiányzik ezek szakmai szempontú utóvizsgálata.
- Sok helyen párhuzamos ellátást alakítottak ki a könyvtári ellátás mellett, (pl. teleház) ahelyett, hogy az infrastrukturálisan biztosabban álló könyvtárba telepítették volna a számítógépeket.
- Sok helyütt nem lehetett elérni, hogy az információt nyújtó e-Magyarország pont hozzáférési helye a könyvtár legyen.
- Egyes könyvtárakban hiányoznak a menedzselési ismeretek, a vezetőképzés nem kapott kellő hangsúlyt.
- A használói könyvtár kialakításához szükséges ismeretek és technológiai módszerek hiánya.
- A minőségi szemlélet hiánya.
- Sok könyvtár nem végez használói igényfelméréseket, és ezért ez is egyik akadálya annak, hogy nem tudja a használói igényeket kielégíteni.
- Közben egyre nagyobb a távhasználatok száma, a könyvtárak erre nincsenek felkészülve sem katalógusaikkal, sem szolgáltatásaikkal.
- A kutatásokon alapuló, a trendeket, a hazai könyvtári változásokat vizsgáló, nagyobb volumenű tanulmányok hiánya.
- A nyelvismeret hiánya.

Veszély

- Nem lesz erős politikai támogatottság.
- A könyvtárak szerepét nem tudjuk artikulálni a politika számára.
- A társadalom nem áll ki a könyvtárak mellett.
- A könyvtárat nem használók körében még mindig a hagyományos könyvtárkép él.
- A kultúra különböző területei nem fognak össze a közös ügyért, hanem egymás ellenében érvényesítik érdekeiket.
- Tartós forráshiány.

Lehetőség

- Egészséges, érdekeken alapuló együttműködés.
- Az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT–NFT II.) – többek között a Kulturális vidékfejlesztés – megvalósulása.
- Az európai uniós forrásokból adódó fejlesztések nem egyszerűen jobbitják, hanem magasabb szintre emelik a könyvtárügyet.
- A könyvtárhasználókkal együtt alakítjuk a könyvtárak szolgáltatásait.

5.1.1. Vidékfejlesztés

A kormány az utóbbi néhány évben kiemelt figyelmet fordított a vidékfejlesztésre, ennek részeként a községi könyvtárakra, illetve a kistelepülések könyvtári ellátásának fejlesztésére. Ehhez szakmailag egyrészt a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) koncepciójának kidolgozásával, lépésenkénti megvalósításával, és a Közkincs programmal járultunk hozzá. Másrészt azzal, hogy a többcélú kistérségi társulások kötelező feladatai közé a könyvtári ellátás fenntartását sikerült megjeleníttetnünk, és ezzel finanszírozási forrást biztosítani.

A jelzett időszakban 1150 könyvtári szolgáltató hely fejlesztése történt meg.

A települési könyvtárak közül elavult épületek, berendezések és könyvállományok újultak meg, a rossz fizikai állapotú könyvtárak egy része új életre kelve egy-egy kistelepülés legfőbb közösségi színhelyévé, információs és kulturális közösségi központjává vált.

2007-ben a kistelepülések a kistérségi normatívának köszönhetően **1 562 000 000 Ft támogatást kaptak.**

2007-ben a Közkincs településfejlesztési támogatás **19 568 000 Ft** volt.

5.1.2. Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR)

Bár a minisztériumi támogatások következtében az ODR-ben szolgáltató könyvtárak dokumentumállománya folyamatosan bővült, és eszközparkjuk bizonyos értelemben korszerűsödött, igen sok könyvtárban komoly gondot okozott a hiányos eszköz ellátottság, akadályozva a gyors és gördülékeny munkát.

Még mindig megoldatlan maradt az ODR lelőhely-nyilvántartás, a MOKKA, és a többi országos adatbázis egységes felületen történő kezelése. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a szerzőileg védett dokumentumokat is be kell vonni a könyvtárközi kölcsönzés rendszerébe, ehhez azonban új országos rendszer kialakítására van szükség.

ODR támogatások

Év	Technikai eszközre (Ft)	Szoftverre (Ft)	Dokumentumbeszerzésre (Ft)	Támogatás összesen (Ft)
2005	–	–	106 000 000	106 000 000
2006	–	–	100 000 000	100 000 000
2007	–	–	120 000 000	120 000 000
Összesen:	–	–	326 000 000	326 000 000

Az ODR-könyvtárak által nyújtott könyvtárközi dokumentumszolgáltatás adatai 2005–2007

Év	Eredeti dokumentum	Másolat	Elektronikus dokumentum	Összesen
2005	92 714	21 031	9 315	123 060
2006	90 232	17 982	9 668	117 882
2007	60 067	12 157	11 813	84 037
Összesen:	243 013	51 170	30 796	324 979

5.1.3. A könyvtárak feltételrendszere

Az **érdekeltségnövelő támogatás**, a közkönyvtárak állománygyarapításának fejlesztésére szolgáló programnak köszönhetően **2007-ben 217 260 000 Ft** támogatást kapott **1235** fenntartó önkormányzat, amiből új könyvek, újságok, DVD-k jutottak a könyvtárakba. A kapott támogatás az állománygyarapítási összeg 14%-a volt. A települési könyvtárak feltételrendszerének alakulását a KI által végzett vizsgálatokból ismertük meg átfogóan.

Az iskolai és a szakkönyvtárak feltételrendszerének megismerésére a legjobb ágazati eszköz a **szakfelügyelet** volt.

Az **iskolai könyvtárak** esetében a vizsgálatok azt mutatták, hogy igen különböző feltételek között végzik a könyvtárostánárok a munkájukat. Van ahol megmaradt a könyvtár nem egyenrangú szerepe, de sok helyen az iskola szerves részeként kezelik a könyvtárat, a fejlesztések terén is. Nem mondható ez el ott, ahol például a Sulinet és a könyvtár külön helyiségben található.

A könyvtárostánárok általában helyt állnak a kettős kööttségben, sok helyen az elhivatottságuk és szakmaszeretetük próbálja pótolni a hiányzó támogatást. A szakfelügyelet egyik jelentősége, hogy ráirányítja a könyvtárra az iskola vezetésének figyelmét, és így a fejlesztések is nagyobb hangsúlyt kapnak.¹

Az **egyházi könyvtárak** terén a vizsgálatok megerősítették az ismert tényt, hogy jelentős az ellentmondás a könyvtárak nemzeti kulturális értékeket magában foglaló, igen értékes, pótolhatatlan gyűjteménye és a korszerű technológia, a korszerű feltételek hiánya között. Nagy az elmaradása ezeknek a könyvtáraknak a modern könyvtár-technológia, és az IKT-fejlesztés terén. Ugyanakkor sok olyan kezdeményezés indult, ami a digitalizálás, a gépi feldolgozás bevezetését kezdte meg a könyvtárakban. Ezekre a könyvtárakra fokozottan kell figyelni, esetenként élve a pozitív diszkrimináció lehetőségével. A könyvtárak ugyanis, olvasható a vizsgálatban: „képesek megtalálni a helyüket a magyar könyvtári rendszerben.”²

A **múzeumi könyvtárak** újraindított szakfelügyeleti vizsgálata az értékes gyűjtemények **közös** gondjaira, problémáira irányította a figyelmet. Ennek volt köszönhető, hogy a könyvtárosok az MKE-n belül még abban az évben megalakították a Múzeumi Könyvtári Szekciót. A vizsgálatok a sok megoldandó feladat mellett egy-egy kiemelt területtel is foglalkoztak, például azt vették számba, hogy mennyire alkalmasak a rokkantak, a gyengén látók könyvtári ellátására a könyvtárak, és sok javítandó feladatot találtak. Az egész területet átfogó megállapítás a könyvtárak elmaradt IKT infrastruktúrájáról, és a könyvtári rendszerbe történő felzárkózás igényéről szólt.³

A **felsőoktatási könyvtárak 2007-ben** indított szakfelügyelete teljesen új felsőoktatási intézményi struktúrában vizsgálta a könyvtárakat, mint amilyenek az integrációs folyamat elején, a rendszerváltást követően voltak. A fenntartó felsőoktatási intézmény szervezete mindenütt meghatározza a könyvtári ellátási hálózatot is.

¹ Dömsödy Andrea: Az iskolai könyvtári szakfelügyelet 2002–2008 között. In: *A könyvtári szakfelügyeletről*. Szerk. Richlich Ilona. OKM, Bp., 2009. 72–84. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 4.)

² Ásványi Ilona: A magyarországi egyházi és felekezeti könyvtárak szakfelügyelete 2006–2008. In: *i. m.* 52–60.

³ Püski Anikó: A múzeumi könyvtárak és könyvgyűjtemények szakfelügyeleti vizsgálata. In: *i. m.* 67–71.

Az integráció után újra kellett gondolni a gyűjteményszervezést a szolgáltatásokat, a párhuzamosságok felszámolását. A könyvtárak küldetése ma az, hogy a megváltozott körülmények között, a könyvtár oktató, dokumentum- és információszolgáltató funkciójának kiteljesedésével hozzájáruljanak a minőségi felsőoktatáshoz.⁴

5.1.4. IKT- és tartalomszolgáltatás-fejlesztés

A szakfelügyeleti vizsgálatok megmutatták, hogy az iskolai könyvtárakban és a szakkönyvtárakban (egyházi, múzeumi) nagy az IKT-fejlesztésben az elmaradás.

Jóllehet jelentős eredmény, hogy 2006-ban megkezdtük az egyházi és a múzeumi könyvtárak IKT-fejlesztését, az igény sokkal nagyobb volt, mint a rendelkezésünkre álló 20 000 000 Ft. Az egyházi könyvtárak közül a támogatásból 7 könyvtár korszerű integrált könyvtári szoftvert vásárolt, és online módon hozzáférhetővé tudta tenni a feldolgozott rekordjait.

Ugyanakkor, mint a statisztikai adatok mutatják majd, igen jelentős IKT-fejlesztés kezdődött a községi és kistéleplési könyvtárakban a mozgókönyvtári normatívának köszönhetően.

Összességében mégis azt kell megállapítani, hogy mind az internet-hozzáférés, mind az IKT-fejlesztés terén teljes körű fejlesztésre van szükség.

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ha a megyei és városi könyvtárakban nem valósul meg egy újabb nagyarányú, generációváltást eredményező IKT-fejlesztés, nemhogy az országos feladataikat, de a napi szolgáltatásaikat sem tudják megfelelőképpen ellátni. Mindez a használó orientált szolgáltatások kialakítását is gátolja. Ilyen körülmények között ugyanis nincs mód az újszerű használói szolgáltatások, a webes szolgáltatások, fejlesztésére. Ezzel pedig az egyéb területeken megfogalmazott elképzeléseink megvalósítását – a használói könyvtár felé történő erőteljes elmozdulást – veszélyeztetjük.

2006-ban a tárca megújította szerződését az EBSCO Publishing-gel, és újabb három évre megvásárolta szolgáltatásait. Ennek keretében több mint 9000 folyóirat teljes szövegéhez férnek hozzá ingyenesen a felhasználók a magyarországi könyvtárakból. Erre a célra 2007-ben 52 000 000 Ft-ot fordítottunk.

A tartalomszolgáltatás bővítését jelentette a 2006. január 1-jén megnyílt **NAVA, a Nemzeti Audiovizuális Archívum**. Sok éven keresztül, több kormányzati cikluson át küzdöttek érte elkötelezett szakemberek. Legalább Kovács András Bálint nevét említjük meg közülük.

A NAVA a nemzeti audiovizuális kulturális örökség részét képező audiovizuális műsorszámok országos, nemzeti közgyűjteményeként alakult meg.

Küldetése, hogy **gyűjtse, archiválja és szolgáltassa** ezeket a dokumentumokat. Ebben az értelemben a NAVA – az audiovizuális műsorszámok esetében – a nemzeti gyűjteményeinkkel egyenrangú közgyűjtemény.

A közgyűjtemény fogalmát az 1997. évi CXL. tv. a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről a következőképpen fogalmazta meg az 1. sz. melléklet n) pontjában:

„Közgyűjtemény: az állam, a helyi önkormányzat, valamint az országos kisebbségi önkormányzat, a köztestület és a közalapítvány tulajdonában (fenntartásá-

⁴ Huszár Ernőné: Szakfelügyelet a felsőoktatási intézmények könyvtáraiban. In: *i. m.* 3–6.

ban) működő, vagy általuk alapított könyvtár; levéltár; muzeális intézmény, kép- és hangarchívum.”

A NAVA lehetővé tette, hogy minden magyarországi könyvtárban – köztük az iskolai könyvtárakban is –, egy erre a célra kijelölt (dedikált) számítógépen **megtekinthetők legyenek a NAVA archívumában őrzött, szerzői jog által védett műsorok, filmek.** Egy évem belül minden megyei könyvtárból és több más könyvtárból is elérhetővé váltak a NAVA által szolgáltatott műsorok.

5.1.5. Minőségmenedzsment

A „Minőségfejlesztés 21” projekt tevékenységének köszönhetően, a tanfolyamok és a különböző pályázatokon nyert lehetőségek következtében nőtt a minőségmenedzsmenttel foglalkozó könyvtárak száma. A könyvtárak gyakorlati munkáját megkönnyítendő a Könyvtári Intézet megindította a „A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez” című sorozatát.

A minőségfejlesztéssel foglalkozó munkabizottság, kiegészülve Gyurics Zoltánnéval (Mosonmagyaróvár), hozzákezdett az Európai Unió tagállamai által elfogadott minőségirányítási értékelési módszer, a Common Assessment Framework, a Közös Értékelési Keretrendszer **könyvtári** adaptálásához. Ennek a rendszernek a középpontja az önértékelés. Távlati célként azt tűztük ki, hogy teret adjunk itthon is a minősített könyvtáraknak, és elérjünk oda, hogy az Év Könyvtára címet felválthassuk az Európában ismert és elfogadott Könyvtári Minőségi Díjjal.

5.1.6. Továbbképzés⁵

A Könyvtári Akkreditációs Bizottság első elnökét, Barátné Hajdu Ágneszt a miniszter – a szakmai szervezetek ajánlása alapján – tisztségében meghosszabbította. A közgyűjtémenyi területen a könyvtári akkreditációs bizottság fontos és igen jó munkát végzett. Nemcsak az akkreditált tanfolyamok száma, (131 alapítás és 170 indítás) de a témák sokszínűsége is meglepően nagy volt.

5.1.7. Statisztikai adatok (2001–2006)⁶

A táblázatokban használt oszlopazonosítók magyarázata:

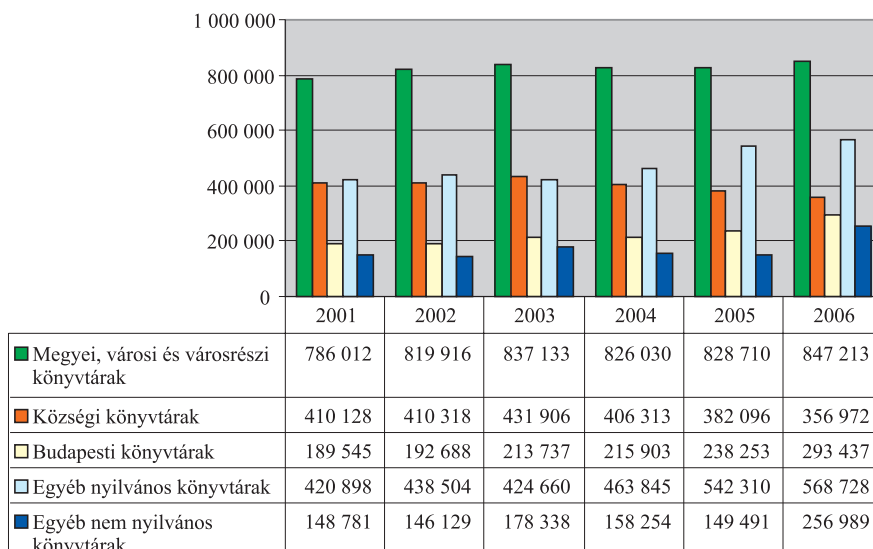
egyéb nyilvános könyvtárak: a felsőoktatási, valamint az országos szakkönyvtárak
egyéb nem nyilvános könyvtárak: a múzeumi, levéltári, egyházi, orvosi, intézeti, vállalati és egyéb szakkönyvtárak.

⁵ <http://www.nefmi.gov.hu/kultura/akkreditalt-kepzesi/konyvtari-tagok-100618>

⁶ A KI adatai és elemzése alapján.

Regisztrált olvasók

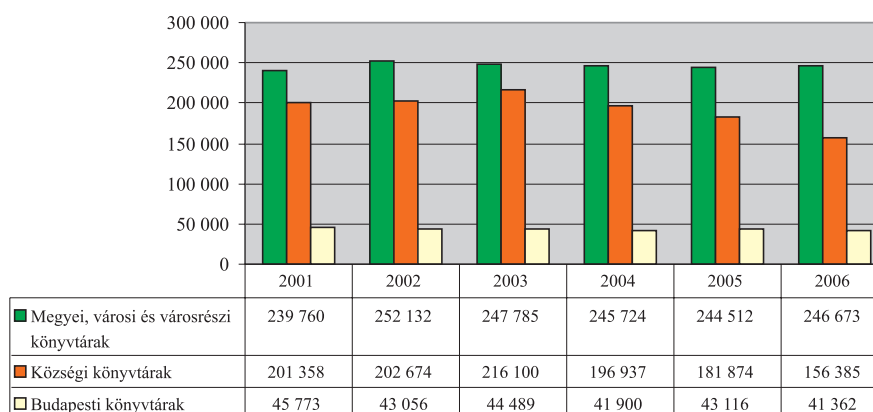
Regisztrált olvasók száma 2001–2006

A regisztrált olvasók száma a községi könyvtárak kivételével minden könyvtártípusban nőtt az elmúlt hat évben. Az átlagosnál magasabb volt a növekedés a budapesti közkönyvtárakban (mintegy negyedével), valamint az egyéb nyilvános könyvtárakban (mintegy harmadával). **A budapesti növekedés jó példa arra, hogy a megújult környezet, a vonzó infrastruktúra milyen pozitív hatást gyakorol a beiratkozott olvasók számának alakulására.** Az egyéb nyilvános könyvtárak elsősorban a felsőoktatási könyvtárakat jelentik: a hallgatói létszám erőteljes emelkedése az olvasók számának növekedésben is megmutatkozik.

Az olvasók létszámának csökkenése a 14 éven aluliak körében érhető tetten.

Összes regisztrált olvasóból 14 év alatti

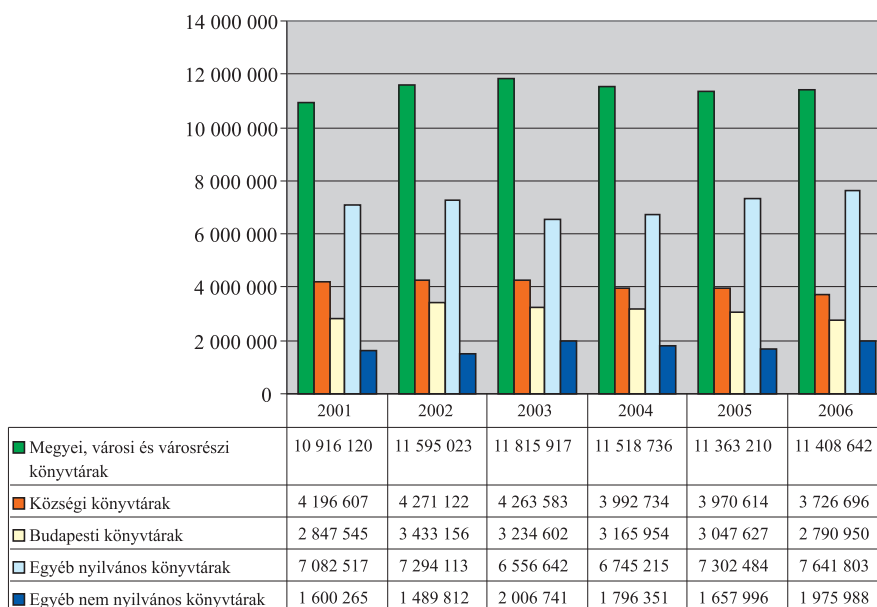

A megyei és városi könyvtárakban a gyerekolvasók száma gyakorlatilag stagnált, a községi könyvtárakban mintegy 10 százalékkal, a budapesti könyvtárakban pedig több mint 5 százalékkal csökkent. Az általános csökkenés egyik oka teljesen objektív okokra vezethető vissza: a teljes népességben belül erőteljesen csökkent e korosztály aránya.

Könyvtárhasználat

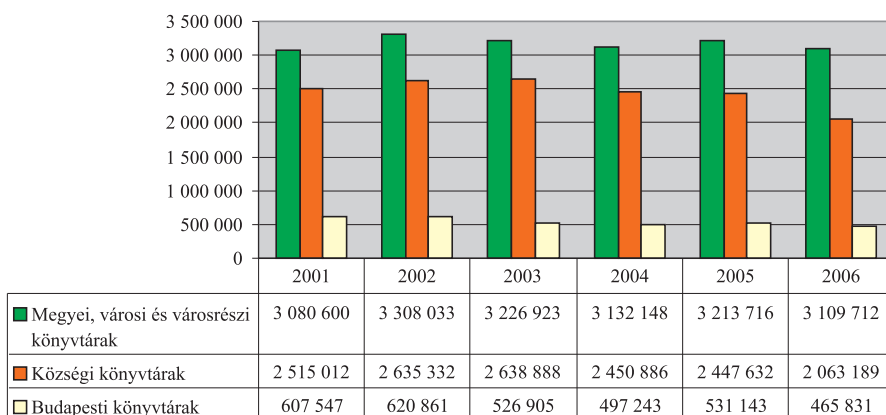
A könyvtárhasználati alkalmak számát vizsgálva az eddigiekkel megegyező képet kapunk: ahol nőtt a regisztrált olvasók száma, ott a könyvtárhasználatok száma is nőtt; ahol viszont a beiratkozottak száma csökkent (a községi könyvtárakban és általában a gyerekolvasók körében), ott a könyvtárhasználatok száma is kevesebb. **Össességében a könyvtárhasználat intenzitása nagyon kis mértékben változott.** Az egyetlen valóban szignifikáns változást a felsőoktatási könyvtárak mutatják, esetükben nőtt a könyvtárhasználatok aránya is.

**Könyvtárhasználatok száma
2001–2006**

A gyermekolvasók körében a városokban működő könyvtárak esetében a könyvtárhasználatok száma gyorsabb ütemben nőtt, mint a beiratkozási kedv; a községi könyvtárakban és Budapesten viszont a kevesebb beiratkozott gyermekolvasó kisebb intenzitással használja a könyvtárakat, mint korábban. Egyrészt a demográfiai változások játszanak ebben szerepet, másrészt az adatok arra is felhívják a figyelmet, hogy a könyvtárak ne csak az olvasók számával foglalkozzanak, hanem olyan vonzó környezetet, szolgáltatásokat is teremtsenek, amelyek gyakoribb látogatásra csábítják olvasóikat.

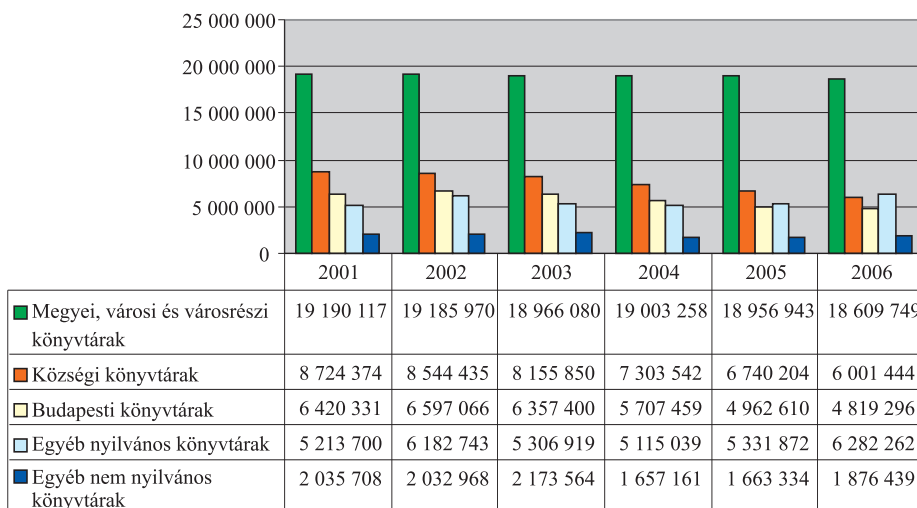
A 14 éven aluliak könyvtárhasználati száma

Kölcsönzött dokumentumok

Tovább árnyalja a képet, ha a kölcsönzési alkalmak számának alakulását vizsgáljuk. **Jelentős – mintegy 15 százalékos – volt a csökkenés a községi könyvtárakban.** Ugyanakkor az egyéb könyvtárakban 2002-ben és 2003-ban lényegesen megnőtt a kölcsönzési kedv. Annak ellenére, hogy az utóbbi két évben némi csökkenés tapasztalható, a hat évvel korábbi állapotokhoz képest még mindig majdnem 10 százalékos javulás mutatható ki.

**Kölcsönzött dokumentumok száma
2001–2006**

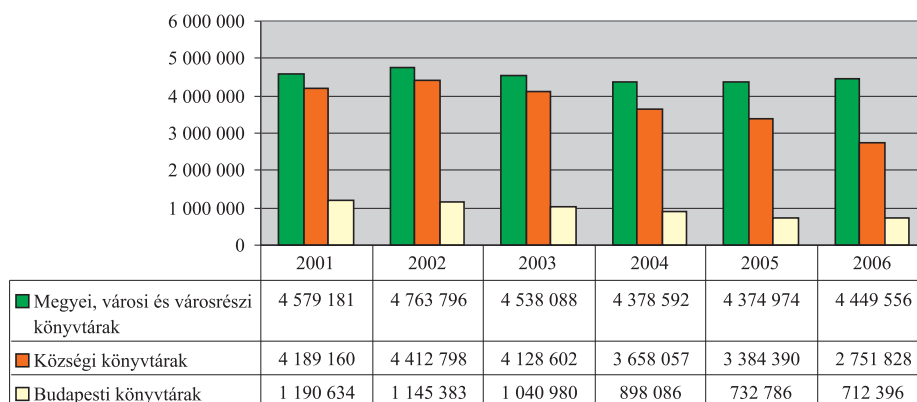

Megállapíthatjuk tehát, hogy a lakosság összességében valamivel gyakrabban jár könyvtárba, mint öt évvel ezelőtt; lényegében ugyanannyiszor keresi fel a könyvtárt kölcsönzési céllal, mint korábban, de egy alkalommal, jóval kevesebb dokumentumot kölcsönöz.

A kölcsönzési kedv csökkenése különösen a községi és a budapesti közkönyvtárakban jelentős, a jelenség okai azonban teljesen eltérőek. Vidéken ez inkább a demográfiai, oktatási, könyvtári infrastrukturális okokkal; Budapesten pedig kis részben az egyéb könyvtárak konkurenciájával, nagyobb részben pedig a megváltozott olvasói szokásokkal, a virtuális dokumentumok intenzívebb használatával magyarázható.

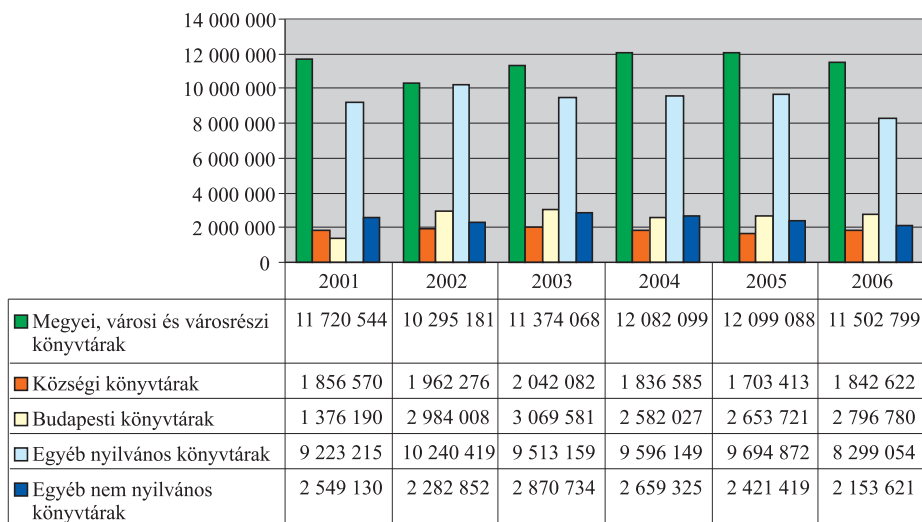
A kölcsönzött dokumentumok számát tekintve a gyermekolvasók körében a visszaesés mértéke nagyon magas, a budapesti gyermekolvasók körében csaknem 40 százalékos. A következő években a közkönyvtárakban kiemelt figyelmet kell erre a korosztályra fordítani.

14 éven aluliak által kölcsönzött dokumentumok száma

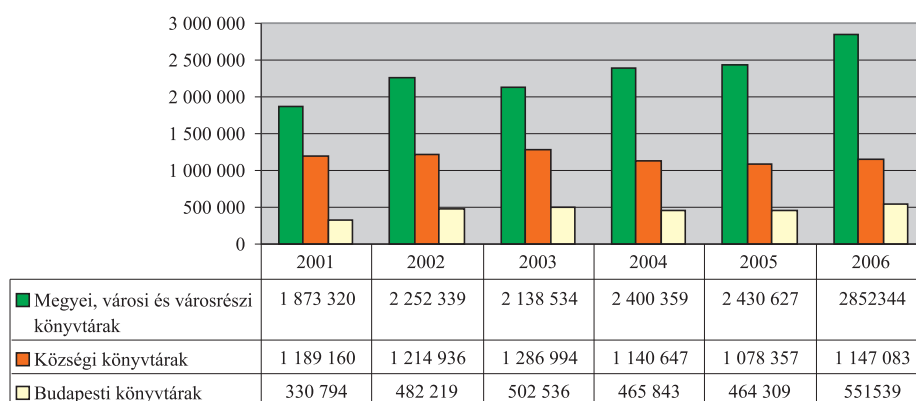
Helyben használat

Helyben használt dokumentumok száma 2001–2006

A budapesti közkönyvtárakban nőtt erőteljesen a helyben használt dokumentumok száma az utóbbi évek könyvtári rekonstrukciós programjának köszönhetően. A helyben használat és a kölcsönzések számának csökkenése felhívja a figyelmet arra, hogy – bár a használók és a látogatások száma továbbra sem csökken – a hagyományos dokumentumok használata fokozatosan háttérbe szorul. **Az internet és a digitális dokumentumok megjelenése máris háttérbe szorítja a könyvtárak hagyományos kölcsönző szerepét, a jövőben tehát a differenciált és értéknövelt szolgáltatások, a távhasználat iránt lesz nagyobb a felhasználói igény.**

14 éven aluliak által helyben használt dokumentumok száma

Míg a felnőttek körében általában csökkent a helyben használat aránya, a gyerekeknel a városi, a fővárosi és a községi könyvtárakban erősen emelkedett a helyben használat vagy annak intenzitása.

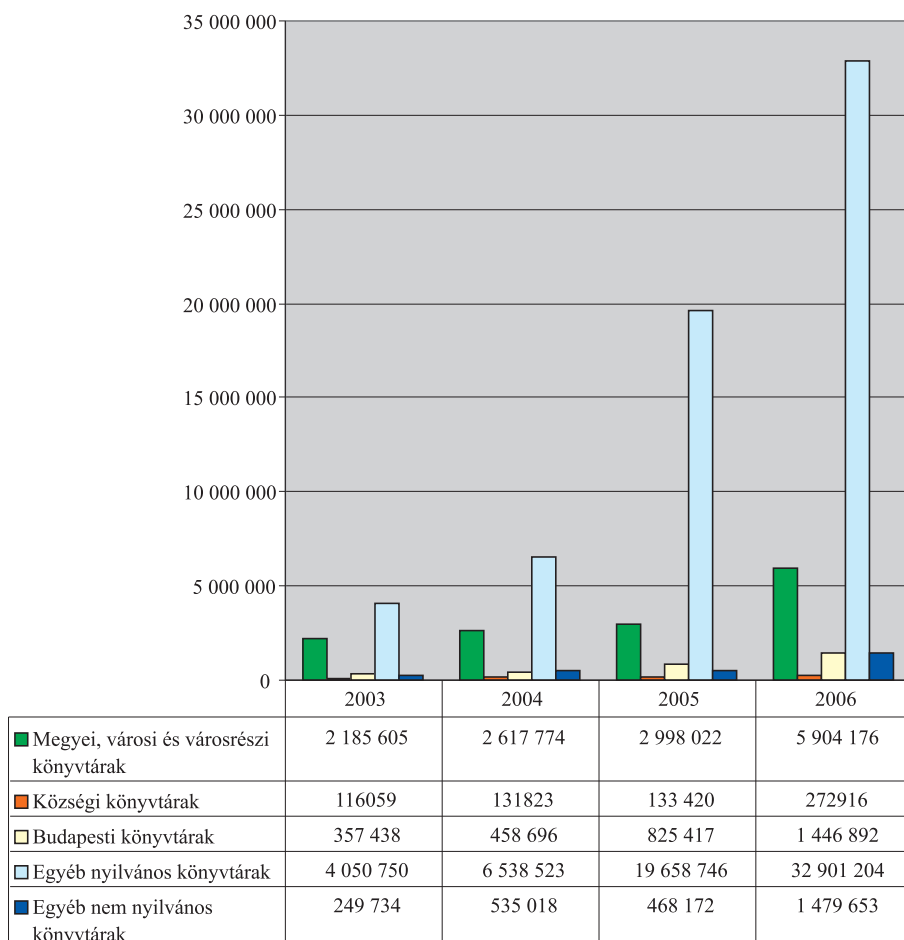
Távhasználat

A távhasználatok száma éppen azoknál a könyvtáraknál nagyon magas, ahol a helyben használat erőteljesen csökkent, vagyis átalakulóban van a használói szokásrendszer. A felsőoktatási és szakkönyvtárak használói körében egyre nagyobb szerepet kap a könyvtári szolgáltatások internetes használata.

Az erőteljes jelzés arra hívja fel a könyvtárosok figyelmét, hogy a jövőben egyre több könyvtárnál jelenik majd meg ez a tendencia. Szinte valamennyi könyvtárhasználati területen (kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás, tájékoztatás) erőteljesen kell – a hagyományos szolgáltatások biztosítása mellett – az internetes szolgáltatásokat bővíteni, sőt új szemlélettel, közösségi szolgáltatások beindításával új kapcsolatrendszert kell kialakítani a jövő olvasóival.

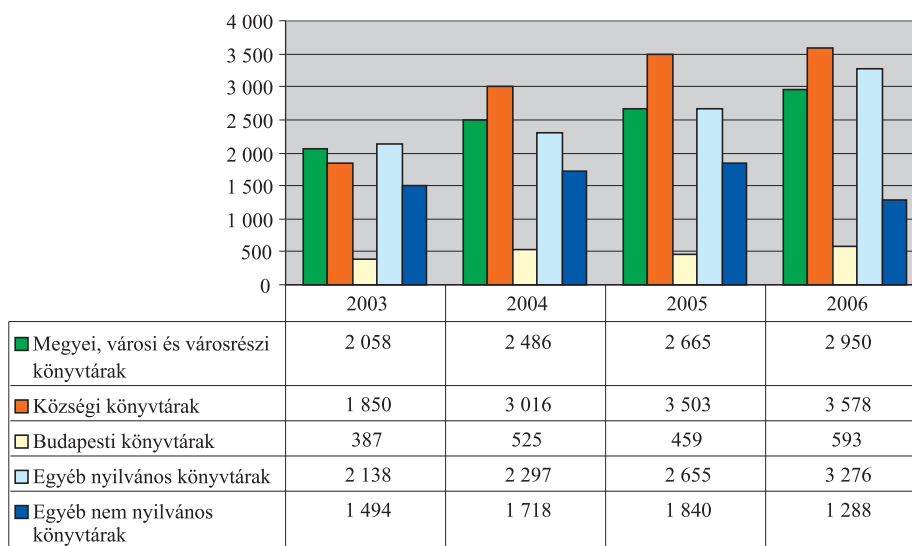
A távhasználat valamennyi könyvtártípusnál jelentősen emelkedett annak ellenére, hogy a könyvtárak 47 százaléka nem rendelkezik internettel. Megjegyezzük, hogy a statisztika ennél az adatnál kevésbé megbízható, mert módszertani, technikai okokból egyelőre a könyvtárak nem egyformán értelmezik és regisztrálják a távhasználatot. **Az internetes könyvtári szolgáltatások elmúlt évek alatti jelentős emelkedése előre vetíti, hogy erre az új stratégiai ciklusban is kiemelt figyelmet kell fordítani.** A fejlesztések elmaradása a könyvtárakat egyre inkább a perifériára szorítaná.

**Távhasználók száma
2003–2006**

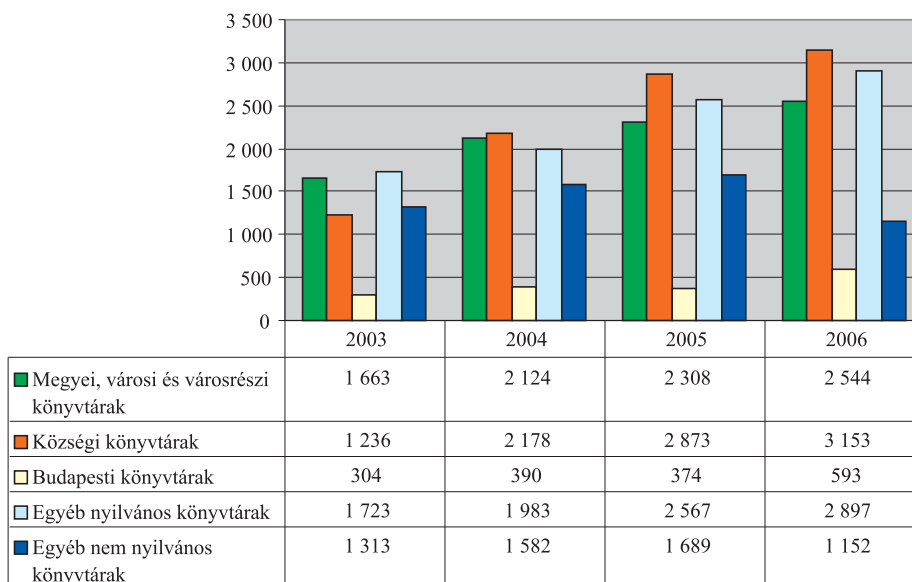

A következő oldalon látható két táblázatból ugyanaz a tendencia olvasható ki: **jelentősen emelkedett a könyvtárakban az informatikai infrastruktúra szintje.** Az évente közel húsz százalékos mennyiségi növekedési ütem azonban még mindig lassú. Javítani kell mind a számítógépes, mind az internetes ellátottságon. (számítógép a könyvtárak 57%-ában; internet 53%-ában található). A távhasználatok növekedését is figyelembe véve **a következő években az infrastrukturális fejlesztést továbbra sem lehet elhanyagolni, nélküle a lehetséges informatikai fejlesztések nem érik el céljukat.**

**Használók rendelkezésére álló számítógépek száma
2003–2006**

**Használók rendelkezésére álló internetes gépek száma
2003–2006**

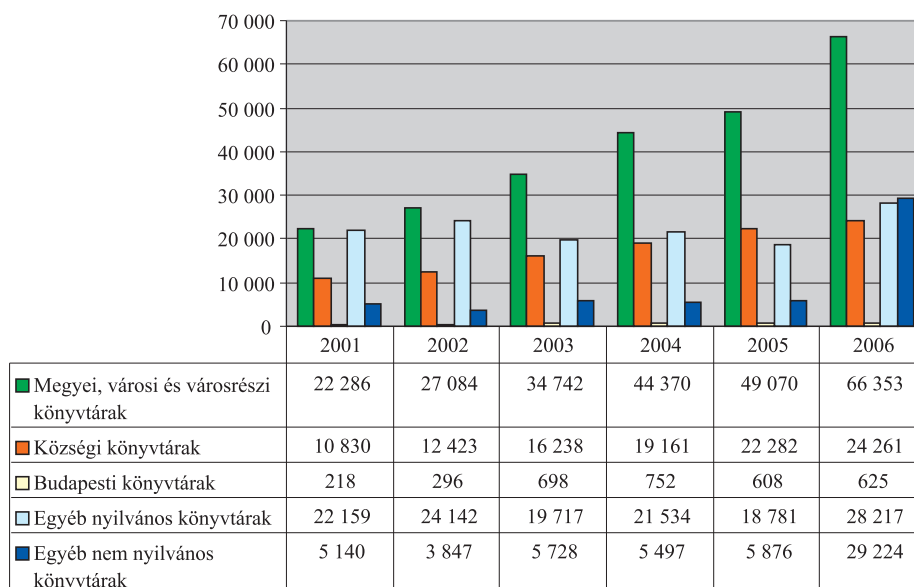

Könyvtárközi kölcsönzés

A könyvtárközi kölcsönzés területe töretlenül sikeres. A más könyvtáraktól kapott dokumentumok esetében a települési könyvtárak mindegyike legalább duplájára növel-

te a teljesítményét. Az egyéb nyilvános könyvtárak ugyan visszaesést mutatnak, ezek azonban inkább küldő könyvtárak a rendszerben.

**Könyvtárközi kölcsönzések szám
2001–2006**

A fenti adatsor az ODR-szolgáltatás egyértelmű sikerét jelenti. A szolgáltatásnak a következő években még kiemelkedőbb szerepet kell játszania.

Az átalakuló könyvtári rendszerben nő az együttműködés, a gyűjtőköri koordináció fontossága. A könyvtárközi szolgáltatás szerepe továbbra is megmarad, formája azonban várhatóan átalakul: az eredeti dokumentumok hagyományos szolgáltatása háttérbe szorul az elektronikus dokumentumküldő szolgáltatások mellett.

Az internet és a digitális dokumentumok megjelenése láthatóan háttérbe szorítja a könyvtárak hagyományos szerepét.

A könyvtárak és a könyvtárügy fejlesztésekor tekintettel kell lennünk a megváltozott használói szokásokra és igényekre.

5.1.8. A helyzetképből fakadó feladatok

A feladatokat a **SWOT** analízis, a könyvtári rendszer helyzetképe és a statisztikai adatok elemzése alapján állítottuk össze.

- további nagyarányú IKT-fejlesztés, ami mind a központi feladatok, mind az új használói igények kielégítésére alkalmas
- az országos szolgáltatások kiemelt fejlesztése
- az új használói igények kielégítésére új szolgáltatások bevezetése
- továbbképzés az új ismeretek megszerzésére és a szükséges kompetenciák kialakítására

- a menedzselési ismeretek, ezen belül a minőségmenedzsment hiányának pótlása
- a politikusokkal egy gyümölcsöző, etikus érdekkapcsolat megtalálása
- a könyvtár szerepének a közfeladatok közé történő erőteljes elmozdítása
- a könyvtárosok felkészítése a bekövetkező különböző összevonásokra és forrás-elvonásokra
- egészséges, érdekeken alapuló tartalmas együttműködés a teljes közgyűjteményi és közművelődési területtel
- kutatásokon alapuló, a trendeket, a külföldi és a hazai könyvtári változásokat vizsgáló, nagyobb volumenű tanulmányok készíttetése

5.1.9. A helyzetképből kialakított stratégiai célrendszer

Az új stratégiával kapcsolatos munkálatokat 2006-ban kezdtük el, a készülő minisztériumi stratégia részeként.

A kulturális tárcánál 2005-ben Bozóki András miniszter vette először tervbe egy kb. 15 évre szóló kulturális stratégia elkészítését. A stratégia a tervek és az első változat szerint nem azt tűzte ki célul, hogy egy-egy kulturális terület jövőbeli feladatait taglalja, inkább általános képet kívánt arról adni, hogy a terület milyen irányba mozduljon el. A munkát elsődlegesen külső szakértők végezték, az év végére készítették el, akkor kezdődött a stratégia tervezetének több hónapra tervezett társadalmi vitája.

Am 2006 első felében régi-új miniszter lett a tárca vezetője, Hiller István személyében, aki a minisztérium munkatársainak tevékenységére is támaszkodva 2006 december 13-án jelentette meg a minisztérium honlapján „A kulturális modernizáció irányai” című, általa jegyzett dokumentumot. Itt jelent meg először a Portál Program alábbi, első változata.

Az új könyvtári stratégiát az ismertetett helyzetkép alapján a hazai és külföldi fejlődési irányok, valamint a használói igények adta keretben fogalmazzuk meg.

5.1.9.1. A Portál Program, a könyvtári rendszer országos fejlesztésének új iránya

Átfogó cél: **a mindenki számára hozzáférhetővé tett információval, felhalmozott tudással és műveltséggel egy versenyképes ország kialakítása.**

CÉLOK

A közgyűjteményekben és a közösségi színtereken NDA- és NAVA-pont kialakításával: dedikált hálózat segítségével **a könyvtárakban őrzött szerzői joggal védett dokumentumok hozzáférhetővé tétele.**

A kistelephelyen élők könyvtári igényeinek kielégítésére **a KSZR (Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer) program folytatása.** Azaz a kistelephelyek és a falvak számára biztosítani kell egy olyan „portát” – amely lehet önálló könyvtár, könyvtári szolgáltató hely vagy könyvtárbusz-megállóhely –, ahonnan minden információs forrás és dokumentum elérhető. A kistelephelyeken élők – igényeiknek megfelelően – közvetlenül vagy közvetve hozzáférhessenek a hatékony és minőségi könyvtári szolgáltatásokhoz.

Lehetőségek a lakosság számának függvényében:

- szolgáltatások **megrendelése** a megyei vagy nagyvárosi könyvtáraktól;
- **könyvtárbusz** beállítása;
- **könyvtárépület**.

Információs portálok kialakítása projekt

A könyvtárak információs és kommunikációs technológiai fejlesztési programjának folytatása.

A tudásalapú társadalom fejlődésének elengedhetetlen feltétele, hogy a különböző dokumentumok, a bármilyen információhordozókon megjelenő tartalmak bárki által könnyen, gyorsan, és hatékonyan hozzáférhetőek legyenek.

A könyvtárakban őrzött szellemi vagyont digitalizálása európai szinten is előtérbe került. A könyvtárak mindinkább digitális tartalomszolgáltatókká, illetve digitális archívumokká válnak. A magyar könyvtárak állományának egyelőre csak elenyésző része érhető el digitális formában.

Hiányoznak a tömeges digitalizáláshoz szükséges működési modellek, technikai eszközök, és a speciálisan képzett munkaerő. Ezért a könyvtári digitalizálás felgyorsításához és hatékonyabbá tételéhez szükséges a különböző digitalizálási projektek országos szintű összehangolása és nyilvántartása, a technikai megvalósítás egységesítése.

Ennek megszervezése és megvalósítása érdekében:

- **a nyilvános könyvtárakban felhasználóbarát internetes portál kialakítása**
- **a könyvtári katalógusok és gyűjtemények digitalizálása és közzététele** a nemzeti könyvtár koordinatív szerepével
- **a Nemzeti Digitális Könyvtár kialakítása a nemzeti könyvtár gyűjteményére alapozva**, illetve az Európai Digitális Könyvtár projekthez kapcsolódva.

Olvasó ország – olvasásfejlesztési projekt

Az olvasáskutatási jelentések szerint évek óta csökken az olvasók és olvasni tudók száma. Nagy Attila olvasáskutatással foglalkozó írásai folyamatosan jelezték, hogy az olvasásra, az olvasáskultúrára nagyobb figyelmet kell fordítani.

A legutóbbi felmérés (2005–2006) is megerősíti ezt a helyzetképet. Az iskolai és gyermekkönyvtárak egy része állományukat, felszereltségüket tekintve rossz állapotban van.

Az olvasás szerepének visszaállítása, a gyermek- és ifjúkori olvasás fejlesztése a társadalmi versenyképesség egyik alapvető feltétele.

Az olvasáskultúra fejlesztése révén megnő a gyermekek és fiatal felnőttek esélye az oktatásban, képzésben, sikeresebben vehetnek részt az életen át tartó tanulásban, jobban érvényesülhetnek a munkaerőpiacon.

Ezért szükséges:

- az iskolai és gyermekkönyvtárak szolgáltatásainak és feltételrendszerének korszerűsítése, fejlesztése
- együttműködés az írókkal, az irodalmi szervezetekkel
- a tudás és a kreativitás összekapcsolása

A határon túli magyar könyvtárak fejlesztése

Támogatni kell a határon túli könyvtárak informatikai infrastruktúrájának fejlesztését a magyarországi digitális tartalmak és elektronikus szolgáltatások ottani elérhetősége érdekében. Erősíteni kell az együttműködést a hungarika kutatásokban.

5.1.9.2. A minisztériumi dokumentum véleményeztetése

A minisztériumi anyagból megfogalmazzuk az átfogó célt és három olyan alapvető célt választottunk ki, amelyek figyelembe vették mind a helyzetkép javasolta prioritásokat, mind a megvalósíthatóság realitását is. Ugyanakkor az ott megjelenteket kiegészítettük egyvel, amit a Kulturális modernizáció című dokumentum még nem tartalmazott, jóllehet a külföldi szakmai trendeket figyelembe véve, mindenképpen az előttünk álló feladatok között volt a helye: a könyvtári adatbázisok és szolgáltatások elérésének megvalósítását a könyvtári épülettől és a nyitvatartási időtől függetlenül.

A szakmai szervezeteknek az így összeállt anyagot küldtük szét:

Átfogó cél: *a 21. századi könyvtárhasználó könyvtárának kialakítása*

Alapvető célok

A könyvtári rendszer:

- 1. közvetítsen minden nyilvánosságra hozott információt és adatot*
- 2. biztosítson hozzáférést egyrészt ezen információkhoz, másrészt a könyvtári szolgáltatások jelentős részéhez a könyvtári épülettől és nyitvatartási időtől függetlenül is*
- 3. új fejlesztésekkel és programokkal járuljon hozzá az olvasáskultúra fejlesztéséhez*
- 4. támogassa a társadalom tagjai életminőségének javítását a közösségi szolgáltatásaival és a felnőttképzéssel*

Szorosan együttműködve a Könyvtári Intézettel, a szakmai szervezetektől azt kértük, hogy az anyagot március végi határidővel véleményezzék minden területi szervezetben, szekcióban vagy tagozatban. Ismertessék meg a célokat, és minden hasznosítható anyagot küldjenek el.

Itt kell megköszönjem a két ernyőszervezet elnökének, Bakos Klárának (MKE) és Fodor Péternek (IKSZ) az együttgondolkodást, az együttműködést.

Sok véleményt kaptunk, a szervezetek az átfogó céllal és a megvalósításhoz szükséges célokkal általában egyetértettek, de sok részletre felhívták a figyelmünket. Néhány közülük:

A 2. CÉLT ILLETŐEN:

„Ezt a célkitűzést pontosításra javasoljuk, mert az egyes könyvtárakra vonatkozóan túlságosan kiterjesztő elvárás. Számukra az lehet a feladat, hogy gyűjteményükről és elektronikusan feltárt, rögzített tartalmaikról adjanak tájékoztatást, ill. biztosítsanak tértől és időtől független hozzáférést.

Amennyiben a célkitűzés a magyar könyvtári rendszer egészét érinti és a létrejött elektronikus tartalmak dedikált hálózaton keresztül történő szolgáltatását jelenti, akkor meg ellentmondásos a falakon kívüli hatókör elvárása.”⁷

AZ 1. CÉLHOZ:

- ODR szolgáltatás ingyenessé tétele
- Könyvtári internethasználat ingyenessé tétele gyerekek (esetleg felnőttek) számára
- Gyerekkönyvtári honlapok készítésének, fenntartásának, fejlesztésének támogatása, megvalósítása. Egyrészt információszerzés szempontjából fontos, másrészt a tervezett országos internetes játékok lebonyolításához is szükséges. Valamint a könyvtárak közötti kommunikációt is erősíti.
- Iskolai könyvtárosokkal való szorosabb munkakapcsolat kiépítése (tájékozódás egymás munkájáról, a könyvtárak adottságairól, közös pontok megtalálása, kiegészítő tevékenységek kidolgozása). Ne egymás mellett dolgozzunk, hanem együtt hatékonyabban, így könyvtárhasználóink is többet tudnak ebből profitálni.⁸

AZ 1. CÉLHOZ:

- kiemelten oda kell figyelni a nemzeti, szak és ezen belül a vállalati könyvtárak szakirodalmi ellátására, a lehető legtöbb és legpontosabb információ megszerzéséről s a közművelődési könyvtárakhoz való eljuttatásához.
- ez azonban csak az országos szakirodalmi információellátás biztosításával s azon keresztül lehetséges
- nagy szerepük lesz a szakinformátoroknak és a speciális területeken biztos ismeretekkel rendelkező kvalifikált könyvtárosoknak
- a legszélesebb körű és teljes információellátáshoz, a hazai és a határokon túl működő könyvtárak összefogása és együttműködése szükséges, akár egy-egy program megvalósítása érdekében.⁹

A 2. CÉLHOZ:

Javaslatunk: mivel a Sulinet-programra már sok pénzt és tudást fordítottak, erre lehetne építeni, továbbfejleszteni – technikailag és tartalmilag is.

Az iskolai könyvtárak az intézményi információszolgáltatás bázisai, ezért feltétlenül fejleszteni kell az informatikai hátterüket. Javasoljuk, hogy az iskola gépterme legyen az iskolai könyvtár közvetlen közelében, ahol a kulturált információszerzésre lehetősége lenne diáknak, tanárnak, sőt, szülőknek is. Kistérségben, kistelepüléseken ezen keresztül lehetne információs bázis az iskolai könyvtár, ahol szakképzett információs szakember dolgozik.¹⁰

⁷ Az IKSZ véleménye a 2006. március 20-án írt levélből.

⁸ Az MKE Gyermekkönyvtáros Szekciójának véleménye, 2007. március. 21.

⁹ Az MKE Műszaki Könyvtáros Szekciójának vezetősége, 2007. március 18.

¹⁰ A Könyvtárostanárok Egyesülete elnökének levele, 2007. március 21.

A 3. ÉS 4. CÉLHOZ:

Speciális akkreditált tanfolyamok, képzések szervezése könyvtárosok (óvónők, tanítók és tanárok) részére a dyslexiás gyerekek és felnőttek olvasásfejlesztése érdekében.

Kapcsolatfelvétel és együttműködés kialakítása az Országos Munkaiügyi Központtal.

A munkanélkülivé vált könyvtárosok (pedagógusok, óvónők) logopédussá képzése és munkahely teremtésük tárgyában. (Ma Magyarországon minimális a logopédusok és olvasásfejlesztő pedagógusok száma. Az ország 74,6%-a nehezen [vagy nem] olvas!).”¹¹

A 2. CÉLHOZ

„Szabványos felépítésű könyvtári portál/ok létrehozása, ahol metakereső segítségével választhatja ki távolról a felhasználó a számára szükséges információforrást (katalógus tétele, adat, bibliográfiai adatbázis, teljes szövegű dokumentum, e-book-részlet stb.).

Könyvtári ügyfélkapu létrehozása, amely egyponthoz vezet a könyvtári információk, tartalmak és ügyletek világába: könyvtárak, információs központok, online könyvtárak, stb. A portálnak olyan webhelynek kell lennie, amely épít az egyre népszerűbb korszerű eszközökre (fórum, blog stb.).”¹²

Az átfogó célhoz kisebb kiegészítések érkeztek, ezeket figyelembe vettük.

A beérkezett javaslatokat tovább gondolva, megfogalmaztuk a célok eléréséhez szükséges fejlesztendő kulcsterületeket és a feladatokat. Ezt a dokumentumot újra szétküldtük a szervezeteknek június folyamán. A beérkezett javaslatokat a Könyvtári Intézet vezetőivel és munkatársaival szorosán együtt dolgozva egészítettük ki, a javaslatok figyelembe vételével. Így készült el az országos stratégia minisztériumi előterjesztése.

A terv magában foglalja a különböző típusú könyvtárak (a közkönyvtárak, a felsőoktatási könyvtárak, az országos szakkönyvtárak, az egyéb szakkönyvtárak: múzeumi, egyházi, orvosi stb., és az iskolai könyvtárak) összehangolt fejlesztési lehetőségét.

2007. december 6-án az Oktatási és Kulturális Minisztérium miniszteri értekezlete elfogadta a könyvtárügy következő stratégiai ciklusáról szóló előterjesztést, a Portál Programot.

Ennek következtében a könyvtárfejlesztési stratégia a kulturális ágazati irányítás elfogadott, hivatalos dokumentuma lett.

¹¹ MKE Pécsi és Baranyai Szervezete, 2007. március 18.

¹² EKK elnök, 2007. március 21.

5.1.9.3. Jövőkép

A könyvtári rendszer egésze alkalmas a XXI. századi könyvtárhasználó igényeinek ki-elégítésére, a nyilvánosságra hozott információnak, felhalmozott tudásnak, valamint műveltségnek a mindenki számára egyenlő esélyű hozzáférhetővé tételére a lakóhelytől és településtípustól független. Elősegítve ezzel a különböző területek versenyképességét, növelve az esélyegyenlőséget, segítve a leszakadó térségek és csoportok felzárkózását, hozzájárulva az ország versenyképességéhez.

5.1.9.4. Küldetésnyilatkozat

E jövőkép megvalósítása érdekében:

- Minőségi közszolgáltatást megvalósító rendszert hozunk létre
- A magas színvonalú, országos szolgáltatási rendszert alrendszerek, illetve különböző típusú korszerű könyvtárak alkotják, amelyek egyrészt szerves egységet alkotnak a hagyományos könyvtárral, tudástárral, információs adatbázisokkal és elektronikus dokumentumokkal, másrészt a legkorszerűbb szolgáltatási formákkal állnak használók rendelkezésére; az információs értékláncba való tudatos beépüléssel válnak nélkülözhetlenné
- A könyvtárakban korszerű ismeretekkel és megfelelő kompetenciákkal rendelkező szakemberek dolgoznak
- Az olvasási, információkeresési és digitális kompetenciák fejlesztése révén a könyvtár nélkülözhetetlen szerepet tölt be a formális oktatás, valamint a nem formális és informális tanulás támogatásában
- Folytatódik tovább a vidékfejlesztés, a hozzáférés növelése, a fogyatékkal élők kiemelt támogatása

5.1.9.5. Alapvető célok

A könyvtár

- 1. közvetítsen minden nyilvánosságra került információt és adatot, kiemelten biztosítson hozzáférést a nemzeti kultúra dokumentumaihoz – határokon innen és túl (figyelembe véve a határon túli magyarság felhasználói igényeit is)**
- 2. a használó központúság szellemében a könyvtári épülettől és a nyitvatartási időtől függetlenül biztosítson hozzáférést ezen információkhoz és adatokhoz, valamint a könyvtári szolgáltatások jelentős részéhez**
- 3. új módszerekkel és programokkal járuljon hozzá az olvasáskultúra fejlesztéséhez**
- 4. közösségi szolgáltatásaival és a felnőttképzés támogatásával segítse elő az életminőség javítását, a foglalkoztatottság és az egyének versenyképességének növelését**

5.1.9.6. Kulcsterületek, feladatok

- 1. CÉL:** a könyvtár közvetítsen minden nyilvánosságra került információt és adatot, kiemelten biztosítson hozzáférést a nemzeti kultúra dokumentumaihoz – határokon innen és túl (figyelembe véve a határon túli magyarság felhasználói igényeit is).

FELADATOK

1. Együttműködés minden információt előállító és szolgáltató hazai és határon túli szervezettel, intézménnyel, nyitás az üzleti alapú, vállalkozási formákban megvalósuló információs szolgáltatások felé.
 2. A hagyományos és elektronikus dokumentumvagyon bibliográfiai feltárásának teljessé tétele – a katalógusok retrospektív konverziójának befejezése. A hazai és nemzetközi információforrások (adatbázisok) költséghatékony, a könyvtárak konzorciális együttműködésén alapuló beszerzése és szolgáltatása.
 3. A kutatási és fejlesztési tevékenységek információval való magas színvonalú ellátása a tudományterületi szakmai színvonal emelése, a tudományos intézmények szellemi termékeinek hozzáférhetővé tétele és a versenyképes gazdaság erősítése érdekében.
 4. Regionális forrásközpontok és tudásközpontok működésének és szolgáltatásainak kialakítása – bekapcsolva a könyvtári rendszer új szintjébe a határon túli magyarakat ellátó, határon túl működő szervezetek, intézmények szolgáltatásait is.
 5. Az országos központi nyilvántartások összehangolt kezelése: a MOKKA és az ODR bibliográfiai adatainak egységes felületen történő hozzáférése, az NPA, a MEK, a MATARKA fejlesztése a szerzői jogok figyelembevételével.
 6. A könyvtárakban őrzött kulturális javak digitalizálása, online hozzáférhetővé tétele és archiválása.
2. CÉL: a könyvtár a használó központúság szellemében a lakóhelytől, településtípustól, könyvtári épülettől és a nyitvatartási időtől függetlenül biztosítson hozzáférést ezen információkhoz és adatokhoz, valamint a könyvtári szolgáltatások jelentős részéhez.

FELADATOK

1. Az IKT-infrastruktúra kiterjesztése és megerősítése a közszolgáltatást nyújtó könyvtárakban és könyvtári szolgáltató helyeken.
2. A web-alapú szolgáltatások kiterjesztése, értéknövelt szolgáltatások kialakítása.
3. Szabványos felépítésű könyvtári portál (könyvtári ügyfélkapu) kialakítása a használók bevonásával; nem könyvtári és nem hagyományos információk és ismeretek (iwiw, wiki, könyvesboltok, antikváriumok, más archívumok, elektronikus szolgáltatások) közvetítése.
4. Új technológiák bevonása a magasabb szintű szolgáltatások közvetítésére: könyvtár 2.0, blogok, elektronikus hírlevelek, RSS keresőmotorok, személyre szabott keresőszoftverek, *ingyenes és nyílt forráskódú szoftverek és alkalmazások* stb.
5. Az elektronikus szolgáltatások kialakítása, megerősítése a kistérségi, mozgókönyvtári szolgáltatások területén.
6. Elektronikusan elérhető 24 órás szolgáltató könyvtárak kialakítása a felhasználók elvárásainak rendszeres mérésével, a szolgáltatások fejlesztésével és értékelésével.
7. Egyedi azonosítók kialakítása a felhasználók számára a könyvtári adatbázisokban történő keresésre, a szolgáltatások igénybevétele, a személyes kapcsolattartásra.

3. CÉL: a könyvtár új módszerekkel és programokkal járuljon hozzá az olvasáskultúra fejlesztéséhez.

FELADATOK

1. Partnerség a könyves szakma minden érintett hazai és határon túli magyar szervezetével.
2. A közoktatás (önkormányzati) megrendelőként használja a könyvtári szolgáltatásokat, rendezvényeket, olvasásnépszerűsítő akciókat.
3. Új gyűjteményfejlesztési stratégia többletforrásból a megyei és városi könyvtárak számára az olvasáskultúra támogatására.
4. Az iskolai könyvtárak korszerűsítése: szoros kapcsolat az iskola számítógépes helyszíneivel, gyermekbarát honlapok és blogok készítése és működtetése.
5. Az iskolai könyvtárak lakosságot ellátó szolgáltató szerepének növelése azokon a településeken, ahol nem érhető el a kulturális, képzési és információs szolgáltatások teljes kínálata.
6. A kettős funkciójú – települési és iskolai – könyvtáraknak a helyi igényeket figyelembe vevő fejlesztése a kistérségeken.
7. Többéves olvasási akció kidolgozása és meghonosítása a szülők és a kisgyermek olvasási kultúrájának fejlesztésére és megerősítésére: „Születéstől az első könyvemig”.
8. Korai olvasásfejlesztési programok kidolgozása, olvasásfejlesztő tanácsadó szolgáltatások kialakítása, a legkisebbek számára csoportos, családi könyvtári látogatások megszervezése.
9. Könyvtári szolgáltatások fejlesztése a nemzeti kisebbségek anyanyelvi irodalomhoz történő hozzáférhetőségének javítása érdekében.

4. CÉL: a könyvtár közösségi szolgáltatásaival és a felnőttképzés támogatásával segítse elő az életminőség javítását, a foglalkoztatottság és az egyének versenyképességének növelését.

FELADATOK

1. Partnerség minden, a képzésben érintett hazai és határon túli magyar szervezettel, a közgyűjteményi terület más intézményeivel (múzeumok, levéltárak), a civil szférával.
2. A különböző könyvtártípusok nyújtotta ismeretanyag folyamatos, szervezett továbbadása önkormányzati és egyéb fenntartói megrendelések alapján.
3. A munkaerő-piaci lehetőségekkel kapcsolatos információk folyamatos közvetítése.
4. Az állampolgári jogok és kötelességek érvényesülésének elősegítése a közérdekű, közhasznú információk és az online kormányzati és önkormányzati szolgáltatások könyvtári hozzáféréseinek biztosításával.
5. A távoktatási és e-tananyagok, e-felnőttképzési anyagok országos, közös hasznosítása; távoktatási központok kialakítása a könyvtárakban, együttműködésben a felsőoktatási intézményekkel és a munkaügyi központokkal.
6. A multikulturalizmus, a kulturális sokszínűség támogatása az esélyegyenlőség fenntartása érdekében, a nemzetiségek támogatása.

7. A könyvtárak bekapcsolódása a helyi, kistérségi, regionális kulturális életbe, a kulturális turizmusbba mind információszoigálatóként, mind értékmegőrző és értékközvetítőként.
8. A felhasználók rendszeres, kompetencia-alapú és moduláris képzése az életen át tartó tanulás folyamatában, a digitális írástudás széles körű oktatása.

A MEGVALÓSÍTÁS SIKERÉHEZ SZÜKSÉGES TÉNYEZŐK

- A könyvtáros alapképzésben elsajátított ismeretek bővítése hagyományos és távoktatási keretek között, a továbbképzés megújítása.
- A finanszírozási források megléte, hatékony gazdálkodás a versenyképesség fokozása érdekében.
- A tervek évenkénti felülvizsgálata: gördülő tervezés, projektkontrollig. Nyitott kommunikáció, nyitott tervezés és szervezés, nyitott szervezet. Hatékony közönségekapsolatok, hangsúlyos jelenlét a médiában.

Fontosnak tartottuk, hogy miniszteri aláírás „pecsétje” legyen a megvalósítandó stratégián. De emellett voltak még olyan megoldandó területek, amelyek igényelték a miniszteri értekezlet egyetértését, hogy a következő költségvetés összeállításakor hivatkozni lehessen rá.

Ezért az előterjesztés még három cél teljesítésének megvalósítását szorgalmazta és ezt a miniszteri értekezlet el is fogadta. Ezek:

- a stratégiai ciklus végére minden könyvtárban, könyvtári szolgáltató helyen legyen internetkapsolat
- a kistelepüléseken, a településeken az információs szolgáltatások a könyvtári szolgáltatásokon belül valósulnak meg
- folytatódjék az Elektronikus Információ Szolgáltatás (EISZ) minisztériumi támogatása

A Portál Program sikereit és esetleges kudarcait 2013 után lehet számba vennünk. Addig is le kell azonban szögeznünk, hogy egyetlen egy országos könyvtárfejlesztési program nem indult olyan kiváló hátszéllel, mint ez.

A szakma előtt nem titok, az Új Magyarország Fejlesztési Tervben megfogalmazott és Brüsszelben, 2007 szeptemberében elfogadott hat kiemelt fejlesztési területbe bekerült a könyvtári terület.

Nagyon leegyszerűsítve, de az igazsághoz híven azt mondhatjuk, **a Portál Program megvalósíthatósági terve az ÚMFT Társadalmi Megújulás és Társadalmi Infrastruktúra Operatív Programjának könyvtári pályázatait.**

6. Az Új Magyarország Fejlesztési Tervektől – az európai uniós pályázatokig

6.1. Az előkészítés időszaka

Az európai uniós pályázati lehetőségekről 2004-től, az európai uniós csatlakozástól kezdve folytak megbeszélések a NKÖM-ben. Akkor még igen távolinak tűnt a megvalósulásuk.

Nagy Mihály, az Európai Unió és Stratégiai Főosztály vezetője koordinálta a különböző területek fejlesztési koncepciói közül azokat, amelyek kapcsolódhattak az unió kohéziós politikájához. Ennek az európai politikának a központjában a gazdasági növekedés és a versenyképesség állt. Ezt segítette elő három kulcsfontosságú terület:

- az innováció és tudásgazdaság
- a környezet védelme és a kockázat megelőzése
- a hozzáférés és az általános gazdasági érdekű szolgáltatások fejlesztése.

Nem állítom, hogy akár a többi terület vezetőjének velem együtt, akár a közvetlen munkatársaimnak nem okozott fejtörést, hogy a kultúrát, és azon belül annak egy-egy sajátos területét, miképpen kapcsoljuk a kohéziós politikához.

Könnyű volt addig a feladat, míg az általánosság szintjén kellett megfogalmazni az elképzeléseket, de nehezebbé vált, amikor – lefejtve a divatos, „kötelező” szóhasználatot – a terület érdekeit szem előtt tartva, a fejlesztés szempontjait állítottuk gondolkodásunk középpontjába. Jóízű, a közös célért együtt dolgozó időszak volt ez a minisztériumban. Sok segítséget kaptunk a Fejlesztési Főosztály mindenkori munkatársaitól, akik – sok esetben – a közvetítő szerepét játszották a szakmai terület és a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség között.

Mi a Könyvtári Osztályon szerencsés helyzetben voltunk: egymást erősítette a két legjelentősebb feladatunk. Már a második stratégiai ciklus céljainak megvalósításáért dolgoztunk, amikor az európai uniós feladatokkal kezdtünk foglalkozni. Végző soron ezek is stratégiai kérdések voltak. Értettük a feladatot.

Az európai uniós fejlesztésekkel foglalkozva már ismertük az 1960-ban létrehozott Európai Szociális Alapot az ESZA-t, amelynek a középpontjában az ember, a humán erőforrás képzése, átképzése, kompetenciáinak fejlesztése állt. És tudtunk a '70-es évektől létező Európai Regionális Fejlesztési Alapról, az ERFA-ról, amelynek a lényege a regionális infrastrukturális különbségek megszüntetése, az elmaradt régiók fejlesztése.

Követték a két európai uniós pályázat, az Agrár- és Vidékfejlesztés Operatív Program (AVOP) és a Humánerőforrás Operatív Program (HEFOP) megvalósulását.

Ez a két pályázati lehetőség érintette a kultúrát, sőt az AVOP a könyvtárakat is; sok községi, kisvárosi műemléki könyvtárat újítottak fel ebből a forrásból.

2004-től kezdve azonban már más volt a feladatunk. Nem megfigyelőként, hanem teljes jogú részt vevőként voltunk jelen. Meg kellett ismerkednünk azokkal az új szempontokkal, amelyek alapvetően fontosak voltak ahhoz, hogy eljuthassunk – esetünkben – a „Tudásdepó-Expressz”-ig.

Meg kellett értenünk, hogy a mi megoldandó problémáink nekünk ugyan fontosak, de „Brüsszel” számára nem. És ez egyáltalán nem nyelvi kontextus kérdése volt, hanem mentalitásbeli különbség.

Tudomásul kellett vennünk, hogy az egész kulturális terület csak úgy férhet be a konstrukciókba, ha olyan szorosan kapcsolódik az oktatáshoz, hogy észre se lehessen venni, hogy két dolgról van szó.

Meg kellett érteni, hogy a mi számunkra egyértelmű kifejezésnek, hogy „kulturális igények” abban a nyelvi környezetben nincs értelme, de annak igen, hogy „versenyképes ország”.

Világossá vált, hogy amennyiben tényszerűen be tudjuk bizonyítani, hogy a képzett emberekhez, akik versenyképessé tehetik az országot, könyvtárakra is szükség van, akkor a pályázati konstrukciókban is lesz helyünk, ha rosszak az érveink, akkor nem.

Úgy kellett megfogalmaznunk a céljainkat, hogy a témákkal, fejlesztési elképzelésekkel több éve, évtizede foglalkozó külföldi partnereink is lássák, hogy érdemes foglalkozni a jelzett kérdéssel. Lehetővé kellett tenni a mérhető teljesítményt és a minőség mérését. Egyértelművé kellett tenni, hogy az elképzeléseink, és a stratégiánk hozzá járul a terület hasznosságához és hatékonyságához.

És a legfontosabb: ahhoz, hogy érdemi lehetőségünk legyen bekapcsolódni ebbe az újfajta szemléleti, menedzselési és finanszírozási módszerbe, hosszú távú stratégiai elképzeléssel kellett rendelkezünk az adott területről. Így erősítette egymást a két jelentős feladatunk: **stratégiai terv nélkül nem tudtuk volna elkészíteni a pályázatokat, ha nincs pályázati lehetőség, nem tudjuk megvalósítani a stratégiai céljainkat.** A könyvtárügy ezen a területen kivételesen jó helyzetbe került, mert az akciótervek, és a pályázatok előkészítésekor, a pályázati témák megbeszélésekor kész stratégiai tervet tudtunk elővenni.

2006-tól egyértelművé vált, hogy az osztály legfontosabb feladata – az eddigiek megtartása mellett – az európai uniós pályázatok teljes körű előkészítése. A pályázati kiírásoknál elhangzó milliárdos összegek, annak a gondolata, hogy az egyre szűkülő finanszírozási helyzetben a hazai könyvtárak ennyivel gyarapodhatnak, ha mi is és a pályázó könyvtárak is jól dolgoznak, nagy örömet és nagy felelősséget jelentett mindannyiunknak.

A pályázatok előkészítésének feladata a következő lépésekből állt:

- meg kellett fogalmazni a terület fejlesztését az ÚMFT, azaz a kormány számára
- amennyiben a kormány elfogadta a javaslatainkat, meg kellett védeni a Brüsszelből jövő esetleges nemleges visszajelzésekkel, esetenként elutasításokkal szemben,
- a Brüsszelben elfogadott TÁMOP, TIOP programokból akcióterveket kellett készíteni, amelyeket a szakmával egyeztetünk, hiszen az ő számukra készítettük a pályázatokat
- az akciótervekből kormány-előterjesztést kellett készíteni
- végül, a kormány által elfogadott akciótervekből a Pályázat Előkészítő Munkacsoport (PEMCS) ülésein keresztül konstrukciókat, azaz pályázatokat készíteni, és a szakmával újra egyeztetni

A minisztériumi feladatoknak a szakmai részét a szakmai terület, a többit a Fejlesztési Főosztály végezte, illetve a meghatározott feladatmegosztás szerint a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség.

Meg kell említenem Haralyi Krisztinát, Balogh Annát, Sörény Edinát, akik az osztályon egymást követve vettek részt az említett feladatokban. Néha alig mertem elmondani nekik, hogy kezdhessük előlről, mert újra átírtak valamit valahol, illetve azt kérik, hogy mi írjuk át. És ez igen-igen sokszor megtörtént. Most is köszönöm a türelmüket. Nehezítette a munkánkat az is, hogy házon belül sem volt mindig könnyű a mi területünk érdekeit érvényesíteni.

6.1.1. *Minisztériumi digitalizálási és IKT-fejlesztés az európai uniós fejlesztések ismeretében*

2006–2007-re két tényező ismertté vált. Egyrészt az, hogy Brüsszel nem támogatja a hazai digitalizálást, másrészt, hogy az infrastrukturális fejlesztésbe Budapest és Pest megye nem kerül bele, mert a gazdasági ellátottságát mérő mutatói jobbak az ország többi részében mérteknél. Azaz, **a TIOP-pályázatokban a budapesti és a Pest megyei könyvtárak nem lehetnek kezdeményezettek**, csak a hat konvergenciaregión.

Ez két megoldandó, komoly gondot jelentett:

1. A digitalizálás terén a lemaradottságunk évről évre nőtt. Annak ellenére, hogy a külföldi projekteknél bizonyos szinten részt vettünk, ez nem pótolta a hazai országos tevékenység hiányát.
2. Az IKT-fejlesztés budapesti, Pest megyei elmaradása pedig azt jelentette, hogy a nemzeti könyvtár, az Országos Idegennyelvű Könyvtár, az MTA könyvtára, az akadémiai intézeti könyvtárak, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, a Budapesten lévő felsőoktatási és múzeumi könyvtárak IKT-helyzetének javítása megoldatlan marad.

Ezek ismeretében a 2008-ban zajló Reneszánsz év könyvtári pályázatát 2007-ben úgy készítettük elő, hogy némiképp alkalmas legyen az előbbi hiányok pótlására.

A 2008-ban megjelent **Magyar Digitális Képkönyvtár (MDKK)**-pályázat céljaként a magyar könyvtárakban őrzött, már digitalizált képanyag – kódexek, oklevelek, kéziratok, plakátok, metszetek, térképek, fényképek, képeslapok stb. – hozzáférhetővé tételét fogalmaztuk meg, felhasználóbarát felületen való központi szolgáltatás keretében. Ez egyaránt jelentette az infrastruktúra-fejlesztést és a dokumentumok megfelelő minőségű digitalizálását és feldolgozását.

A pályázat során **48 budapesti könyvtár részesült összesen 220 millió forintos támogatásban.**

A támogatottak között az OSZK mellett 12 egyházi, 8 felsőoktatási, 20 múzeumi könyvtár, valamint 6 akadémiai szakkönyvtár szerepelt.

A legnagyobb összeget – 80 millió forintot – **a projektet gondozó, koordináló, a képeket tároló és az egész MDKK-t fejlesztő Országos Széchényi Könyvtár** nyerte el. Az OSZK akkor már – Monok István főigazgató tevékenységének köszönhetően – tagja volt az európai digitális könyvtárnak, az Europeanának, és a képek azt az állományt is gazdagították.

6.2. Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program, TIOP 2007–2013

A programot 2007 szeptemberében (CCI szám: 2007HU161PO008 számú határozatként) fogadták el.

Az elfogadott Új Magyarország Fejlesztési Tervben **a könyvtárak helyzetéről és gondjairól** a következők olvashatók:

A nem-formális és informális tanulás kulturális helyszínei

*Az egész életen át tartó tanulás legfőbb színterei az oktatási és a kulturális intézmények („kulturális intézmények” alatt az 1997. évi CXL. törvényben foglalt közművelődési, múzeumi és **könyvtári intézményeket** értjük): előbbiek a formális és nem-formális, utóbbiak a nem formális és informális tanulás eszközeivel, helyben elérhető szolgáltatásaikkal, országos lefedettséggel közvetítik a tudást és az értékeket.*

***Az országos és a regionális információellátás a helyi felsőoktatási, tudományos és megyei könyvtárak szolgáltatásaira épül**, amelyek együttműködése azonban még nem egységes és nem elégséges. Nagy a különbség a nagyvárosok és a falvak, aprófalvas térségek, kistelepülések, leszakadó térségek lakóinak ellátottsága (a tudományos és oktatási tartalmakhoz, közhasznú információkhoz való hozzáférés) között.*

***A megyeszékhelyeken és nagyobb városokban lakók a könyvtári szolgáltatások széles skáláját vehetik igénybe, ugyanakkor az aprófalvas térségek számos településén egyáltalán nem működik könyvtár.** A könyvtári statisztika 2001–2005 közötti adatainak tendenciáit alapul véve megállapítható, hogy a korszerű könyvtári ellátást nyújtó nagyobb intézményekben (egyetemi és megyei könyvtárak, budapesti önkormányzati könyvtárak) 25–30%-kal nőtt az olvasók száma, míg a rosszabbul felszerelt, kevesebb szolgáltatást nyújtó kisebb települési könyvtárak alig tudták megtartani olvasói bázisukat.*

***Szintén nagy különbség tapasztalható a könyvtári szolgáltatások színvonalában és elérhetőségében a szerint is, hogy a település az ország mely részében, régiójában, illetve az adott régió belül hol helyezkedik el.** (Különösen hátrányos helyzetben vannak az észak magyarországi és a dél-dunántúli régió egyes térségei.)*

Hiányzik az egységes, magas színvonalú országos szolgáltatás rendszere, amelynek kereteit a 2003-ban útjára bocsátott könyvtári stratégia dolgozta ki.

A köz- és a felsőoktatás területén tervezett infrastrukturális fejlesztések közvetlenül segítik mind a tartalmi, mind a szervezeti/szerkezeti és irányítási reformok megvalósítását. Gyakorlatilag az oktatás eredményességének és hatékonyságának javítását célzó fejlesztések nélkül az eltervezett és részben már folyamatban lévő reformok végig vitele nem képzelhető el. Hasonló célt szolgálnak a közművelődési és könyvtári szolgáltatások tartalmi fejlesztését támogató infrastrukturális fejlesztések is.

Az ÚMVP keretében létrejövő kistélepülési multifunkcionális, integrált közösségi központok szolgáltatásaihoz kapcsolódik a TIOP által támogatandó – a vidéki térségek településeit is érintő – országos könyvtári rendszerek szolgáltatásainak kiterjesztése is, a könyvtári szolgáltatások infrastrukturális hátterének megteremtésével. (Az így létrejövő, megújuló kulturálisközösségi intézményrendszer tartalomszolgáltatását a TÁMOP beavatkozásai biztosítják.)

Miután az itt olvasható megoldandó problémák és gondok az általunk írottakból állt össze, természetes, hogy megegyeznek a második és a harmadik stratégiai ciklus helyzetképével. Ez a dokumentum – a stratégiai tervezés szóhasználatával élve – a **fejlesztendő kulcsterületeket** vázolja fel.

A jóváhagyott Akciótervekből készültek végül is a Pályázati kiírások az előkészítő PEMCS-üléseken Ezeknek a munkacsoportüléseknek a vezetője Maróczy Éva volt, az NFÜ munkatársa. Igen jó hangulatú, konstruktív, örömteli együttgondolkodások, együttműködések voltak ezek a hetente többször is megtartott megbeszélések.

A könyvtári terület a „**Tudásdepó-Express**” megnevezést találta ki mindkét operatív program részére.

A TIOP végül is nem más, mint egy infrastrukturális fejlesztés, amelyre a TÁMOP-os tartalmi fejlesztések épülnek. Amennyiben végigolvassuk az elkészített pályázati kiírásokat, teljes egészében megtaláljuk bennük a stratégiában felsorolt IKT-feladatokat.

Az első TIOP pályázat

„Az oktatási infrastruktúra fejlesztése” 1.2.3.

„Tudásdepó Expressz”: Összehangolt könyvtári szolgáltatások infrastruktúra-fejlesztése

Támogatás nyerhető:

Az online könyvtári szolgáltatások kialakításához és/vagy igénybevételéhez szükséges hardvereszközök beszerzéséhez.

Az alábbi listából kötelezően választandó **legalább egy eszköz** beszerzése:

- munkaállomás (minimum követelmények: 1 GHz-es processzor, 256 MB memória, 8 GB szabad tárhely, 32 MB-os videokártya, 17”-os monitor);
- munkaállomás működtetéséhez szükséges operációs rendszer: Windows XP vagy ezzel egyenértékű, továbbá a felhasználói szoftverek közül az alábbiak: Microsoft Office programcsomag; Nero, Adobe Photoshop, Microsoft FrontPage vagy ezekkel egyenértékű szoftverek; a munkaállomások biztonságos működtetéséhez szükséges szoftverek;
- szerver, illetve a szerver biztonságos működtetéséhez szükséges hardver- és szoftvereszközök;
- külső háttértároló: nagy mennyiségű adat tárolására alkalmas háttértárolók és azok működtetéséhez szükséges kiegészítő eszközök (pl. RACK-szekrény, router, elosztók);
- szünetmentes áramforrás;

- WiFi-router, Access Point;
- használati számítógép (minimum követelmények: 1 GHz-es processzor, 256 MB memória, 8 GB szabad tárhely, 32 MB-os videokártya, 17"-os monitor). Használati számítógép beszerzése esetén Windows XP vagy ezzel egyenértékű operációs rendszer, továbbá Microsoft Office programcsomag beszerzése is támogatható;
- egyéb – könyvtári szolgáltatás nyújtásához szükséges – kisösszegű informatikai eszközök, felszerelések.

Lényeges döntés volt, hogy a fogyatékkal élők könyvtári ellátásának fejlesztése kötelező feladattá vált.

A fogyatékkal élők számára biztosítandó speciális könyvtári szolgáltatásokhoz kapcsolódó infrastruktúra-fejlesztések

- a fogyatékkal élők könyvtárhasználatát segítő informatikai eszközök, pl.: felolvasógép, Braille-nyomtató és -kijelző, képernyőolvasó, beszédszintetizátor stb., a Könyvtári Intézet erre vonatkozó eszközlísta szerint
- a fogyatékkal élők könyvtárhasználatát segítő egyéb eszközök, pl. hangos térkép, Braille-feliratok, hangoslift, burkolati vezetvonalak, értelmi sérülteket segítő piktogramok stb.
- a fogyatékkal élők könyvtárhasználatához szükséges, kis léptékű belső épületátalakítás, -korszerűsítés, -bővítés a projekt elszámolható költségeinek legfeljebb 10%-áig

További, választható tevékenységek

- könyvtári szoftverek: pl. integrált rendszerek, dokumentumküldő szoftverek beszerzése;
- elektronikus olvasóazonosítási rendszer infrastrukturális feltételeinek megteremtése;
- az önkiszolgáló kölcsönzés infrastrukturális feltételeinek megteremtése;
- a dokumentumok továbbításához szükséges differenciált logisztikai fejlesztések: számítógéppel és internet kapcsolattal ellátott, dokumentum-továbbításra és könyvtári szolgáltatások nyújtására alkalmas, GPS nyomkövető rendszerrel felszerelt speciális könyvtári mikrobusz beszerzése és felszerelése a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) Kulturális Közlöny XLIX. évfolyam 7. számában megjelent koncepció szerint. Speciális könyvtári mikrobusz beszerzésére kizárólag a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszerben szolgáltató könyvtárak nyújthatnak be pályázatot;
- épületen belüli korszerűsítés: olvasói terek bővítése, átalakítása, világításkorszerűsítés, képzésekre alkalmas terek kialakítása; iskolai, családi foglalkozásokra (pl. olvasásprogramok) alkalmas terek kialakítása az összes elszámolható költség max. 15%-áig.

A második TIOP pályázat

Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program, TIOP 1. prioritás:
„Az oktatási infrastruktúra fejlesztése” 1.3.4.

Regionális Tudástárak – a fejlesztési pólus-, illetve társpólus-városok egyetemi központjaihoz kapcsolódó könyvtárfejlesztések

Támogatás nyerhető:

- Közös integrált rendszer kialakítására az együttműködő könyvtárakban;
- Közös szolgáltatási infrastruktúra (beiratkozás, gépi kölcsönzés, egységesen használható olvasókártya stb.) megteremtésére az együttműködő könyvtárakban;
- A rendszer működését lehetővé tevő biztonságtechnikai feltételek megteremtésére a könyvtárakban;
- Az elektronikus tartalomszolgáltatás technikai feltételeinek megteremtésére;
- A szerzői jog által védett digitális dokumentumok használatához szükséges biztonsági feltételek kialakítására;
- e-Learning tananyagok fejlesztését és hozzáférését támogató infrastruktúra fejlesztésére az együttműködő könyvtárakban;
- Az elektronikus állományvédelem feltételeinek megteremtésére;
- Az előfizetéses könyvtári források távoli elérését lehetővé tevő olvasó-azonosítási rendszer kialakítására;
- A szolgáltatások tömeges igénybevételét lehetővé tevő infrastrukturális (olvasói és funkcionális terek) és IKT-fejlesztésekre.

6.2.1. Pályázati eredmények

A TIOP 1.2.3.

TIOP 1.2.3./08/1

Elnyert támogatási forrás összesen (Ft): 2 246 394 933
Nyertes könyvtárak száma: 204
Nyertes projektszám: 33

Összetétel

Megyei	12
Városi	103
Községi	72
Felsőoktatási	8
Szakkönyvtár (egyházi, orvosi, múzeumi, ped.int.)	7
ÁMK	2
Mindösszesen:	204

TIOP 1.2.3/09/1

Az elnyerhető forrás 550 900 000 Ft volt, több mint egymilliárd forintra jött igény.

Elnyert támogatási forrás összesen (Ft): 463 917 810

Nyertes intézmények száma: 114

Nyertes projektszám: 56

Megyei	6
Városi	62
Iskolai	49
ÁMK	3
Mindösszesen:	114

TIOP 1.2.3/11/1

Elnyerhető forrás (Ft): 610 595 337

A TIOP összes forrása 3 407 890 270 Ft, ebből eddig (2011. 04-ig) 2 710 312 743 forintot használtunk fel.

Ezt az összeget 318 könyvtár kapta meg.

6.3. A Társadalmi Megújulás Operatív Program, TÁMOP 2007–2013

A programot 2007. szeptember 13-án kelt, B (2007) 4306 számú határozatként fogadták el, Brüsszelben.

A TÁMOP-fejlesztések a TIOP-pal kialakítandó infrastruktúrára épülnek.

Az elfogadott Új Magyarország Fejlesztési Tervben **a könyvtárakról** a következők olvashatók:

A TÁMOP-ban megvalósul:

- *A kulturális örökségek digitalizálása*
- *Az országos könyvtári rendszerek megvalósuló szolgáltatás-fejlesztésének kialakítása.*
- *Országos könyvtári rendszerek szolgáltatásfejlesztése.*
- *Az olvasási kompetencia fejlesztése és az információs társadalomban való részvétel a gyermekek tekintetében a települési könyvtárak által nyújtott, iskoláskor előtti olvasásnépszerűsítő programokkal kezdődik, majd az iskolai könyvtárakban folytatódik, ahol a gyermek- és ifjúsági korosztály elsajátítja a könyvtári szolgáltatások használatát, és azokat a leggyakrabban igénybe veszi.*
- *A könyvtári stratégia mentén megkezdődött a könyvtári minőségfejlesztés a szolgáltatások egységes rendszerének megteremtése érdekében.*
- *A szakmai kompetenciák korszerűsítése érdekében szükséges: a helyi innovációk, „jó gyakorlatok” megismerése és alkalmazása..., ez könyvtári területe-*

ken hozzájárul a közösségépítéshez, valamint a társadalmi befogadás előmozdításához is.

- A könyvtárak a formális oktatáson kívüli képzés legismertebb és leggyakrabban használt helyszínei, amelyeknek nagy szerepük van az olvasási és a digitális kompetenciák fejlesztésében.

A könyvtári szolgáltatásokhoz való hozzáférés tekintetében **a kistelepülések hátrányban vannak a városokhoz képest**. Az országosan viszonylag jól kiépült kulturális, közművelődési intézményhálózat infrastrukturális elmaradottsága, alulfinanszírozottsága és a működését jellemző tartalmi fogyatékoságok okán nem tudja kellő színvonalon és intenzitással ellátni fontos misszióját ezen a településtípusban. Hasonló problémák nehezítik, hogy a kulturális közintézmények (múzeumok, könyvtárak stb.) fokozottabban kihasználhassák adottságaikat a kultúra társadalmi felzárkózást segítő, a kreativitást megalapozó szerepének a megerősítésére.

- Ennek figyelembevételével a művellet további célja a minőségi oktatáshoz történő hozzáférés területi különbségeinek csökkentése a könyvtárak tanulási célú hozzáférhetőségének javításán keresztül. E cél elérésének érdekében az általános-, iskolai- és szakkönyvtári rendszerek korszerűsítéséhez, azok hatékonyságának növeléséhez szükséges fejlesztések megvalósítására kerül sor. Ilyennek tekinthetők a **könyvtárak humánerőforrás fejlesztése, valamint a tanulást segítő virtuális könyvtári szolgáltatások és adatbázisok fejlesztése**.

Az ÚMFT-ben megfogalmazottakból olyan pályázati kiírás született, amely külön pályázatot fogalmazott meg az elektronikus **országos** szolgáltatások fejlesztésére, és külön konstrukciót **egy-egy könyvtár** számára.

6.3.1. Az országos konstrukció

TÁMOP 3.2.4. „Tudásdepó-Express”

Az országos konstrukció célja olyan magasabb szintű könyvtári ellátás megvalósítása volt, amelyhez a könyvtárak csatlakozhatnak.

Ezzel a pályázati kiírással azt kívántuk elérni, hogy végre professzionális szakemberek **tervezzék meg és valósítsák meg** a legkorszerűbb elektronikus szolgáltatásokat. Szakítani kellett azzal a régi gyakorlattal, hogy, nincs pénz a különböző területeken dolgozó szakemberek megfizetésére. Most adott a lehetőség, kiderülhet, hogy a szakma meg tudja-e fogalmazni az elvárásait, és a professzionális szakemberek miképpen tudják ezt teljesíteni. Ez a lehetőség évtizedekig nem állt rendelkezésre a könyvtári területnek.

Az országos elektronikus szolgáltatások bővítése, tökéletesítése, illetve fejlesztése az alábbiakat jelenti:

- Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) fejlesztése, bővítése;
- Az ODR teljes funkcióinak kiépítése, a Magyar Országos Közös Katalógussal (MOKKA) történő egyesítéshez szükséges példányadatbázis létrehozása, új ODR-portál létrehozása, kérésindító felületek létrehozása könyvtárak és olvasók számára;

- Az elektronikus dokumentumszolgáltatás fejlesztése, archiválási rendszer létrehozása a könyvtárközi tranzakciókban elektronikusan küldött dokumentumok számára, könyvtárnyilvántartó rendszer létrehozása stb.;
- Az országos közös katalogizálás rendszerének fejlesztése;
- A MOKKA szolgáltató könyvtárai körének bővítése, ehhez megfelelő adatbetöltő protokollok kidolgozása; a dokumentumok tartalmi kereshetőségét biztosító szoftverfejlesztés; a rekordok csoportos átemelését lehetővé tevő exportáló felület kialakítása; adatforgalmi és használati statisztikai monitoring rendszer kiépítése; egységes authority fájlkezelés megoldása; tematikus keresőrendszer kidolgozása stb.;
- A különböző országos könyvtári adatbázisok közös keresőrendszerének kialakítása;
- A különböző országos könyvtári adatbázisok, többek között a Nemzeti Periodika Adatbázis (NPA), a Magyar Folyóiratok Tartalomjegyzékeinek Kereshető Adatbázisa (MATARKA), a Humántudományi Tanulmányok és Cikkek adatbázisa (HUMANUS) stb. egy közös felületen történő kereshetőségének biztosítását célzó szoftverfejlesztés stb.;
- Országos dokumentumküldő rendszer koncepciójának kialakítása a szerzői jog által védett tartalmak elektronikus formában történő szolgáltatására, amely a szerzői jog által védett tartalmakat térítéses formában bocsátja a felhasználók rendelkezésére;
- Országos olvasásnépszerűsítő és -fejlesztő kampány elsősorban iskolások, nem olvasó felnőttek, illetve hátrányos helyzetűek számára.

Az egy-egy könyvtár számára kiírt pályázat az országos fejlesztésekre épült.

6.3.2. *A könyvtárhasználók igényeinek hatékonyabb kielégítését célzó szolgáltatásfejlesztés*

- Az egyes területi (pl. megyei, kistérségi) és szakterületi szinteken **az egységes országos lelőhely-nyilvántartás elveihez igazodó könyvtári elektronikus katalógusok, adatbázisok kialakítása, fejlesztése;**
- **Interaktív könyvtári honlapok, portálok** kialakítása a tanulási szükségleteknek és a különböző felhasználói csoportok igényeinek megfelelően;
- **Az olvasáskultúra fejlesztését, a könyvtári szolgáltatások népszerűsítését, új társadalmi csoportok bevonását célzó helyi programok, kampányok kialakítása** illetve, lebonyolítása;
- **Távoli elérésű, esetenként 24 órán keresztül elérhető könyvtári online szolgáltatások megvalósítása** (pl. beiratkozás, dokumentumkölcsönzés, kölcsönzés meghosszabbítása, hozzáférés előfizetéses dokumentumokhoz stb.);
- **A kulturális és közhasznú tartalmak hozzáférhetővé tétele a könyvtári honlapon;**
- Helytörténeti és helyismereti információk hozzáférhetővé tétele a könyvtári honlapon;
- A szolgáltatások igénybevételét, hatékonyságát mérő minőségfejlesztési és minőségbiztosítási módszerek kidolgozása, illetve az alkalmazásukhoz szükséges in-

tézményi szervezeti feltételek megteremtése, például a könyvtári minőségfejlesztés program keretében kidolgozott teljesítménymutatókkal;

- A könyvtárhasználatra irányuló – kizárólag a könyvtárakban megvalósuló – digitális és információkeresési készségeket fejlesztő helyszíni és online programok;
- A projekt keretében megvalósítandó képzésekhez az intézményi felnőttképzési akkreditációs folyamat lefolytatása, az intézményi akkreditáció megszerzése;
- Akkreditált könyvtárszakmai képzések lebonyolítása; könyvtári munkatársak számára pályázati konstrukcióban megvalósuló fejlesztésekkel kapcsolatos, indokolt idegennyelvi tanfolyamok szervezése, illetve nem támogatásból megvalósuló tanfolyamok esetén, a tanfolyamokon való részvétel biztosítása;
- Könyvtári munkatársak számára a nemzetközi információ-források szolgáltatása érdekében könyvtári szaknyelvi képzések szervezése, illetve – nem támogatásból megvalósuló tanfolyamok esetén

6.3.3. Pályázati eredmények

TÁMOP 3.2.4

TÁMOP 3.2.4/08/1, KMR, /2

Elnyert támogatási forrás (Ft):	4 295 664 995
Nyertes könyvtárak száma:	255
Nyertes projektek száma:	72
Ebből:	
/1 Konvergencia forrás (Ft):	3 060 347 045
/2 Országos forrás:	
1 Országos Széchenyi Könyvtár	227 000 240
2 Debreceni Egyetem	250 000 000
3 Miskolci Egyetem	194 704 000
4 OFI–OPKM	210 100 600
5 Pannon Egyetem	102 040 966
1–5 összesen:	983 845 806
/KMR forrás:	251 472 144

Országos	3
Megyei	19
Városi	123
Községi	38
Felsőoktatási	17
Szakkönyvtár	23
ÁMK	12
Iskolai	16
Önszerveződő	1
Egyéb	3
Összesen:	255

TÁMOP 324/09/1 és /KMR

Elnyert támogatási forrás (Ft):	1 170 527 626
Ebből	
Konvergencia forrás:	472 893 622
KMR forrás:	697 634 004
A nyertes könyvtárak száma:	70
Nyertes projektek száma:	34

Városi	14
Községi	4
Felsőoktatási	19
Szakkönyvtár (egyházi, orvosi, múzeumi, ped.int.)	20
Iskolai	13
Összesen:	70

A TÁMOP összes forrása **7 670 000 000 Ft.** Az **1. és 2. ütemre** eddig (2011. 04-ig) elköltött forrás **5 466 192 621 Ft.**

Ezt az összeget 325 könyvtár kapta meg.

6.4. A várható szakmai hatások

A fejlesztési források hatékony felhasználásával alapvetően egy minőségileg magasabb színvonalú, egyenlő esélyű hozzáférést biztosító könyvtári rendszer alakul ki, az Európai Unió más államaihoz hasonló szolgáltatásokkal.

- Bővül az Országos Dokumentum-ellátási Rendszerben szolgáltatott szerzői jogilag védett elektronikus dokumentumok köre, és javul az ODR-hez való lokális hozzáférés.
- Megvalósul a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) és az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) lelőhely-nyilvántartásának és más országos adatbázisok, nyilvántartások egységes felületen történő hozzáférése, valamint ezen rendszerek továbbfejlesztése.
- Számottevően növekszik a távolról elérhető, országos virtuális könyvtári szolgáltatások köre és mennyisége.
- A webes, interaktív szolgáltatások a használói igények pontosabb kielégítését teszik lehetővé.
- Javul a könyvtárhasználók tájékoztatása és motiválása, új könyvtárhasználati és információkeresési képzési programok jönnek létre.
- Nő az olvasást és az olvasási kompetencia fejlesztését támogató programok, foglalkozások száma.
- Új továbbképzési programok révén a könyvtári szakemberek képessé válnak a korszerű könyvtári szolgáltatások létrehozására és működtetésére.
- A könyvtárak alkalmasak lesznek a könyvek, folyóiratok, szakirodalom és digitális tartalmak hálózatban történő, differenciált, gyors és hatékony szolgáltatására.
- A korszerű infrastrukturális eszközök segítségével az oktatásban részt vevők, valamint a nem formális és informális képzésben részt vevők az eddigieknél jóval

több tartalomhoz és információs szolgáltatáshoz férhetnek hozzá lakóhelyüktől függetlenül.

- A könyvtárak IKT-alapú képzési lehetőségekkel támogatják a tájékozódást, az önálló tanulást, az olvasási és a digitális készségek fejlesztését.
- A felsőoktatási intézményekben létrehozott tudományos tartalmak, kutatási eredmények szélesebb körben érhetőek el, ezzel hozzájárulnak a régió lakosainak társadalmi és munkaerő-piaci versenyképességéhez.
- A könyvtárak szakmai együttműködése révén hatékonyabbá és színvonalasabbá válik a régió könyvtári és információs szolgáltatásokkal történő ellátása.
- A fejlesztések nyomán az egyetemi könyvtárakban és az együttműködő könyvtárakban 30-40%-kal nőhet a könyvtárhasználatok száma.

6.5. A várható gazdasági és társadalmi hatások

A **kulturális területre**, a könyvtári rendszer és az alrendszerek, a könyvtárak fejlesztésére **fordítandó források hatása** előbb vagy utóbb – a külföldi példák jól mutatják – **megmutatkozik a gazdaság élénkítésében**. A könyvtárak fejlesztésére fordított forrásokon keresztül a tanulásában, az információszerzésében támogatott könyvtárhasználó gazdasági érvényesülésének esélyei nőnek, és általa javulhat a gazdaság egészének általános helyzete. Nő a versenyképesség és várhatóan a foglalkoztatottság is.

A létrejövő társadalmi hatások közül a legfontosabb a társadalmi kohézió, a **társadalmi integráció erősödése**. A korszerű szolgáltatásokat nyújtó könyvtár egyrészt a hátrányos helyzetű vidékeken csökkentheti a társadalmi esélyegyenlőtlenséget, másrészt nagymértékben hozzájárulhat a fizikailag, egészségileg hátrányos helyzetűek, a fogyatékkal élők társadalmi integrációjához. A könyvtárnak teljesítenie kell ezt a feladatát, a társadalomnak pedig jobban kell támaszkodnia a könyvtárakra.

A fejlesztések igazi eredményei a könyvtárak használóin keresztül az egész társadalmat érintik.

7. Utóirat

Időről időre újra előbukkan a könyvtárak megszűnésének gondolata. Hasonlóan az 1990-es évekhez.

Nem hiszem, hogy ez bármikor bekövetkezik. Ez a megszűnés csak a kultúra megszüntével történhet meg.

E helyett azt gondolom, hogy újabb paradigmaváltás előtt állunk, ez következik a jelenlegi, sokszor kaotikus társadalmi, gazdasági helyzetből, ami most körbevesz minket az egész világban.

Maurice Line szavait idézem 1994-ből:

„A ... tényező, melyet nagyon sokszor elhanyagolnak, illetve figyelmen kívül hagynak a jövő megítélésekor az a társadalom és az egyén reakciója ...

Bármilyen technikai változás történik, annak sikeressége és fejlődési iránya mindig is az emberektől függ és nagyon sok gazdasági, politikai kudarc is azzal magyarázható, hogy nem tudjuk előre megjósolni az emberek reakcióját a változásokra.

A világ úgy látszik, hogy belép – illetve már be is lépett – a káosz korszakába. Komoly, alapvető szerkezeti változásokon megyünk keresztül: társadalmi, politikai, etikai és fennálló vallási nézetek kérdőjeleződnek meg és régóta fennálló intézmények léte forog kockán...

A káosznak – modern gondolkodásunk mondatja velünk – meg van a maga rendje. Néha kifáradt rendszereknek, szervezeteknek, melyek elérték teljesítőképességük csúcsát, illetve korlátait, alapvető változásokon kell átesniük, hogy megújulhassanak. Ez történik a természettudományokban és úgy tűnik a társadalmi szerkezetekkel is – számtalan példa van erre a történelemben. A káosz finoman fogalmazva is kényelmetlen állapot, de nem kell feltétlenül félnünk tőle, Ha – és ez a „ha” nagyon fontos –, megvan az előrelátásunk és a bölcsességünk, ha kezelni tudjuk és megfelelő intelligenciával és érzékenységgel reagálunk rá.”¹

Azt javaslom, szakértelemmel, széles körű tudással, empátiával, a könyvtári szakmából messze kitekintve, más területekkel szorosan együttműködve új gondolatokkal és egészen új megoldásokkal kezdjük hozzá a következő paradigma megvalósításához.

¹ Line, Maurice B.: A jövő könyvtára. In: *Stratégiai tervezés, marketing, TQM*. KIK, Bp., 1996. 8–25.

8. Irodalom

- A 2003–2008. év közötti stratégiai ciklus beszámolójáról szóló részben felhasználtam az ismertetett munkacsoportok vezetőinek és szakértőinek munkaanyagait, illetve beszámolóit, Dippold Péter, Zalainé Kovács Éva, Ramháb Mária, Litauszki Magdolna, Fehér Miklós, Tózsér Andrea, Nagy László, Bartos Éva, Hangodi Ágnes, Horváth Sándor Domonkos, Redl Károly, Bakonyi Géza, Barátné Hajdu Ágnes, Bényei Miklós, Pálvölgyi Mihály és Papp István írásait.
- Amberg Eszter: Támogatás a gyakorlatban. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2005. 10. 9–12.
- Ásványi Ilona: A magyarországi egyházi és felekezeti könyvtárak szakfelügyelete 2006–2008. In: *A könyvtári szakfelügyeletről*. Tájékoztató a 2002–2008 közötti szakfelügyeleti vizsgálatok eredményeiről. Szerk. Richlich Ilona. OKM, Bp., 2009. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 4.) 52–60.
- Balogh Anna: Az EBSCO adatbázisok országos használatának első három éve. In: *TMT*, 2006. 3. 136–138.
- Bánkeszi Katalin: Együtt, hatékonyan – épül a MOKKA–ODR adatbázis új szolgáltatási rendszere. Előadás. 10. ODR-konferencia, Tatabánya, 2011. február 11.
URL: <http://videotorium.hu>
- Bánkeszi Katalin–Moldován István–Dávid Adrienne: A Magyar Digitális Képkönyvtár (MDK) projekt. Előadás. Networkshop, Szeged, 2009. április 15.
URL: <http://videotorium.hu>
- Bartos Éva: Koncepció a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására. „A könyvtári terület stratégiai célkitűzései 2002–2007” dokumentum Felkészülés az Európai Unió csatlakozására című fejezetének altémája. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2004. 8. 10–21.
- Berezky László–Vajda Kornél: A polgári társadalom könyvtári programjáról. Beszélgetés Mádl Ferenc miniszterrel. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1993. 5. 3–12.
- Billédi Ferencné: Tájékoztató az MKE vállalkozási információs továbbképző tanfolyamairól. In: *TMT*, 1993. 1. 23.
- Dömötör Lajosné: Állománybecslés magyar felsőoktatási könyvtárakban. Conspectus típusú állománybecslés végrehajtásának lehetősége. In: *Könyvtári Figyelő*, 1995. 3. 433–441.
- Dömsödy Andrea: Az iskolai könyvtári szakfelügyelet 2002–2008 között. In: *A könyvtári szakfelügyeletről*. Tájékoztató a 2002–2008 közötti szakfelügyeleti vizsgálatok eredményeiről. Szerk. Richlich Ilona. OKM, Bp., 2009. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 4.) 72–84.
- Dynamic Action Plan for the EU co-ordination of digitisation of cultural and scientific content.
URL: http://www.cordis.lu/ist/digicult/projects_all.htm
- Egyházy Tiborné: Országos elektronikus dokumentumküldő rendszer.
URL: <http://exlibris.vein.hu/tamop324/images/stories/pps/1eloadas.ppt>
- Előzetes rendszerterv az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer megvalósítására. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1994. különszám (március–május).
- Félúton. Tanulmányok a helyi önkormányzatok finanszírozási rendszerének továbbfejlesztési lehetőségeiről. TÖOSZ, Bp., 2005.
URL: <http://bmszki.hu/file/tekozlo/onkszp//feluton.pdf>
- Framework for the Future. Libraries, Learning and Information in the Next Decade.
URL: <http://www.mla.gov.uk>
- Győri Erzsébet: Túlélés és könyvtár. Lesznek-e könyvtárak a jövőben is? In: *Könyvtári Levelező/lap*, 1995. 5. 5.
- Halász Béla: Levél a széthúzásról. In: *Könyvtári Levelező/lap*, 1995. 11. 3.

- Hangodi Ágnes: A magyarországi továbbképzés jelenlegi helyzete. Előadás hangfelvétele. Közép-európai könyvtárak a 21. században konferencia, Somorja, 2009. április 17.
URL: http://www.foruminst.sk/hu/17/hangtar/57/konyvtarosok_szakmai_konferenciaja/1/1013
- Horváth Ádám: Rendszerváltás az OSZK-ban, a közreműködő szemével. In: *Könyvtári Figyelő*, 1998. 2. 219–228.
- Huszár Ernőné: Az egyetemi könyvtárak funkcióinak változása és a felsőoktatás-kutatás szakirodalmi ellátottsága. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1998. 5. 3–6.
- Huszár Ernőné: Szakfelügyelet a felsőoktatási intézmények könyvtáraiban 2007–2008. In: *A könyvtári szakfelügyeletről*. Tájékoztató a 2002–2008 közötti szakfelügyeleti vizsgálatok eredményeiről. Szerk. Richlich Ilona. OKM, Bp., 2009. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 4.) 3–6.
- Kenyéri Katalin: Az emberi jogok és a könyvtár. In: *Könyvtáros*, 1989. 11. 652–655.
- Kenyéri Katalin: Európa és a magyar könyvtári jogszabályok. Előadás. Informatio Medicata konferencia, 2004. október 14.
URL: <http://www.lib.sote.hu>
- Kenyéri Katalin: A muzeális dokumentumokról készülő rendelet. Előadás. 2004. június 21.
URL: <http://www.eke.hu/images/eloadas/2004/kenyeri.ppt>
- Kenyéri Katalin: A többcélú kistérségi társulások jogi szabályozása könyvtári szempontból. In: *Könyvtár-ellátási szolgáltató rendszer (KSZR)*. Tájékoztató a kistételepülések könyvtári ellátásáról. Szerk. Richlich Ilona. OKM, Bp., 2006. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 3.) 20–24.
- Koltay Klára: MOKKA és ODR szolgáltatások. Jelenlegi helyzet és fejlesztési elképzelések. MOKKA–ODR Fórum, Szombathely. 2008. július.
URL: <http://www.mokka.hu/?q=mokka/odr>
- Kopcsay Ágnes: Könyvtári szakfelügyelet. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2006. 5. 3–10.
- Koskiala, Sinikka–Hahtanen, Anni: The Finnish Delphi study: forecasting the extent of information technology use in libraries in 1996 and 2010. In: *Electronic Library*, 1989. 3. 170–175.
- Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR). Tájékoztató a kistételepülések könyvtári ellátásáról. Szerk. Richlich Ilona. OKM, Bp., 2006. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 3.)
- Könyvtári fejlesztési koncepció a községekben, különösen a kistételepülésen élők számára. In: *Kulturális Közlöny*, 2005. március 7. 372–383.
- A könyvtári szakfelügyeletről. Tájékoztató a 2002–2008 közötti szakfelügyeleti vizsgálatok eredményeiről. Szerk. Richlich Ilona. OKM, Bp., 2009. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 4.)
- Kulturális alaptörvény. Dokumentumok. Összeáll. és szerk. Vadász János. KKDSZ, Bp., 1998. (Kézikönyvek sorozat)
- Ládi László–Fehér Miklós: Reprezentatív vizsgálatok a szakfelügyeleti kérdőívek alapján. In: *A könyvtári szakfelügyeletről*. Tájékoztató a 2002–2008 közötti szakfelügyeleti vizsgálatok eredményeiről. Szerk. Richlich Ilona. OKM, Bp., 2009. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 4.) 85–100.
- Library reform 2014. Strategies and Initiatives.
URL: http://www.abm-utvikling.no/publications/abm-publications/30_eng_web.pdf
- Library Strategy 2010. Policy for access to knowledge and culture.
URL: <http://www.minedu.fi>
- Line, Maurice B.: A jövő könyvtárosa. In: *Stratégiai tervezés, marketing, TQM*. KIK, Bp., 1996. 8–25.
- Line, Maurice B.: The National Széchényi Library. Issues Facing the Library and Proposals for Action. Report. Budapest, October 1996.
- Mader Béla: Mokka történet.
URL: <http://www.mokka.hu?q=mokka/tortenet>
- A magyar könyvtárosság etikai kódexe – magyarázatokkal, kommentárokkal, kiegészítésekkel. Összeáll. Papp István. Budapest, KI, 2006. (Továbbképzés felsőfokon).
- Nemzeti Kulturális Alap.
URL: <http://www2.nka.hu>
- New Library: The People's Network.
URL: <http://www.ukoln.ac.uk/services/lic/newlibrary/>
- NIIF Program 1998–2000. In: *TMT*, 1998. 1. 3–19.
Szerzők: Bakonyi Péter, Bálint Lajos, Csaba László, Kokas Károly, Máray Tamás, Martos Balázs, Nagy Miklós, Springer Ferenc, Tétényi István.
- Országos Dokumentum-ellátási Rendszer. 1. Tájékoztató a könyvtárak közötti dokumentum- és információszolgáltatásról. Szerk. Richlich Ilona. NKÖM, Veszprém, 2002. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 1.)

- Országos Dokumentum-ellátási Rendszer. 2. Tájékoztató a könyvtárak közötti dokumentum- és információszolgáltatásról. Szerk. Richlich Ilona. NKÖM, Kecskemét, 2005. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 2.)
- Összefogás a könyvtárakért. Programfüzet. Bp., 1995.
- Pallósiné Toldi Márta: A mozgókönyvtári ellátás kialakulásának jellegzetességei Vas megyében. In: *Könyvtárellátási szolgáltató rendszer (KSZR)*. Tájékoztató a kistéleplések könyvtári ellátásáról. Szerk. Richlich Ilona. OKM, Bp., 2006. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 3.) 89–95.
- Papp István: Etikai kódex a magyar könyvtárosság számára. Háttéranyag. In: *Könyvtári Figyelő*, 2004. 2. 243–278.
- Papp István: Az új könyvtári törvény előkészületeinek újabb szakasza. In: *Könyvtári Figyelő*, 1995. 4. 567–584.
- Püski Anikó: A múzeumi könyvtárak és könyvgyűjtemények szakfelügyeleti vizsgálata. In: *A könyvtári szakfelügyeletről*. Tájékoztató a 2002–2008 közötti szakfelügyeleti vizsgálatok eredményeiről. Szerk. Richlich Ilona. OKM, Bp., 2009. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 4.) 67–71.
- Ramháb Mária: A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer. In: *Könyvtárellátási szolgáltató rendszer (KSZR)*. Tájékoztató a kistéleplések könyvtári ellátásáról. Szerk. Richlich Ilona. OKM, Bp., 2006. (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 3.) 38–47.
- Rónai Iván–Skaliczki Judit: A könyvtárak és közgyűjtemények szerepe az információs társadalomban. Az MKM Kulturális Örökség Főosztályának és Könyvtári Osztályának koncepciója az országos könyvtári és közgyűjteményi információs hálózat fejlesztési programjáról. In: *Könyvtári Levelező/lap*, 1997. 10. 2–5.
- Schoots, P. J.: Public libraries as nerve centres. In: *Public Library Journal*, 1993. 2. 29–32.
- Shuman, Bruce: The library of the future: alternative scenarios for the information profession. *Libraries Unlimited*, 1989.
- Skaliczki Judit: A hazai könyvtárügy az ezredfordulón. KI, Bp., 2001. (Az iskolarendszeren kívüli könyvtári szakképzés füzetei)
- Skaliczki Judit: A hazai könyvtárügy stratégiai fejlesztési tervének telematikai koncepciója. In: *TMT*, 1999. 1. 3–6.
- Skaliczki Judit: Az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár. A könyvtári terület országos stratégiája 2003–2007 között. In: *TMT*, 2003. 9–10. 375–381.
- Skaliczki Judit: A közművelődési könyvtárak jövőjéről. In: *Könyvtári Figyelő*, 1995. 3. 393–399.
- Skaliczki Judit: Az első lépésektől a könyvtár stratégiai tervének elkészítéséig. KI, Bp., 2007. (A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez)
- Takács Miklós: A szakma fél... In: *Könyvtári Levelező/lap*, 1995. 11. 1.
- Tóth Elek: Fejlesztési területek a magyar könyvtárügyben. Előadás. *Huntéka-felhasználók 8. klubrendezvénye*, 2006. november 17.
URL: <http://www.hunteka.hu/index-pl/esemenyek>
- Tóth Kornél: IMOLA – megújuló országos könyvtári szolgáltatások Magyarországon.
URL: <https://nws.niif.hu/ncd2009/docs/phu/101.pdf>
Előadás a 2009. évi Networkshop konferencián. Jelenlegi projektvezetők: Bánkeszi Katalin (OSZK) és Koltay Klára (DEENK).
- Veres Pál: A felsőoktatás tankönyvellátási rendszerének összehasonlító intézményi elemzése. Doktori (PhD) értekezés. Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, 2008.
- Vigvári András: Megtelt-e a konfliktus konténer? Néhány gondolat a magyar önkormányzati rendszer jelenéről és jövőjéről. In: *Politikatörténeti Alapítvány konferenciája*, 2010. szeptember 22.
- Virágos Márta: Új stratégiák az információellátásban az egyetemi könyvtárakban. In: *TMT*, 2006. 11–12. 506–511.
- Zalainé Kovács Éva: A könyvtár tevékenységének és szolgáltatásai minőségének értékelése az európai modell alapján. In: *Könyvtári figyelő*, 2000. 3. 385–391.

9. Név- és tárgymutató

- Agrár- és Vidékfejlesztés Operatív Program 135
Amberg Eszter 101, 151
Ambrus Zoltán 69, 70, 92
Antalóczy Lajos 38
Ásványi Ilona 114, 151
AVOP *ld.* Agrár- és Vidékfejlesztés Operatív Program
- Bakonyi Géza 22, 27, 38, 74, 82, 151
Bakonyi Péter 22, 62, 152
Bakos Klára 127
Bálint Lajos 62, 152
Balogh Anna 137, 151
Balogh Mihály 27, 28, 38
Bánhegyi B. Miksa 31, 37
Bánkeszi Katalin 151, 153
Barátné Hajdu Ágnes 116, 151
Bariczné Rózsa Mária 27, 31, 41, 77
Bartos Éva 2, 95, 99, 151
Batt, Adie 86
Batt, Chris 86
BDMK *ld.* Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár
Bellérné Horváth Cecília 98
Belügyminisztérium 52, 85, 99
Bényei Miklós 95, 151
Berezky László 19, 25, 151
Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár 55, 82, 105
Biczák Péter 28
Billédi Ferencné 21, 151
BFL *ld.* Budapesti Fővárosi Levéltár
Bíró Katalin, T. 62, 68, 69, 70
BKÁE *ld.* Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem
BKE KK *ld.* Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára
BLDSC *ld.* British Library Document Supply Centre
BM *ld.* Belügyminisztérium
Bozóki András 125
Breinich Gábor 62, 68, 69, 70
British Library Document Supply Centre 54
Bródy Sándor Megyei Könyvtár, Eger 98
- Budapesti Fővárosi Levéltár 62, 68, 69, 70
Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára 21
Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Könyvtára 54, 62, 82
- Common Assessment Framework *ld.* Közös Értékelési Keretrendszer
Csaba Gabriella 27, 28
Csaba László 62, 152
Csurgay Árpád 22
- Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár 54, 55, 82, 153
DEENK *ld.* Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
Dippold Péter 95, 151
Domsa Károlyné 27, 38, 54
Dömötör Lajosné 19, 151
Dömsödy Andrea 114, 151
Drótos László 62, 68
- EBSCO 85, 88, 103, 115, 151
Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium 99
Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma 30, 31, 56, 68, 91, 129
Egyházi Könyvtárak Egyesülése 31, 37, 38, 91
Egyházy Tiborné 151
EISZ *ld.* Elektronikus Információ Szolgáltatás
EKE *ld.* Egyházi Könyvtárak Egyesülése
EKK *ld.* Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma
Elektronikus Információ Szolgáltatás 85, 133
ELIAS *ld.* Extended Library Access Solution
ERFA *ld.* Európai Regionális Fejlesztési Alap
Ernst & Young Kft. 76
ESZA *ld.* Európai Szociális Alap
ESZCSM *ld.* Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium
Európa Tanács Oktatási Kulturális és Sport Igazgatóság 31

- Európai Regionális Fejlesztési Alap 135
Európai Szociális Alap 135
Extended Library Access Solution 76
- Fehér Miklós 80, 95, 151, 152
Fésű József György 68
Fodor Gábor 23, 29
Fodor Péter 127
Fogarassy Miklós 54
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 28, 38, 84, 86, 137
FSZEK *ld.* Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
- Gaálné Merva Mária 69, 70
Gáborjáni Szabó Botond 91
Gödöllői Városi Múzeum 69, 70
Győri Erzsébet 17, 151
Gyurics Zoltánné 116
- Halász Magdolna 27, 38
Hangodi Ágnes 95, 151, 152
Haralyi Krisztina 137
HEFOP *ld.* Humánerőforrás Operatív Program
Hegedűs Péter 28, 31, 34
Hermann Ákos 38
Heseltine, Richard 75
Hiller István 87, 125
Horváth Ádám 76, 152
Horváth Sándor Domonkos 95, 151
Horváth Tibor 21, 22, 27, 28, 38
Humánerőforrás Operatív Program 135
Huszár Ernőné 19, 27, 28, 37, 38, 54, 62, 68, 82, 91, 115, 152
- IBD *ld.* International Book Development
IBM, Magyarország 76
Igazságügyi Minisztérium 41
IHM *ld.* Informatikai és Hírközlési Minisztérium
IIF *ld.* Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program
IKB *ld.* Informatikai Kormánybiztosság
IKSZ *ld.* Informatikai és Könyvtári Szövetség
IKT *ld.* Információs és Kommunikációs Technológia
IM *ld.* Igazságügyi Minisztérium
Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program 17, 18, 62
Információs és Kommunikációs Technológia 5, 6, 7, 13, 16, 46, 49, 50, 52, 54, 56, 57, 59, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 84, 87, 88, 91, 93, 94, 102, 103, 110, 111, 112, 114, 115, 124, 131, 137, 139, 141, 147
Informatikai Kormánybiztosság 99
Informatikai és Hírközlési Minisztérium 87, 90, 95, 96, 99, 103,
Informatikai és Könyvtári Szövetség 21, 42, 56, 61, 68, 69, 70, 106, 127, 128
Inkei Péter 27, 40, 42, 43
- International Book Development 19
Intersoft Kft. 76
- JANET *ld.* Joint Academic NETwork, UK
Japán segélyprogram 18
JATE EK *ld.* József Attila Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Szeged
Joint Academic NETwork, UK 22
József Attila Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár 19, 28, 38, 62, 68, 82
- Katona József Megyei Könyvtár, Kecskemét 55, 82, 86
Kenyéri Katalin 22, 31, 34, 41, 42, 51, 55, 82, 94, 152,
KÉT *ld.* Kulturális Érdekegyeztető Tanács
KI *ld.* Könyvtári Intézet
KIK *ld.* Könyvtári és Informatikai Kamara
Kiss Gábor 17, 27, 38
Kiss Jenő 27, 31, 38
Kiss László 62, 69, 70
KJMK *ld.* Katona József Megyei Könyvtár, Kecskemét
KKDSZ *ld.* Közgyűteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete
KMK *ld.* Könyvtártudományi és Módszertani Központ
Kókai György 28
Kokas Károly 22, 62, 68, 152
Koltay Klára 54, 82, 152, 153
Kopcsay Ágnes 108, 152
Kovács András Bálint 115
Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer 6, 44, 104, 105, 111, 113, 125, 140, 152, 153
Könyvtári és Informatikai Kamara 21, 22, 23, 28, 30, 31, 38, 149, 152
Könyvtári Intézet 2, 6, 50, 53, 66, 77, 84, 85, 86, 89, 96, 97, 98, 99, 100, 105, 106, 107, 108, 111, 114, 116, 127, 129, 140, 152, 153
Könyvtártudományi és Módszertani Központ 17, 22, 25, 28, 29, 31, 40, 41, 49, 50, 53, 54, 55, 77
Közgyűteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete 30, 31, 42, 152
Közös Értékelési Keretrendszer 116
Kresznerics Ferenc Városi Könyvtár, Celldömölk 98
KSZR *ld.* Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer
Kulturális Érdekegyeztető Tanács 40
- Ládi László 152
Lévay Botondné 54
Line, Maurice B. 23, 48, 75, 149, 152
Litauszki Magdolna 80, 95, 151
- Magyar Bálint 46, 78
Magyar Digitális Képkönyvtár 137, 151

- Magyar Könyvtárosok Egyesülete 21, 23, 27, 28, 31, 34, 37, 38, 42, 56, 61, 62, 68, 69, 70, 92, 106, 114, 127, 128, 129, 151
- Magyar Nemzeti Múzeum 14, 62, 68, 69, 70
- Magyar Országos Közös Katalógus 46, 55, 57, 67, 73, 91, 146
- Magyar Országos Levéltár 62, 68, 69, 70
- Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 38, 54
- Mader Béla 19, 21, 27, 28, 38, 73, 74, 152
- Mádl Ferenc 19, 25, 151
- Máray Tamás 62, 152
- Maróczy Éva 139
- Martos Balázs 18, 22, 62, 152
- Mender Tiborné 82, 98
- Minőségfejlesztés 21 116
- MKE *ld.* Magyar Könyvtárosok Egyesülete
- MKM *ld.* Művelődési és Közoktatási Minisztérium
- MKM VBK *ld.* Művelődési és Közoktatási Minisztérium Világbanki Könyvtári Projekt
- MLA *ld.* Museums, Libraries and Archives Council
- MNM *ld.* Magyar Nemzeti Múzeum
- MOKKA *ld.* Magyar Országos Közös Katalógus
- MOKKA Egyesület 57, 73, 74
- MOL *ld.* Magyar Országos Levéltár
- Moldován István 151
- Molnár Péter 42
- Monok István 137
- MTAK *ld.* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
- Museums, Libraries and Archives Council (UK) 86
- Múzeumi Könyvtári Szekció 114
- Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Világbanki Könyvtári Projekt 19
- Nádas Zsuzsanna 98
- Nagy Attila 126
- Nagy László 80, 95, 151
- Nagy Mihály 135
- Nagy Miklós 22, 62, 152
- NAVA *ld.* Nemzeti Audiovizuális Archívum
- Nemzeti Audiovizuális Archívum 111, 115, 116, 125
- Nemzeti Fejlesztési Ügynökség 135, 137, 139
- Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program 17, 62, 63, 64, 70, 152
- Nemzeti Kulturális Alap 2, 20, 99, 100, 103, 105, 106, 108, 111, 152
- Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 20, 45, 53, 54, 55, 56, 62, 68, 69, 70, 73, 74, 77, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 94, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 107, 108, 135, 152, 153
- Neumann-ház *ld.* Neumann János Kht.
- Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 78, 84, 85, 90, 91, 94, 108, 109, 111
- Neumann János Kht. *ld.* Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ
- NFÜ *ld.* Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
- NIIF *ld.* Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program
- NKA *ld.* Nemzeti Kulturális Alap
- NKÖM *ld.* Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
- OCLC *ld.* Online Computer Library Center (USA)
- ODR *ld.* Országos Dokumentum-ellátási Rendszer
- OGYK *ld.* Országgyűlési Könyvtár
- OIK *ld.* Országos Idegennyelvű Könyvtár
- OKM *ld.* Oktatási és Kulturális Minisztérium
- OKT *ld.* Országos Könyvtárügyi Tanács
- Oktatási és Kulturális Minisztérium 20, 51, 67, 111, 114, 129, 151, 152, 153
- Oktatási Minisztérium 85, 87, 95, 107
- OM *ld.* Oktatási Minisztérium
- OMFB *ld.* Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság
- OMIKK *ld.* Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár
- Online Computer Library Center (USA) 11
- Open Society Institute 73
- OPKM *ld.* Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
- Ordo Sancti Benedicti 31, 37
- Országgyűlés Kulturális Bizottsága 42
- Országgyűlési Könyvtár 28, 38, 41
- Országos Dokumentum-ellátási Rendszer 5, 6, 44, 45, 46, 50, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 66, 72, 74, 79, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 101, 102, 103, 104, 109, 111, 113, 124, 128, 131, 143, 146, 151, 152, 153
- Országos Idegennyelvű Könyvtár 82, 84, 85, 98, 135
- Országos Könyvtárügyi Tanács 26, 27, 30, 31, 38
- Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság 17
- Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár 38
- Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum 28, 38, 145
- Országos Szakirodalmi Információs Rendszer 21, 151
- Országos Széchényi Könyvtár 6, 15, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 34, 38, 41, 46, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 67, 73, 75, 76, 78, 82, 84, 85, 90, 93, 94, 103, 108, 111, 137, 152, 153
- Országos Tudományos Kutatói Alapprogram 85
- OSB *ld.* Ordo Sancti Benedicti
- OSI *ld.* Open Society Institute
- OSZK *ld.* Országos Széchényi Könyvtár
- OSZK-KMK *ld.* Könyvtártudományi és Módszertani Központ
- Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium 111

- Pallósiné Toldi Márta 55, 80, 82, 153
Pálvölgyi Mihály 95, 151
Pályázati Előkészítő Munkacsoport 136, 139
Papp István 21, 27, 28, 31, 34, 95, 107, 151, 152, 153
PEMCS *ld.* Pályázati Előkészítő Munkacsoport
Pénzügyminisztérium 38, 42
Poprády Géza 27, 38, 76
PTE Központi Könyvtár 28
Püski Anikó 114, 153
- Rácz Ágnes 2, 41, 55, 82
Rády Ferenc 27, 31, 34, 41, 55, 82
Ramháb Mária 28, 31, 42, 55, 80, 82, 95, 151, 153
Redl Károly 27, 28, 31, 37, 38, 41, 95, 151
Re:source (UK) *ld.* Museums, Libraries and Archives Council
Reisz T. Csaba 62, 68, 69, 70
Richlich Iona 83, 114, 151, 152, 153
Riethmüller János 69, 70
Rónai Iván 27, 40, 41, 62, 153
Rózsa György 22
Rózsa Művelődési Ház 69, 70
- Sajó Andrea 77
Sasvári Szilárd 42
Schoots, P. J. Th. 12, 13, 153
Shuman, Bruce A. 12, 153
Skaliczki Judit 1, 10, 22, 28, 29, 34, 38, 40, 41, 55, 62, 63, 68, 69, 70, 82, 94, 96, 98, 109, 153
Sohajdáné Bajnok Katalin 98
Sonnevend Péter 28, 31, 34
Sóron László 26, 28
Soros Alapítvány 16
Sörény Edina 137
Springer Ferenc 18, 22, 62, 152
Suhajda Attila 68
Szabó Sándor 86
Szita Ferenc 22
Szücs Erzsébet 22
- Tallódi Zoltán 41
Tankönyv és Felsőoktatási Könyvtár Fejlesztési Alprogram 18
TÁMOP *ld.* Társadalmi Megújulás Operatív Program
- Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program 7, 133, 136, 137, 138, 139, 141, 142
Társadalmi Megújulás Operatív Program 7, 109, 136, 139, 142, 143, 145, 146
Teljes körű minőségirányítás 22, 48, 149, 152
Tétényi István 18, 62, 152
TFKF *ld.* Tankönyv és Felsőoktatási Könyvtár Fejlesztési Alprogram
TIOP *ld.* Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program
Tokaji Nagy Erzsébet 67
Tószegi Zsuzsanna 62, 68, 69, 70
Total Quality Management *ld.* Teljes körű minőségirányítás
Tóth Elek 62, 67, 153
Tözsér Istvánné Géczi Andrea 80, 95
TQM *ld.* Total Quality Management
- Új Magyarország Fejlesztési Terv 7, 112, 133, 135, 136, 138, 142, 143
Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 139
ÚMFT *ld.* Új Magyarország Fejlesztési Terv
ÚMVP *ld.* Új Magyarország Vidékfejlesztési Program
- Vadász János 42, 152
Vadné Kokovay Zsuzsanna 92
Vajda Erik 23, 31, 38, 42, 55, 62, 68, 74
Vajda Kornél 19, 25, 151
Vállalkozási Információs Projekt 21
Varga Róbert 80
Vidra Szabó Ferenc 98
Világbanki Könyvtári Projekt *ld.* Művelődési és Oktatási Minisztérium Világbanki Könyvtári Projekt
VIP *ld.* Vállalkozási Információs Projekt
Virágos Márta 82, 153
Vitányi Iván 42
Voit Krisztina 27, 38
- Wayne State University (USA) 12
Zalainé Kovács Éva 22, 27, 38, 68, 69, 70, 95, 98, 151, 153

Summary

Librarianship before and after the changing of the politico-economical system in Hungary

The changes in the political system, in economics and in society have resulted in a paradigm shift in Hungarian culture, in public collections and in librarianship as well. This book written by the former Head of the Library Department at the Ministry of National Resources (earlier called the Ministry of Culture and Education) summarises how this changed situation could be managed.

The first event determining further ones was the preparation of the library law of 1997. This re-regulation of legal environment was the starting point for a number of other, later changes, and for the renewal of librarianship in Hungary. The goals, objectives and priorities of library development have been formulated in strategic plans for various strategic cycles. The opportunities offered by European Union funding have later brought the resources required for implementing the tasks included in strategic plans.

This book provides not only an overview of what has happened but lets a glance into the processes, e.g. into the birth of projects. The author found it important to register the events in the background, as well as the hard work of and difficulties faced by those participating in the relevant activities.

This book is about the library system and its development, but cannot aim at completeness. It takes account of the focal points of the activities which fall within the competencies of those working for the ministry in charge. It mentions both the successes achieved and the failures sustained. The author wishes to thank all her colleagues and other professionals from the field who contributed to the development of Hungarian librarianship, whether as members of working groups or in other forms.

Budapest, March 2011

Judit Skaliczki

